

Edgar Allan Poe válogatott művei

TARTALOM

A műalkotás filozófiája

A holló

(Babits Mihály fordítása)

A holló

(Kosztolányi Dezső fordítása)

A holló

(Lévay József fordítása)

A holló

(Tóth Árpád fordítása)

A holló

(Szász Károly fordítása)

A holló

(Harsányi Zsolt fordítása)

A holló

(Telekes Béla fordítása)

A holló

(Franyó Zoltán fordítása)

A holló

(Radó György fordítása)

Külön

Egy hordó amontillado

Az áruló szív

A kút és az inga

A hosszúkás láda

Az Usher-ház vége

Monsieur Valdemar kóresete tényszerű megvilágításban

A vörös halál álarca

A műalkotás filozófiája

Charles Dickensnek egy jegyzete fekszik előttem, amelyben a *Barnaby Rudge* szerkezetéről írt régi vizsgálódásomra célozva, azt mondja: „Mellesleg, ki vette észre, hogy Godwin az ő *Caleb Williams*-ét visszafelé írta? Először bebonyolította hősét a nehézségeknek abba a hálójába, mely a második kötetet kiteszi, s csak aztán keresett az első kötetnek valami indokolást és magyarázatot a történendőkhöz.”

Nem tudom elképzelni, hogy *pontosan* ez lett volna Godwin eljárása, s csakugyan, amit ő maga vall, az nem egészen egyezik Dickens úr ötletével, de a *Caleb Williams* szerzője sokkal inkább művész volt, hogysen ne érezte volna legalább valamelyest hasonló módszer előnyeit. Semmi sem magától értetődőbb, mint az, hogy minden mesének vagy bonyodalomnak, mely ezt a nevet megérdemli, készen kidolgozva kell lenni egész a megoldásig, még mielőtt a toll egy betűt is leírt volna belőle. Csak ha a megoldást folyton szemünk előtt tartjuk, tudjuk megadni a bonyodalomnak a következetesség és oki kapcsolat nélkülözhetetlen benyomását azáltal, hogy minden epizódot, és főképp az összes részletek tónusát a kifejlet céljai szerint érezzük ki.

Azt hiszem, a rendes módban, ahogy az elbeszéléseket konstruálni szokták, gyökeres tévedés van. Vesznek egy témát, vagy a történelemből, vagy a napi események adnak, vagy, legjobb esetben, a szerző maga vállalkozik néhány megkapó epizódot összefűzni, melyek regényének csupán vázát teszik, leírással akarva rendesen kitölteni, ami hézag a tényekben vagy cselekvésben, lapról lapra mutatkozhatik.

Én helyesebbnek tartom a célzott *hatás* megfontolásával kezdeni. Mindig szem előtt tartva az eredetiséget - mert aki elég merész volna magát az érdekeltség ily nyilvánvaló s könnyen érthető forrásától megfosztani, bizonyonnyal a saját érdeke ellen cselekedne -, először is így szólok magamhoz: „A számtalan hatás vagy benyomás közül, aminek befogadására a szív, az értelem, vagy, nagyobb általánosságban, a lélek képes lehet, *a jelen alkalommal melyiket válasszam?*” S miután megállapodtam a hatásban, melynek elsősorban újnak, másodsorban élénknek kell lenni, meggondolás tárgyává teszem, vajon ezt a hatást a mesével vagy a tónussal érhetem-e el inkább, mindennapi mesével és különös tónussal, vagy megfordítva, mese és tónus egyforma különösségével, aztán körülnézek, vagy inkább magamba tekintek, oly mese- vagy tónuskombinációt keresve, mely legjobban segíthet a hatás fölépítésében.

Sokszor gondoltam rá, hogy milyen érdekes újságcikk lenne belőle, ha egy író le próbálná - azaz inkább ha le tudná - írni részletesen, fokról fokra, a folyamatot, melyen át valamely műve elérte befejezettségének végső pontját. Miért nem ajándékozta meg senki ily cikkel a nyilvánosságot, nehezen tudnám megmondani, de talán a szerzői hiúságnak több szerepe van e mulasztásban mint bármely más oknak. Az írók - kivált a versköltők - többnyire jobb szeretik, ha alkotásaikat valami nemes láz, valami eksztatikus intuíció gyümölcsének tekintik a világ, és valósággal borzadnak attól, hogy a közönségnek csak egy pillantást is engedjenek a kulisszák mögé: a gondolat nyers és nehézkes ingadozásaira - az igazi célra, amint csak az utolsó percben alakul ki, a teljes érettségig még nem jutott eszme számtalan megvillanására, a mármár kimerült ötletekre, amik utólag használhatatlannak bizonyulnak, az óvatos válogatásokra és lemondásokra, a fájdalmas törlésekre és beszúrásokra -, szóval a kerekre és rugókra, a színváltozások gépcsigáira, a hágcsókra és süllyesztőkre, a kakastollakra, pirosítókra és szépségtapaszkokra, amik száz közül kilencvenkilenc esetben az irodalmi *histrío* fölszerelését kiteszik.

Másrészt jól tudom, mily ritka eset, amikor egy író egyáltalán abban a helyzetben van, hogy a lépéseket, melyeken keresztül eredményeihez jutott, gondolatban visszacsinálhassa. Többnyire rendszertelenül támadt és éppoly ellenőrizhetetlenül elfeledt ötletek kergetéséről és kergetőzéséről van itt szó.

Nekem, a magam részéről, nem rokonszenves az előbb említett vonakodás, s amellet mindig a legnagyobb könnyűséggel tudom visszaidézni emlékembe bármelyik művem keletkezésének fokozatos állomásait. S minthogy az ilyen elemzés vagy rekonstrukció érdekessége, ha úgy fogjuk föl, ahogy az imént kívánatosnak jeleztem, teljesen független magának az elemzett dolognak képzelt vagy valódi értékétől, nem látszhatik szerénytelenségnek részemről a *modus operandi* föltárása, mely szerint valamely munkámat megszerkesztettem. A *holló*-t választottam, mint amely legáltalánosabban ismeretes. Szándékom minden kétséget kizáróan kimutatni, hogy kompozíciójában egyetlen mozzanat sem tulajdonítható a véletlennek vagy az ihletnek, hogy a munka fokról fokra, egy matematikai probléma pontosságával és rideg következetességével halad előre - a megoldásig.

Az alkalom - vagy mondjuk, szükségesség -, ami először felkeltette a gondolatot, költeményt írni - és pedig oly költeményt, mely egyformán kielégítse a közönség és kritika ízlését -, magáról a költeményről önmagában véve nem mond semmit, s épp ezért mellőzöm.

Kezdjük hát a kész elhatározásnál.

Az első megfontolás a terjedelem kérdése volt. Ha egy irodalmi mű hosszabb, hogysen egy ülésre el lehetne olvasni, számolnunk kell avval, hogy a benyomás egységéből származó rendkívül fontos hatást elveszítjük - mert ha már két ülés kell hozzá, a világ ügyei közbetolulnak, s egyszerre vége mindennek, ami kerek teljességre emlékeztetne. De mivel, *ceteris paribus*, egyetlen költő sem vállalhatja, hogy bármiről is lemondjon, ami szándéka előmozdítására szolgálhat, meg kell vizsgálni azt is, nincs-e a nagyobb terjedelemben valami más előny, ami ellensúlyozhatja a benyomás egységének elkerülhetetlen föláldozását? Erre azonnal nemmel felelek. Csakugyan, amit hosszú költeménynek nevezünk, az valójában nem egyéb, mint rövid költemények - azaz rövid idő alatt kiteljesült költői hatások - sorozata. Szükségtelen bizonyítgatni, hogy egy költemény csak annyiban költemény, amennyiben lelkünket fölröpítve, intenzív izgalmat kelt; és minden intenzív izgalom, valami pszichikai szükségszerűség folytán, csak rövid lehet. Ez okból az *Elveszett Paradicsom*-nak is legalább fele lényegileg próza - költői izgalmak sorozata, *kikerülhetetlenül* váltakozva megfelelő elernyedésekkel. Az egészzet túlságos hosszúsága megfosztja a művészi hatás egy roppant lényeges elemétől, a teljességtől - vagyis a hatás egységétől.

Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy terjedelem tekintetében van egy megállapítható végső határ minden irodalmi mű számára - az, amennyit egy ülés alatt el lehet olvasni. És ámbár a prózai kompozíció bizonyos műfajaiban, amelyeknél nem fontos az egység - mint a *Robinson Crusoe* vagy hasonlók -, ez a határ előnyösen túlléphető lehet: de semmi esetre sem használ túllépni rajta költői munkákban. E határon belül a költemény terjedelme matematikai viszonyban állhat jelentékenységével - azaz más szavakban, szárnyalásával s a keltendő izgalom intenzitásával -, ismét más szavakban, az igazi költői hatás fokával, amelyet elérhet; mert világos, hogy a rövidségnek egyenes arányt kell tartani a szándékolt hatás erősségéhez, mégis avval a megszorítással, hogy bizonyos minimális időtartam föltétlenül szükséges, hogy valamelyes hatás *egyáltalán* előállhasson.

E megfontolásokat tartva szem előtt - s azt is, hogy a szárnyalás meddig emelkedhet, nem szállva túl a publikum szemhatárán, s mégis elérve a magas kritika látkörébe -, azonnal megállapítottam a tervezett költemény célszerű hosszúságát, mintegy százsornyi terjedelemben. (Tényleg, százyolc sor lett.)

Legközelebbi gondolatom akörül forgott, hogy minő hatás vagy benyomás keltését tűzzem ki céloomul; s itt nem árt megjegyezni, amit az egész konstrukción át percre sem tévesztettem szem elől: hogy művem *mindenki által* élvezhetővé óhajtottam tenni. Nagyon is messze jutnék közvetlen tárgyamtól, ha bizonygatni akarnék itt valamit, amiről már ismételten írtam, s ami a költői érzéssel bíró olvasó előtt egyáltalán nem is szorul bizonyításra - tudniillik, hogy a verses költészet egyetlen legitim birodalma a Szépség. Íme pár szó mégis igazi gondolatom megvilágítására, melyet barátaim némelyike hajlandónak mutatkozott félreérteni. Úgy vélem, azt a gyönyört, mely egyszerre a legerősebb, a legfelemelőbb és a legtisztább, a szépség szemlélete adja. Sőt igazában, ha az emberek szépségről beszélnek, nem is tulajdonságra gondolnak, hanem benyomásra, szóval éppen erre az erős és tiszta fölemelkedésére a *léleknek - nem az értelemnek vagy a szívnek -*, amelyről beszéltem, s amelyet a szépség szemléletének hatása alatt tapasztalunk. Mármost a szépséget csak azért nevezem a Vers igazi birodalmának, mert minden művészet nyilvánvaló szabálya, hogy a hatásokat lehetőleg közvetlen okok idézzék elő - hogy a célokat mindig a legalkalmasabb eszközök segítségével kell elérni -, és még eddig senki sem tagadta, hogy az a fajta lelki fölemelkedés, amire céloztam, legközvetlenebbül a versben érhető el. Ha a cél az Igazság, vagyis az értelem kielégítése, akár az Érzés, vagyis a szív izgalma, ezek ámbár bizonyos mértékig elérhetők a versben is, sokkal közvetlenebbül valósíthatók meg a prózában. Csakugyan, az Igazság bizonyos precíziót követel, és az Érzés valami otthonos egyszerűséget, szöges ellentétben a Szépséggel, amely, ismétlem, a lélek izgalma, azaz gyönyörteljes fölemelkedése. Mindabból, amit itt mondtunk, semmiképpen sem következik ugyan, hogy az érzés, vagy akár az igazság, ne szerepelhetne, esetleg nagyon hatásosan, a versben is - világosságot adva a gondolatnak, vagy segítve az általános benyomást, kontraszt által, mint disszonáns hangok a zenében -, de az igazi művész mindig két dologra fog itt törekedni: egyrészt, hogy ezeket a főcélhoz képest kellő alárendeltségben tartsa meg, másrészt, hogy amennyire lehet, még őket is ama Szépség fátyolába vonja, mely a Vers igazi atmoszférája és lényege.

Így hát a Szépséget tekintve kitűzött birodalomnak, legközelebbi kérdésem e Szépség legmagasabb megnyilvánulásainak *tónusát* illette - s minden tapasztalat arra vall, hogy ez a tónus a *szomorúságé*. Legfőbb fokán mindenfajta szépség az érzékeny lelket könnyekre ingerli. Ekként a melankólia a költészetnek valamennyi közt a legjogosultabb tónusa.

Miután így terjedelemben, műfajban és hangnemben megállapodtam, valamely különleges művészi fogásról kellett gondoskodnom, mely a költemény fölépítésének határozott jelleget adjon. E célból oly rugó állandó alkalmazásra való bevezetését határoztam el, mely körül az egész konstrukció megfordulhasson. Gondosan végigvizsgálva az összes megszokott művészi hatásokat - vagy jobban mondva, *trükköket*, a szó színházi értelmében -, azonnal láttam, hogy egyik sem örvend oly általános használatnak, mint a *refrain*. Használatának ez az általános-sága már magában is elegendőképpen meggyőzött belső értékéről, s megkímélt a fáradságtól, hogy újabb analízis alá vessem. De megfontolás tárgyává tettem abból a szempontból, mennyiben alkalmas a továbbfejlesztésre, s rögtön megállapítottam, hogy még primitív stádiumban van. Rendes alkalmazásban a *refrain*-t nemcsak hogy pusztán a lírai versre korlátozzák, de amellet hatását, hangban és gondolatban egyaránt, teljesen az egyhangúság erejére alapítják. A tetszést csupán az azonosság, az ismétlődés érzése hozza létre. Én elhatároztam, hogy ebbe változatosságot viszek, s ezáltal még hatásosabbá teszem, oly formán, hogy általában ragaszkodom a hangzás egyformaságához, de folyton cserélem a gondolat szerepét: azaz

eltökéltem, mindig új benyomást hozni létre a *refrain alkalmazásának* változtatásával, míg a *refrain* legtöbbször változatlan marad.

Mikor ezeket magamban elintéztem, következett a kérdés: mi és milyen legyen hát ez a *refrain*? Minthogy folyton változtatni akartam, világos, hogy rövidnek kellett lennie: mert leküzdhetetlen nehézséggel járt volna valami hosszabb szentencia alkalmazását és jelentőségét gyakrabban cserélni. Természetes, hogy a variálás könnyűsége egyenes arányban áll a *refrain* rövidejével. Ez mindjárt arra a gondolatra vitt, hogy a *refrain*: egyetlen szó.

S itt új probléma merül föl, e szó karakterét illetően. Minthogy *refrain*-es versben állapodtam meg, természetes következmény volt a strófákra való oszlás, ahol a *refrain* adná minden strófa befejező szavát. Az ily *utolsó szónak*, bizonyos, hogy kellő erővel hathasson, zengzetesnek kell lenni, s olyannak, ami megengedi a nyomatékos hangzást: ily megfontolások vezettek a legzengőbb magánhangzó és legvisszhangosabb mássalhangzó megválasztásánál.¹

Miután a *refrain hangzása* felől ily módon döntöttem, ki kellett választani egy szót, amely e hangzásnak tested ad, s ugyanakkor a lehető legteljesebben illik a melankóliához, amit már előbb kijelöltem költeményem alaptónusául. Ily keresésben teljességgel lehetetlen volna nem gondolni erre a szóra: „sohasem”. S valóban, ez volt az első, ami eszembe jutott.

A legközelebbi *desideratum* valami ürügy volt a „sohasem” szó folytonosan visszatérő használatára. Amint eltűnődtem a nehézségen, amit rögtön éreztem abban, hogy erre az állandó ismételtetésre eléggé tetszetős megokolást találjak, hamarosan rájöttem, hogy ez a nehézség pusztán abból a feltevésből származik, mely szerint ama szót egy *emberi* lénynek kell ilyen állhatatos és monoton módon mondogatnia - rájöttem szóval, hogy a nehézség ennek az egyhangúságnak összeegyeztetésében rejlett a szót ismételtető teremtmény *eszese* voltával. Ekként közvetlenül kínálkozott gondolatomnak egy emberi értelem nélküli, de beszélni mégis tudó lény elképzelése, s az első, ami fölmerült, nagyon természetesen a papagáj volt; de rögtön háttérbe szorította a holló, mint amely szintén képes szavak kimondására, és mérhetetlenül inkább megfelel a választott *tónusnak*.

Annyira jutottam már így, hogy elgondoltam egy hollót - a baljósokat madarát -, amint monoton ismételtet egyetlen szót, ezt, hogy: „sohasem”, egy melankolikus tónusú s mintegy száz sor terjedelmű költemény minden strófájának legvégén. Ekkor, sohasem veszítve szem elől, hogy céloim minden ponton a netovább, a legnagyobb tökéletesség, azt kérdeztem magamtól: „Melyik, minden melankolikus téma közt, az emberiség *egyhangú* ítélete szerint, a legmelankolikusabb?” „A halál témája” - volt a magától értetődő válasz. „És mikor a legköltőibb ez a fő-fő melankolikus téma?” - kértem tovább. Itt is nyilvánvaló már a felelet abból, amit előbb némi részletességgel kifejtettem: „Akkor, ha a legszorosabban asszociálódik a Szépséggel: egy szép nő halála kétségtelenül a legpoetikusabb téma a világon, s éppen úgy nem szenved kérdést az sem, hogy e téma hangszerül legalkalmasabb ajkak az árván maradt szerető ajkai.”

Most össze kellett kapcsolnom ezt a két ötletet: a szerelme, aki meghalt kedvesét siratja, és a hollót, mely folyton ismételteti a „sohasem”-et. S úgy kellett összekapcsolnom ezeket, hogy közben ne feledkezzem meg arról a szándékomról se, amellyel minden ismétlődésnél változtatni kívántam az ismételt szó szerepét és alkalmazását. Ám ilyen összekapcsolásnak egyetlen értelmes módja az lehetett, hogy a holló a szerelmes kérdésére válaszolgatva használja a folyton újra mondott szót. S itt láttam meg egyszerre a módot és lehetőséget annak a hatásnak

¹ „Az eredeti szöveg itt meg is jelöli az *ö*-t és az *r*-et, melyek az angol *nevermore* szó (=sohasem) kihangzását teszik.” (*Babits jegyzete*)

elérésére, amelyre elsősorban támaszkodtam: az alkalmazás folytonos variálására. Láttam, hogy úgy csinálhatom, hogy az első kérdés, amit a szerető föltesz, s amire a hollónak „sohasem”-mel kell válaszolni, egészen mindennapi és közömbös kérdés legyen, a második már kevésbé, a harmadik még inkább nem, s így tovább, mígnem a szerető, kizavarva eredeti apátiájából, egyrészt már a szó melankolikus jelentése által, másrészt annak folytonos ismétlődése és a beszélő madár baljós reputációjának elgondolása folytán is, végre izgalomban egész babonás lesz, s vadul folytatja most már egész más természetű kérdéseit, oly kérdéseket, melyeknek megválaszolása szívének legmélyebb szenvedélyeit érinti, s tovább kérdi őket félig valami monomániás babonával, félig avval a fajta kétségbeeséssel, mely az önkínzásban leli gyönyörét; tovább kérdi, nem egészen azért, mintha a madár profetikus vagy démoni karakterében hinni tudna, hisz értelmé jól látja, hogy az csak betanult leckét ismételtet, hanem mert örült öröme telik benne ravaszul úgy formálni kérdéseit, hogy az *előre várt* „sohasem” révén a legkéjesebb, mert legtúrhetetlenebb kínokban édelegjen. Látva egy kínálkozó, vagyis inkább a konstrukció folyamán rám kényszerült lehetőséget, először is megállapítottam magamban, mi legyen a csúcspont, azaz a zárókérdés - amire legutoljára adja meg a választ a „sohasem” -, mire felelve a képzelhető legnagyobb fájdalmat és kétségbeesést involválja ez a „sohasem”.

S azt lehet mondani, itt kezdődött igazában a költemény - a végén, ahol minden művészi munkának kezdődnie kéne -, amennyiben elgondolásaim e pontján vetette papírra tollam az első strófát, amit a költeményemből megformáltam, a következőt:

*„Jós!” - hörögtem - „választ kérek! jós, madár vagy gonosz lélek!
Hiszen egy égbolt borul ránk s egy Urunk van odafenn:
Mondd meg, vár-e még e búra messze mennyben édes óra,
Vár-e majd a szent Lenóra ölelése odafenn?
Kit az angyalok Lenóra néven hívnak odafenn?”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”*

Megalkottam e strófát, a mondott ponthoz érve, először is, hogy előre megjelölve a csúcspontot, biztosabban variálhassam, és fokozhassam komolyságuk és fontosságuk szerint a szerelmes egymás után következő kérdéseit; másodsor, hogy véglegesen meghatározzam a ritmust, a mértéket, s az egyes stanzák hosszúságát és általános szerkezetét, s amellet úgy építhessem majd egymás után föl a megelőző stanzákat, hogy ritmikus hatásban egyik se múlja ezt fölül.

Ha most a kezdődő kompozíció folyamán ennél erőteljesebb stanzákat tudtam volna előállítani, habozás nélkül készakarva halkabbra fogtam volna őket, hogy ezt a betetőző hatást ne gyöngíthessék.

S itt talán nem árt, ha néhány szót mondok a verselésről. Főcélom, mint rendesen, az eredetiség volt. Hogy ezt a verselésben annyira el szokták hanyagolni, egyike a világ legérthetlenebb dolgainak. Még ha elismerjük is, hogy a pusztán ritmusban kevés a változatosság lehetősége, akkor is nyilvánvaló, hogy a metrumok és strófaszervezetek lehetséges változatainak száma szinte végtelen, és mégis *a verselésben, századokon át egyetlen költő sem adott eredetit*, sőt úgy látszik, még rá se gondolt, hogy eredetit adjon. Meg kell mondani, hogy az eredetiség, néhány rendkívüli erejű elme esetét nem számítva, egyáltalán nem az ihlet vagy az intuíció dolga, mint sokan gondolják. Rendesen, aki szert akar rá tenni, annak fáradtságosan kell küzdenie érte, s ámbár magasrendű pozitív érték, elérésére nem annyira valaminek kitalálására, mint inkább elkerülésére van szükség.

Természetesen nem tartok számot eredetiségre *A holló*-nak akár ritmusa, akár metruma tekintetében. Az előbbi trocheusi, az utóbbi akatalektikus oktameter, katalektikus heptameterrel váltakozva, amely az ötödik versben ráütő módon ismétlődik, és katalektikus tetrameterben csúcsosodik. Kevésbé tudósnyelven mondva; a vers végig olyan lábakból áll, ahol egy hosszú szótag után egy rövid következik; a strófa első sora nyolc ilyen lábból, a második hét és félből - ami igazabban hét és háromnegyed -, a harmadik megint nyolcból, a negyedik és ötödik újra hét és félből, a hatodik három és félből. Mármost egyenként véve, mindezek a sorok azelőtt is használatosak voltak, s ami eredetisége *A holló* versformájának van, az a strófa összeállításában rejlik, minthogy ehhez az összeállításához még megközelítőleg hasonlót sem kísérelt meg soha senki. Ennek az összeállításbeli eredetiségnek hatását más szokatlan és részben teljesen új hatások is segítik, melyek a rím és betűrím elveinek kitágított alkalmazásából keletkeznek.

Legközelebbi megfontolnivaló volt: mi módon hoztam össze a szerelmezt és a hollót? - s e megfontolásnak első ága a *helyre* vonatkozott. Legtermészetesebb szintérnek erdő vagy mező látszhatott volna - de nekem mindig az volt az érzésem, hogy a helyeknek szoros körülzártsága okvetlen szükséges feltétele ily elszigetelt epizód hatásának: erőt ad neki, mint keret a képnek. A körülzártságnak elvitathatatlan erkölcsi hatása, hogy a figyelmet koncentrálna tartja, s magától értetődik, hogy nem szabad összezavarni a puszta hely-egységgel.

Elhatároztam már, hogy a szerelmezt egy szobába képzelem, egy szobába, melyet egy elhunyt szép látogató emléke tett számára szentté. A szobát gazdag bútorzattal ábrázolom; ez egyszerű következménye azoknak az eszméknek, melyeket a Szépségről, mint a költészet egyetlen valódi tárgyáról szólva már kifejtettem. Így meghatározva a helyszínt, most be kellett hoznom a madarat, s nem lehetett kitérni a gondolat elől, hogy az ablakon át hoztam be. Azt az ötletet, hogy a szerelmes a madár szárnyának verdesését az ablaktáblán az első pillanatban úgy értelmezze, mintha az ajtón kopogtak volna, egyrészt az a vágy keltette bennem, hogy az események késleltetése által az olvasó kíváncsiságát növeljem, másrészt az a kívánság, hogy kihasználjam a közben előálló hatást, mikor a szerelmes kitárja az ajtót, s nem látva egyebet sötétségnél, félig-meddig szinte azt képzelem, hogy kedvesének szelleme kopogott.

Egy viharos éjszakát választottam, először, hogy indokoljam, miért kért a holló bebocsátást, s másodsor, a szoba - fizikai értelemben vett - nyugalmával való hatásos ellentét kedvéért.

A madarat *Pallas* szobrára ültettem, szintén a kontraszthatás kedvéért, a márvány és a fekete tollazat közt, s meg kell jegyezni, hogy a szobrot teljesen a madár szuggerálta. *Pallas* szobrára azért gondoltam, mert leginkább illik a könyvek közt élő szerelmes szobájába, s magának a *Pallas* szónak zengzetessége miatt is.

A kontraszt erejét a költemény közepe táján is fölhasználtam, hogy a végső benyomást mélyítsem. Például, ahogy a holló beröppen, annak valami fantasztikus szint adtam, mely annyira közeledik a komikushoz, amennyire csak megengedhető volt. „Peckesen” száll be, s „fursán verve szárnyát”.

*Rám se biccent, meg se hökkent, csak jött, mint egy idecsöppent
Úr vagy hölgy: ajtómrá röppent s megtelepült odafenn.*

A következő két strófában ez a szándék még nyilvánvalóbban érvényesül:

*Akkor bánatom mosolyra csalta furcsa ében tolla,
Ahogy ott morc méltósággal ült nagy ünnepélyesen.
„Bár megtépve, zord kóborló” - szóltam - „te se vagy utolsó,
Éji partok küldte Holló: úr-neved hadd kérdezem:*

*Hogy hívnak, ha ott lenn röpködsz a plútói bús vizen?”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”*

*Néztem a szárnyas bolondot, hogy egy szót ily jól kimondott
S válaszolt szavamra - bárha nem is túl értelmesen:
Meg kell adni, ilyet élő még nem ért, hogy egy beszélő
Madár ajtaja fölé jő s rátelepszik kényesen -
Ajtó fölött egy szoborra rátelepszik peckesen,
- És a neve: „Sohasem”!*

Miután így gondoskodtam a megoldás kontraszt-hatásáról, rögtön elejtem a fantasztikus hangot, s ahelyett a legmélyebb komolyság tónusát veszem föl - ami pontosan az utolsó idézetet közvetlenül követő strófában kezdődik, evvel a sorral:

De a Holló fönn a szobron csak ez egy szót mondta folyton stb.

Ettől a perctől kezdve a szerelmes többé nem tréfál, nem is látja többé a furcsaságot a holló viselkedésében. Csak a „baljós, vén, vad, vészes” madarat látja benne, s szívében érzi égni fémélű szemeit. Ez a fordulat a szerelmes gondolatában vagy képzelődésében hasonló fordulatot akar létrehozni az olvasóban: hogy lelkét a megoldás befogadására alkalmas hangulatba ringassa, ami most már a lehető leggyorsabban és kerülő nélkül közeledik.

A tulajdonképpeni megoldással - mikor a holló a szerető végső kérdésére, vajon találkozik-e kedvesével a másvilágon, rámondja a „sohasem”-et - a költemény, első és kézenfekvő fázisában, mint egyszerű elbeszélés, befejezettnek is mondható. Eddig minden az elhihető és realizálható valóság korlátai között marad. Egy holló, mely véletlenül megtanulta ezt az egy szót, hogy „sohasem” és megszökött a gazdájától, éjszaka, a vihar által hajtva, menedéket keres egy ablaknál, melyből még lámpa csillog - egy tanuló vagy tudós szobájának ablaka az, ki talán egy könyv fölött bóbiskol, talán meghalt kedveséről álmodozik. A madár szárnyainak kopogására a tanuló kitarja az ablakot, mire a madár letelepszik a legalkalmasabb helyre, emberi vendéglátója közvetlen közelében, aki mulatva a különös kalandon és a látogató viselkedésének furcsaságán, tréfából és anélkül, hogy választ várna, a nevét kérdezi. A megszólított holló egyetlen szavával felel: „sohasem” - s ez a szó azonnal visszhangra talál a tanuló néma szívében, aki hangosan kifejezést adva bizonyos gondolatainak, melyeket a váratlan epizód keltett benne, még jobban meghökken, amikor a madár erre is rámondja: „sohasem”. A tanuló most, noha sejti a dolgok állását, de mint előbb megmagyaráztam, részben az önkínzó emberi ösztöntől, részben babonáságtól űzve, oly kérdéseket intéz a szárnyas jóshoz, melyek az előlegezett válasz révén, hogy: „sohasem”, neki, mint szerelmesnek, a fájdalom legnagyobb kéjét adhatják. Amint ez az önkínzó kéjelgés legmagasabb fokára ér, az, amit az elbeszélés első és kézenfekvő fázisának neveztem, természetes módon befejeződik, s mindebben nem lépi át a valóság határát.

De a téma illetően kezelésében, bármily ügyességgel, s az epizódok bármely életszerű összefűzésével történjék is az, mindig marad valami keménység vagy meztelenség, mely visszariasztja a művészi szemet. Két dolog mindig és változhatatlanul szükséges: először is valami komplikáltság, vagy jobban mondva, több oldalú alkalmazhatóság; és másodsor bizonyos szuggesztivitás - valami, bármennyire határozatlan, titkos árama a szimbolikus jelentésnek. Főleg ez az utóbbi az, ami a művészi alkotásnak oly sokat tud adni abból a *pazarságból* - hogy a mindennapi beszédből kölcsönöznek egy erőteljes szót -, melyet oly szívesen összecserélünk a *tökéletességgel*. Ennek a szimbolikus értelemnek a *túlsága* viszont - ha titkos áram helyett ezt avatjuk az elbeszélés fő sodrává - ez az, ami az úgynevezett transzcendentalisták költészetét prózává - és pedig a leglaposabb fajta prózává teszi.

E véleményekhez tartva magamat, függesztettem a költeményhez a két utolsó strófát, ekként elérve ezt, hogy azoknak szimbolikus hangulata visszavetve árnyát, átjárja az egész elbeszélést, mely őket megelőzi. Az értelem titkos árama legelőször a következő sorokban kerül napfényre:

*„Tépd ki csőrödet szivemből s hagyj magam, míg elveszem!”
- Szólt a Holló: „Sohasem!”*

Bizonytal észreveszik, hogy ez a szó: „szivemből”, az első metaforikus kifejezés az egész költeményben. Ez, és a felelet: „Sohasem”, arra bírják az elmét, hogy mélyebb értelmet keressen mindabban, amit a megelőző elbeszélés előadott. Így az olvasó most kezdi a hollót jelképi madárnak tekinteni - de csak az utolsó strófa legeslegutolsó szavában szabad a dolgoknak odáig jutni, hogy tisztán lássa a szándékot, mely ezt a madarat a *fájdalmas és sohasem múltó emlékezet* jelképévé avatja:

*És a szárnya meg se lendül, és csak fent ül, és csak fent ül
Fent ajtóm fölött a Pallas sápadt szobrán, csöndesen.
Álmodó rémhez hasonló szemmel ül a szörnyű Holló,
Míg a lámpafény elomló árnyát veti rémesen
S lelkem e padlómon ringó árnyba fullad csöndesen:
Nem szabadul - sohasem.*

(Fordította: Babits Mihály)

A holló

(Babits Mihály fordítása)

Egyszer - únt éjfél közelgett - bóbiskoltam elfelejtett
Tudományok furcsa könyvén, ellankadva terhesen,
Fejem csügge... egyre jobban... s im egyszerre ajtóm roppan,
Mintha egy kéz félve koppan - dobban ajtóm csöndesen.
S szóltam: „Éji vendég toppan küszöbömre csöndesen:
- Az lehet, más semmisem.”

Ah, jól emlékszem valóban! Tél volt, bús december hóban,
Szellemét a szén hunyóban földre hímzé véresen.
Lassan nyúlt az éji óra; könyvem nem nyújtott a búra
Enyhülést, óh holt Lenóra, érted, égi kedvesem,
Kit a mennyekben Lenóra néven hívnak, kedvesem,
- Itt lenn nincs már neve sem.

S bíbor kárpit selyme rezzen, bizonytalan zajra zizzen;
Fájó, vajú, sohsem ismert féltés kínját érzem.
S míg szívem dobbanva retten, mind ismétlem önfeledten:
„Éji vándor vár ijedten ajtóm előtt, azt hiszem -
Késett vendég kér ijedten bebocsátást, azt hiszem:
- Az lehet, más semmisem.”

Most kicsit magamhoz térvén nem haboztam, így beszélvén:
„Jó uram, vagy drága hölgyem, ne akadjon fenn ezen:
Tény hogy kissé szundítottam, és ön oly halkan koppan:
S amint könnyű lépte dobban - koppan ott künn csöndesen,
Szinte képzeletnek vélném” - s ajtót tártam csöndesen:
- Künn az éj, más semmisem.

Hosszan néztem ott az éjbe bámulva, kétkedve, félve,
Álmodva amilyent nem mert még álmodni senkisémm;
De a csöndesség töretlen, s a homály nem ad jelet, nem
Hangzik más szó, mint egyetlen név: „Lenóra!” - kedvesem
Neve, melyet én rebegtem, s visszanyögte édesen
A visszhang - más semmisem.

Visszamenve a szobába - lelke ég, a fejem kába -
Újra koppanást hallottam, már nem is oly csöndesen.
„Valamitől bizonyára megzörrent az ablak zára:
Rá kell jönnöm az okára, nosza - mondtam - meglesem!
Nyughass, szívem, pillanatra, míg e rejtélyt meglesem:
- Csak a szél, más semmisem...”

S széttárva a rácsos táblát, íme, furcsán verve szárnyát
Egy nagy őskort-látott Holló szállt be rajta peckesen.
Rám se biccent, meg se hökkent, csak jött, mint egy idecsöppent
Úr vagy hölgy: ajtómra röppent s megtelepült odafenn -
Ott egy vén Pallas-szobor volt, a madár megült ezen,
Ült, csak ült - és semmisem.

Akkor bánatom mosolyra csalta furcsa ében tolla,
Ahogy ott morc méltósággal ült nagy ünnepélyesen.
„Bár megtépve, zord kóborló” - szóltam - „te se vagy utolsó,
Éji partok küldte Holló: úr-neved hadd kérdezem:
Hogy hívnak, ha ott lenn röpködsz a plútói bús vizen?”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

Néztem a szárnyas bolondot, hogy egy szót ily jól kimondott
S válaszolt szavamra - bárha nem is túl értelmesen:
Meg kell adni, ilyet élő még nem ért, hogy egy beszélő
Madár ajtaja fölé jó s rátelepszik kényesen -
Ajtó fölött egy szoborra rátelepszik peckesen,
- És a neve: „Sohasem”!

De a Holló fönn a szobron csak ez egy szót mondta folyton,
Mintha abba volna lelke beleöntve teljesen.
Másképp csőrét nem nyitotta s szárnyait sem mozdította;
S nyögtem: „Hozzám senkisésem hú, még szívem reménye sem,
Majd csak elhagy e madár is - nem lesz reggel nyoma sem!”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

Megdöbbsentem, hogy talál az elsírt szóra ez a válasz:
„Persze” - mondtam - „ennyi ennek kincse tára összesen;
Tán egy régi bús gazdája oktató, kit sors vizállya
Dúlt és mart, míg síró szája erre járt rá, másra sem -
Holt remények gyászadalához nincs is jobb rím semmisem,
- Mint hogy: »Soha - sohasem.«”

De a bölcs madár mosolyra csalta méla lelkem újra
És egy zsölljét gördítettem szembe, hogy majd ott lesem;
S bársonyába besüppedve képzeletet képzeletre
Halmoztam: hogy hol szerezte s mért ismétli vészesen -
Ez a baljós vén vad holló mért ismétli rémesen
Ezt a szót, hogy: „Sohasem.”

Ezen tűnődtem magamban, noha egy betűt se mondtam
A madárhoz - s már szívembe fűrt a két fém-élű szem...
Óh ha titkát eltalálnám! S így fejem ledőlt a párnán,
Melynek bársonyára lámpám fénye hullott kékesen,
Violaszín bársonyára, melyen óh! már kedvesem
Nem pihen meg sohasem.

Most, úgy tetszett, langy szellő kel s lengve titkos füstölőkkel
Angyaltánc a szőnyeg bolyhát csiklandozta kéjesen:
„Bús szív!” - nyögtem - „égi vendég szállt le hozzád: lám a szent Ég
Angyalokkal küld nepenthét, elfeledni kedvesem:
Idd, óh idd e hús nepenthét és feledd el kedvesem!”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Jós!” - hörögtem - „választ kérek! jós, madár vagy gonosz lélek!
- Sátán küldött vagy vihar vert hozzám, én nem keresem,
Ki büszkén, bár megtépázva, érkezted e puszta házba,
Hol rémek dúlnak csatázva - mondd meg nékem kegyesen:
Van-e balzsam Gileádban? megenyhül-e zord sebem?”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Jós!” - hörögtem - „választ kérek! jós, madár vagy gonosz lélek!
Hiszen egy égbolt borul ránk s egy Urunk van odafenn:
Mondd meg, vár-e még e búra messze mennyben édes óra,
Vár-e majd a szent Lenóra ölelése odafenn?
Kit az angyalok Lenóra néven hívnak odafenn?”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Legyen hát e szód utolsó!” - szöktem föl - „sátán vagy holló!
Menj, röpködj az éjviharban, a plutói bús vizen!
Itt ne hagyd egy árva tollad, nehogy arról rágondoljak,
Mit hazudtál e szobornak vállán ülve peckesen!
Tépd ki csőrödöt szivemből s hagyj magam, míg elveszem!”
- Szólt a Holló: „Sohasem!”

És a szárnya meg se lendül, és csak fent ül, és csak fent ül,
Fent ajtóm fölött a Pallas sápadt szobrán, csöndesen.
Álmodó rémhez hasonló szemmel ül a szörnyü Holló,
Míg a lámpafény elomló árnyát veti rémesen
S lelkem e padlómon ringó árnyba fullad csöndesen:
Nem szabadul - sohasem.

A holló

(Kosztolányi Dezső fordítása)

Egyszer elmúlt régen éjfél, ültem álmos lámpafénynél,
Régi, bűvös fóliáns on tetovázott a kezem,
S hogy nehéz fejem lehajtom, észrevétlen koppan ajtóm,
Roppán félve és sóhajtón, zaj motoz a reteszen;
„Éji vándor”, így susogtam, „az babrál a reteszen;
Az lehet, más senkisésem.”

Télidő volt, bús december, amilyent nem ért meg ember,
Nőtt az árnyék, lomha tenger, a paráztól veresen.
Lelkem a bánattól óván, olvastam az éji órán,
Hogy feledjem holt Lenórámat, fényes-régi kedvesem,
Már az angyalok között van fényes-égi kedvesem,
Itt lenn nincsen neve sem.

Most a függöny bíbor öble megborzad, zizeg zörögve.
Félelemnek töre szúrja - fúrja által a szívem.
Nyugtatom és egyre dobban, várok és ver egyre jobban:
„Éji vándor áll ajtómban, az motoz a reteszen.
Éji vendég vár ajtómban, az babrál a reteszen,
Az lehet, más semmisem.”

Hirtelen felbátorultam és hadartam elborultan:
„Megbocsásson jó uram, vagy asszonyom, de azt hiszem,
Álmos, fáradt voltam roppant és az ajtóm csöndbe roppant,
A babráló, halk, lopott hang nem hallatszott sebtiben.”
Erre felnyitom az ajtót - szétvigyázva sebtiben: -
Künn az éj, más semmisem.

A sűrű sötétbe nézek, álmodok vadat, merészet,
Mint az örült, mint a részeg, bódorogva kétesen.
Csöndes az éjféli óra, szám susogja csak: „Lenóra”
S a visszhang a drága szóra halkán hívja kedvesem,
Hívja-hívja, hívogatja, szólogatja kedvesem -
A visszhang, más semmisem.

A szobámba már féhéren mentem vissza, forrt a vérem,
Mert az ablak zára koppant, roppant újra érdesen.
„Meg kell tudnom minden áron, hogy mi zörren ott a záron;
Most az ablakot kitárom, az okát megkeresem;
Csöndesülj szív, tébolyult szív, az okát megkeresem:
Zúg a szél, más semmisem.”

Nyílik az ablak s az árnnal méltóságosan beszárnyal
Óriási lomha szárnnal egy vén holló peckesen.
S mintha mi se volna ebben, a viharból sebesebben
A szobám szobrára lebben s úgy ül ott, mint a lesen,
Pallasz szobrán mozdulatlan ül, csak ül, mint a lesen:
Nem történik semmisen.

Én nevettem őt, hogy ében-tollal talpig feketében
Göggösen guggolt a szobron és szóltam fölényesen:
„Bár alig van rajtad toll, ó fergeteg-vert csúnya Holló,
Bús heroldhoz vagy hasonló, mondd, mért jöttél, édesem?
Mondd meg nékem, a pokolban hogy neveztek édesem?”
Szólt a Holló: „Sohasem.”

Bámultam, hogy jár a nyelve és folyékonyan, perelve,
Annyi szent, hogy locskaszáju - nem beszél értelmesen;
Mégis furcsa, hogy e bátor csúnyatoroku prédikátor
Beröpül az éjszakából, bár nincs semmi oka sem,
A szobám szobrára ül le, bár nincs semmi oka sem
És úgy hívják: „Sohasem.”

És a Holló vár komorlón a fehér és néma szobron
S ez egy szóba lelke rezgett, reszketett rejtelmesen,
Mást se mond, csak ül meredten, meg se rezzen, meg se retten,
Végre halkán ezt rebegtem: „Nem örök a csoda sem;
Minden elszállt, ez is elszáll - nem örök a csoda sem.” -
A madár szólt: „Sohasem.”

Felriadtam, mert oly száraz, kurta-furcsa volt e válasz,
„Bamba szajkó”, így beszéltem, „nincsen egy ép sora sem.
Bús külön volt a gazdája, biztosan az kapatta rája,
Folyton erre járt a szája és hörgött keservesen.
Benne lelke átka zörgött és hörgött keservesen,
Hogy már többé: „Sohasem.”

Még nevettem, hogy az ében holló ott ül feketében
S párnás, mély zsöllyém elébe gördítettem sebesen;
Bojttal-rojttal elmotoztam és a zsibbadt csöndbe hosszan
Tépelődtem, álmodoztam, mért néz e két csodaszem,
Mért mered rám e két sanda, kúsza, kósza csodaszem,
Mért káromlja: „Sohasem.”

Lestem a sötét madárra, szótlanul vigyázva-várva,
S a szemével a szivembe szúrt le - fűrt le tüzesen:
Süppedő bársonyra dültem s a violafény köd-ülten
Lengedezve szállt körültem, himbálgatta mécsesem,
Itten ült ő, itt a párnán, pislogott a mécsesem
S ah, nem ül le, sohasem!

Most egyszerre száz ezüsből angyalok csapatja füstöl,
Száll a tömjén, cseng a léptük, trilláz a nesz édesen!
„Angyalok, hát végre Isten elküldött, hogy megsegítsen,
Elfeledni régi kincsem, eltemetni kedvesem,
Elfeledni, eltemetni régi-égi kedvesem!”

Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Jós! felelj nekem”, könyörgök, „bármi légy, angyal, vagy ördög,
Kit szobámba vert az orkán és kísértesz rémesen,
Mondd meg itt e szörnyű házban - hol a Rémekkel csatáztam -
Hol a Borzalom s a Láz van - nincs sebemre moha sem?
Nincs-e, nincs-e ír szivemre? nincs gyógyító moha sem?”

Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Jós! felelj nekem”, könyörgök, „bármi légy, angyal, vagy ördög,
Kérlek a Mindenhatóra, mondd meg végre kegyesen,
Lát-e engem még a Kedves, aki most a mennybe repdes,
Hajlik-e még e szerelmes szívre régi kedvesem,
Hajlik-e még e szerelmes szívre égi kedvesem?”

Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Pusztulj innen a pokolba”, ordítottam fuldokolva,
Szállj a károgó viharba, vár a bús Éj Partja lenn!
Egy tollad se hagyd itt, vidd el, és ne ölj kétségeiddel!
Károgásodat te hidd el! Ne maradjon nyoma sem!
Tépd ki csőröd a szivemből, ne maradjon nyoma sem!

Szólt a Holló: „Sohasem.”

És a Holló meg se moccan, néz reám meredve hosszan,
A szoborról, a komorról tűz reám két tompa szem.
Úgy ül mint egy omladék, mélyen alvó éji démon,
A padlón a lámpa vékony sávja himbál csöndesen:
Nő az éjjel, nő az árnyék, terjed egyre csöndesen
S nem virrad meg - sohasem!

A holló

(Lévay József fordítása)

Egyszer egy bús, késő éjen, amint elmerülve mélyen,
Rég feledt tan könyve mellett tört s bágyasztott a tudás, -
Amint fő-lehajtva ültem, szinte félig szenderülten:
Koppanás hallék az ajtón, némi gyöngye kopogás...
Talán vendég? - így susogtam, övé az a kopogás;
Az lessz, az! és semmi más.

Ah! hisz' igen jól emlékszem: decemberben volt az épen;
Árnyait a falra hímzé minden hamvadó sugár.
A hajnalt epedve lestem, enyhet hasztalan kerestem
Könyveimben bánatomra, hogy Lenóra oda már!
Angyalok közt a dicső, szép lány Lenóra néven jár;
Itt többé nincs neve már.

S a lefüggő bársonyleplek, amint búsan ott lebegtek,
Megragadott némi rémes, még nem érzett borzadás.
S hogy szívemen csillapítsak, egyre azt ismétélém csak;
Vendég áll itt az ajtómnál, övé ez a jeladás,
Késett vendég az ajtómnál, övé ez a jeladás...
Az lessz, az! és semmi más.

Mindjárt bátorodni kezdtem, s többé nem is révedeztem,
„Uram! vagy hölgyem! kiálték, bárki légy ott, megbocsáss!
De kissé elszenderültem s te oly csenddel jársz körültem,
Oly halkan zörögve jöttél, oly lassú a kopogás,
Hogy csak alig vettem észre; ajtót nyitok, íme láss!”
Sötétség volt, semmi más.

Mélyen nézve a sötétbe, ott álltam bámulva, félve,
Aggva, álmodtál álmodozva; nincs több ilyen álmodás!...
Ámde a csend nesztelen volt, a sötétben senki sem szólt,
Csak az egy Lenóra szócskát ejté némi suttogás;
Azt susogtam s a Lenóra szó lett a visszhangozás,
Csupán az, és semmi más.

Majd szobámba visszanéztem, lelkem fölgyulladt egészen;
Újra hangzott s hangosabban, mint előbb, a kopogás.
„Ah, bizonynal! szóltam, ott áll valaki az ablakomnál.
Hadd lássuk hát, vaj' mi lesz ez a rejtélyes látomás, -
Hadd nyugtasson perczre is bár e rejtélyes látomás!”
A szél volt, és semmi más.

Ekkor ablakom kitártam: s ím' suhanva, zúgva bátran,
Nagy holló röppent be rajta, régi, régi származás.
Magát még csak meg se hajtva, nyakra-főre neki hajta
S úr vagy úrnő-módon ült le ajtóm felett, a csodás,
Épen egy Pallás-szoborra ajtóm felett, a csodás:
Szállt s leült - és semmi más.

És mosolyra bővölé el bölcs, komoly tekintetével,
Lelkem gyász, sötét eszméit ez az ébenszín madár.
„Bár tollad zilálva, tépve, nem vagy, mondám, gyáva mégse.
Régi, rémes, ritka holló, kit az éj vidéke zár,
Mondd, becses neved mi légyen, ott, hol Plútó éje vár?”
Szólt a holló: Soha már.

Igy szólván a furcsa állat, elfogott a nagy csodálat.
Bár szavában értelem sincs s a vigasz csekélyke bár;
De nem volt még így megáldva halandó, hogy élve lássa,
Mint telepszik ajtajának tetejére egy madár
S metszett szobron mint ül ott meg egy kis állat, vagy madár,
Melynek neve: Soha már.

Ám a holló fent a szobron azt az egy szót vitte folyton,
Mintha lelkét ez egyetlen szóba öntené ki már.
Többet egy betűt se monda, többé meg se moccant tolla,
Míg én alig hallva súgtam: „Barátom mind tova jár,
Holnap reggel ő is elhagy, mint reményem, tova jár.”
A madár szólt: Soha már.

Ily találón törve csendet, az a válasz megdöbbenett.
Egész tudománya, mondám, a mit fecseg, abban áll;
Olyan gazdától tanulta, kit a végzet átka dúla
S úze-hajta zordan, amíg minden bajt egy hangba zár, -
Tört remények gyászdalából mindent ez egy hangba zár:
Soha, soha, soha már.

Míg a holló lelkem búját mosolygássá bővölé át,
Én egy zsöllye-székre dőltem... szemben a szobor s madár.
Szék bársonyán elheverve, képzeletet képzeletre
Halmozék, hogy eltaláljam, vajon mit vél, mire vár
Ez a baljós, furcsa, rémes, czinga, szörnyü, vén madár,
Igy káromva: soha már.

Ezt forgatva üldögéltem, a madárhoz egy ígét sem
Szólva, ámbár tűzszemével szívemet égette már. -
Ezt s több ilyet vetve, hányva, fejem a szék bársonyára
Hajtottam le, melyen játszva rezg a lámpa-fénysugár;
Ah! de ő a bársonyt, melyen rezg a lámpa-fénysugár,
Nem érinti soha már!

Ekkor úgy tetszett, hogy a lég sűrűbbé vált s illat ömlék
Látatlanul egy szeráfról, mely szobámban lengve jár
„Isten küldé, drága lélek! angyaltársaidra kérlek,
Lenóráért nyugtot, enyhet adj egy pillanatra bár,
A felejtés enyhe csöppjét, csak egy pillanatra bár!”

Szólt a holló: soha már.

„Jós! rossz szellem! vagy jós mégis! ördög, avagy madár légy is, -
Légy kísértő, vagy vihartól üzve lát e bús határ,
E megbűvölt puszta kis hely, de mely félelmet nem ismer,
Ez a borzalom tanyája; mondd igazán, ugye vár
Majd *ott* gileádi balzsam, oh mondd, oh mondd, ugye vár?”

Szólt a holló: soha már.

„Jó! rossz szellem! vagy jós mégis! ördög, avagy madár légy is,
Kérlek istenünk nevére, kérlek az égboltra már:
Mondd, e búterhelte lélek, ha a távol mennybe érek,
Átkarolja még Lenórá, angyalok közt, ugy-e bár?
Angyalok közt átkarolja még Lenórá, ugy-e bár?”

Szólt a holló: soha már.

„El tehát el! e szavadra - felkiálték felriadva -
Repülj vissza a viharba, a hol Plútó éje vár...
Ne hagyd itt egy pelyhedet se, mely hazugságod jelentse;
Hagyd magányomat magára, e szobrot hagyd oda már;
Vond ki csőrödet szívemből s ajtómról szállj tova már!”

Szólt a holló: soha már.

És a holló meg se rezdül, mindig ott ül, mindig fent ül
A halovány Pallás-szobron, ajtóim felett várva vár.
Szeme úgy néz rám meredve, mintha démon szenderegne
S árnyával a lámpa fénye szobám padlatára jár.
Lelkem ez árnyképtől, a mely szobám padlatára jár,
Nem menekszik soha már!

A holló

(Tóth Árpád fordítása)

Egyszer egy bús éjféltájon, míg borongtam zsongva, fájón,
S furcsa könyvek altatgattak, holt mesékből vén bazár,
Lankadt fõm már le-ledobbant, mikor ím valami koppant,
Künn az ajtón, mintha roppant halkan roppanna a zár.
„Vendég lesz az”, így tünődtem, „azért roppan künn a zár,
Az lesz, más ki lenne már?”

Óh, az emlék hogy sziven ver: padlómon a vak december
Éjén fantóm-rejtelemmel húnyt el minden szénsugár,
És én vártam: hátha virrad s a sok vén betűvel írt lap
Bánatomra hátha írt ad, szép Lenóram halva bár,
Fény leánya, angyal-néven szép Lenóram halva bár,
S földi néven senki már.

S úgy tetszett: a függöny leng és bíborán bús selymü zengés
Fájó, vajú, sohse sejtett torz iszonyt suhogva jár, -
Rémült szívem izgatottan lüktetett s én csitítottam:
„Látogató lesz az ottan, azért roppan künn a zár.
Késõ vendég lesz az ottan, azért roppan künn a zár,
Az lesz, más ki lenne már?”

Visszatérve lelkem mersze, habozásom elmúlt persze,
S „Uram”, kezdtem, „avagy Úrnóm, megbocsájtja, ugyebár?
Ámde tény, hogy már ledobbant álmos fõm és Ön meg roppant
Halkan zörgött, alig koppant: alig roppant rá a zár,
Nem is hittem a fülemnek.” - S ajtót tártam, nyílt a zár:
Éj volt künn, más semmi már.

S mély homályba elmeredtem, szívvel, mely csodákra retten,
Látást vártam, melyet gyáva földi álom sohse tár;
Ám a csend, a nagy, kegyetlen csend csak állott megszegetlen,
Nem búgott más, csak egyetlen szó: „Lenóra!” - halk, sovár
Hangon én búgtam: „Lenóra!” s visszhang kelt rá, halk, sovár,
Ez hangzott s más semmi már.

S hogy szobámba visszatértem s még tüzelt javába vérem,
Hirtelen, már hangosabban, újra zörrent holmi zár,
S szóltam: „Persze, biztosan csak megzörrent a rácsos ablak,
No te zaj, most rajtakaplak, híres titkod most lejár,
Csitt, szívem, még csak egy percig, most a nagy titok lejár.
Szél lesz az, más semmi már!”

Azzal ablakom kitártam s íme garral, hetyke-bátran
Roppant Holló léptetett be, mesebeli vén madár,
S rám nem is biccentve orrot, meg sem állt és fennen hordott
Csőrrel ladyt s büszke lordot mímelt s mint kit helye vár,
Ajtóm felett, Pallasz szobrán megült, mint kit helye vár -
Ült, nem is moccanva már.

S ahogy guggolt zordon ében méltóságu tollmezében,
Gyászos kedvem mosolygóra váltotta a vén madár -
S szóltam: „Bár meg vagy te nyesve, jól tudom, nem vagy te beste,
Zord holló vagy, ős nemes te, éji part küld, vad határ,
Mondd, mily néven tisztel ott lenn a plútói mély, vad ár?”
S szólt a Holló: „Soha már.”

Ámultam, hogy ferde csőrén ilyen tártan, ilyen pőrén
Kél a hang, okos, komoly szó alig volt a szava bár,
Ám el az sem hallgatandó, hogy nem is volt még halandó,
Kit, hogy felnézett, az ajtó vállán így várt egy madár,
Ajtájának szobra vállán egy ilyen szörny vagy madár,
Kinek neve: „Soha már.”

S fenn a csendes szobron ülve az a Holló egyedül e
Szót tagolta, mintha lelke ebbe volna öntve már;
Nem nyílt más igére ajka, nem rebbent a toll se rajta,
S én szólék, alig sohajtva: „Majd csak elmegy, messzi száll,
Mint remények, mint barátok, holnap ez is messzi száll”,
S szólt a Holló: „Soha már!”

Megriadtam: csendziláló replikája mily találó -
„Úgy lesz”, szóltam, „ennyit tud csak s kész a szó- és igetár;
Gazdájának, holmi hajszolt, bús flótásnak búra ajzott
Ajkán leste el a jajszót, mást nem is hallhatva már,
Csak remények gyászdalát, csak terhes jajt hallhatva már,
Ezt, hogy: „Soha - soha már!”

S gyászos kedvem újra szépen felmosolygott s párnás székem
Szemközt húztam, ott, ahol várt ajtó, szobor és madár;
S a lány bársonyra dőlten tarka eszmét sorra szöttem,
Elmerengtem, eltűnődtem: mily borongó nyitra jár,
Átkos, ős, vad, furcsa Hollóm titka mily bús nyitra jár,
Mért károgja: „Soha már?”

Ekként ültem, szöve-fejtve bús eszméket s szót se ejtve,
Míg a madár szeme izzott, szívemig tüzelve már;
S fejtve titkot, szöve vágyat, fejem halkán hátrabágyadt,
Bársonyon keresve ágyat, mit lámpám fénykörbe zár,
S melynek bíborát, a lágyat, mit lámpám fénykörbe zár
Ő nem nyomja - soha már!

Ekkor, úgy rémlett, a légnek sűrűjén látatlan égnek
Füstölők s a szőnyeg bolyhán angyaltánc kél s muzsikál;
„Bús szív”, búgtam, „ím a Szent Ég szállt le hozzád, égi vendég
Hoz vigaszt és önt nepenthét s felejtést ad e pohár,
Idd, óh idd a hús nepenthét, jó felejtés enyhe vár!”

S szólt a Holló: „Soha már!”

„Látnok!”, nyögtem, „szörnyü látnok! ördög légy, madár vagy átok!
Sátán küldött, vagy vihar vert most e puszta partra bár,
Tépetten is büszke lázban, bús varázstól leigáztan,
Itt e rémek-járta házban mondd meg, lelkem szódra vár -
Van... van balsam Gíleádban?... Mondd meg - lelkem esdve vár...”

S szólt a Holló: „Soha már!”

„Látnok!”, búgtam, „szörnyü látnok! ördög légy, madár vagy átok!
Hogyha istent úgy félsz, mint én s van hited, mely égre száll,
Mondd meg e gyászterhes órán: messze mennyben vár-e jó rám,
Angyal-néven szép Lenórá, kit nem szennyez földi sár,
Átölel még szép Lenórá, aki csupa fénysugár?”

S szólt a Holló: „Soha már!”

„Ez legyen hát búcsúd!”, dörgött ajkam, „menj, madár, vagy ördög,
Menj, ahol vár vad vihar rád és plútói mély határ!
Itt egy pelyhed se maradjon, csöpp setét nyomot se hagyjon,
Torz lelked már nyugtot adjon! hagyd el szobrom, rút madár!
Tépd ki csőröd a szivemből! hagyd el ajtóm, csúf madár!”

S szólt a Holló: „Soha már!”

S szárnyán többé toll se lendül, és csak fent ül, egyre fent ül,
Ajtóm sápadt Pallaszáról el nem úzi tél, se nyár!
Szörnyü szemmel ül a Holló, alvó démonhoz hasonló
Míg a lámpa sávja omló fényén roppant árnya száll,
S lelkem itt e lomha árnyból, mely padlóm előntve száll,
Fel nem röppen - soha már!

A holló

(Szász Károly fordítása)

Egyszer néma rideg éjen ültem elmerülve mélyen
Álmodozva valamely rég elfelejtett éneken...
Bólingattam félálomban - ím egyszerre ajtóm koppan,
Félénk lépés zaja dobban - dobban halkan, csöndesen.
„Látogató - gondolám - ki ajtómhöz jött csöndesen,
Az lesz, egyéb semmisem.”

Ah! oly jól emlékszem még én: - késő volt, december végén,
Minden üszök hamvig égvén - árnya rezgett rémesen.
Úgy vártam s késett a hajnal! Könyveim - bár nagy halommal -
Nem bírtak a fájdalommal - érted, elhalt kedvesem!
Kit Lenórának neveznek az angyalok odafenn,
Itt örökre névtelen!

De az ajtó s ablakoknak függönyei mind susogtak,
S ismeretlen réműlettel foglalák el kebelem.
S hogy legyőzhessem magamban a félelmet, váltig mondtam:
„Látogató csak, ki ott van, ajtóm előtt csöndesen,
Valami elkésett utas vár az ajtón csöndesen; -
Az lesz, egyéb semmisem!”

S lelkem rögtön megerősbul, kikelvén a kétkedésbul,
S „Uram” - szólék, - „vagy nemes hölgy! bocsásson meg kegyesen,
Megvallom itt bólingattam, kegyed meg oly szépen, halkan,
Lehető legfinomabban kopogtatott csendesen,
Alig tudtam: jól hallék-e?” S ajtót nyitok sebesen -
- Nagy sötét, más semmisem!

S kibámulva a sötétbe, csodálkozva, várva, félve,
Álltam, álmod látva, mit még sohasem látott földi szem;
De a csönd még egyre tartta, nesz, se' szó azt nem zavarta,
Csak az egy „Lenóra”-hangra (amint halkan tördelem)
Csak az egy „Lenóra”-hangra szólt a visszhang szüntelen;
- Csak e hang, más semmisem!

S visszafordulék szobámba - egész lelkem izzó lángba',
S újra hallom amint dobban - most már jobban kiveszem.
„Úgy van, bizonyára” - mondtam - „valami van ablakomban,
Hadd nézem meg: mi az ottan? - most e titkot kilesem -
Nyugton légy egy percre szívem - most e titkot kilesem!”
- Csak a szél, más semmisem!

Kinyitám az ablak szárnyát - és azonnal nyílatán át
Százados holló csapott be, komoran, nehézkesen.
Anélkül hogy meghajolna, sem köszönve se' nem szólva,
Mintha az úr ő lett volna, csak leszállt negédesen,
Ajtóm felett egy szobor volt, arra szállt egyenesen,
Rászállt, ráült nesztelen!

A setét madár mikép ül, nem nézhettem mosoly nélkül,
Komoly büszke méltósággal ült nagy ünnepélyesen.
- Bár ütött-kopott ruhába' - gondolám - nem vagy te kába,
Vén botor, nem jösz hiába, éjلاكodból oda-lenn,
Szólj! neved mi, hogyha honn vagy alvilági helyeden?
Szólt a madár: „Sohasem!”

Csak bámultam e bolondot, hogy oly tiszta hangot mondott,
Bár szavában, bizonyára, kevés volt az értelem.
De példátlan ily madár, mely szobádba, mit négy fal zár el,
Ajtódnak fölébe száll fel - s ott ül jó magas helyen,
S nevét mondja, hogyha kérded, biztos helyén ülve fenn;
És a neve: „Sohasem.”

És a holló ülve helybe' csak az egy szót ismételve,
Mintha abban volna lelke kifejezve teljesen.
Azután egyet se szóla, - meg se' rezzent szárnya tolla,
S én sugám (inkább gondolva): „Minden elhagy, istenem!
Marad-é csak egy barátom? Lehet-é reménylenem?”
A madár szólt: „Sohasem.”

Megrendültem, hogy talál az én sóhajomra a válasz,
Ámde - ezt sugá a kétely - nem tud ez mást, úgy hiszem.
Erre tanitá gazdája, kit kitartó sors viszálya
Addig üldö, addig hánya, míg ezt dallá szüntelen -
Tört reménye omladékin ezt sohajtá szüntelen:
„Soha - soha - sohasem!”

Rám a holló merőn nézve, engem is mosolyra készítte,
S oda ültem ellenébe, ő meg szembe ült velem.
Én magam' pamlagra vetve, képzeletről képzeletre
Szálla elmém önfeledve, és azon törém fejem':
Hogy e rémes, vijjogó, vad, kopott holló, szüntelen
Mért kiáltja „sohasem”?

Ezt találgatám magamban, a holló előtt azonban
Róla egy hangot se' mondtam, s ő csak nézett mereven.
S kedvesem nevét sohajtván, fejem' a vánkosra hajtám,
Melynek puha bársony habját - érinteni kedvesem
Ah! nem fogja sohasem!

S mintha most a szagos légből - láthatatlan tömjén égne
S angyaloknak zengne lépte - szétszórt virágkelyheken...
„Ah - rebegtem - tán az isten küld angyalt, hogy megnyhítsen,
S melyre földön balzsam nincsen - a bú feledve legyen!
Idd ki a felejtés kelyhét, bűd enyhet lel csöppiben!”
Szólt a holló: „Sohasem!”

„Jós! - kiálték - bárki légy te, angyal, ördög madárképbe’,
Vagy vihartól üzetél be, pihenni az enyhelyen!
Bár elhagyva, nem leverve - kifáradva a keservbe’,
Most felelj meg nékem erre, könyörgök s követelem:
Van-e balzsam Gíleádban - s én valaha fölfelem?”
Szólt a holló: „Sohasem!”

„Jós! - kiálték - bárki légy te, angyal, ördög madárképbe’
Hogyha van hited az égbe’ - és egy istent félsz velem:
Szólj e szívhez keservében, - lesz-e ama boldog éden,
Ahol egyesítve légyen, kedvesével, végtelen, -
Kit Lenórának neveznek az angyalok odafenn?”
Szólt a holló: „Sohasem!”

„Menj tehát, pusztulj azonnal!” - kiálték rá fájdalommal,
„Vessz örökre semmiségbe, a pokoli éjjelen!
Ne maradjon itt egyetlen toll, emlékeztetni engem,
Hogy fölverted néma csendem - szállj tovább, szállj hirtelen,
Vond ki körmedet szivemből, bár szakadjon véresen!”
Szólt a holló: „Sohasem!”

S barna szárnya meg se lendül, mind csak ott ül, mind csak fent ül,
Akármerre fordulok, csak szemben ül mindig velem.
Szemei meredt világa, mint kisértet rémes árnya,
S körülötte a bús lámpa fénye reszket kétesen,
S lelkem - ah! e néma árnytól, mely körüleng rémesen -
Nem menekszik - sohasem!

A holló

(Harsányi Zsolt fordítása)

Egy sajátságos kötetben bóbiskolva, ernyedetlen
Vén meséket nézegettem. Éjfél volt, sötét, sivár.
Bús és fáradt voltam roppant. Egyszer csak szívembe dobbant,
Hogy kívül az ajtó koppant, és a hang válaszra vár.
„Vendég lesz az, ki szeszélyből ilyen későn erre jár,
Koppant és válaszra vár.”

Ilyet nem felejt az ember, télidő volt, zord december,
Mikor kandallónkban tenger szikrát ont a rőzsészár.
Ültem a reggelt sovárgva s könyvekből hiába várva
Enyhet szívem bánatára, hogy Lenore elhagyta már,
Hogy sugárzó drága arcát többé nem láthatja már.
Be kár érte, óh be kár.

Ijesztett a hang, amelyre megsuhant a függöny selyme
Olyan rémületbe ejtve, mely vad némaságba zár.
Álltam szívdobogva, félve. Majd pedig mégis beszélve:
„Holmi vendég, s véletlenség, hogy most éppen erre jár,
Holmi vendég, ki szeszélyből éppen ajtómnál megáll,
Koppant és válaszra vár.”

Később egy kis merszem támadt, könnyed hangra nyitva számat
Igy szólottam: „Óh bocsánat, megvárattam, ugyebár?
Csakhogy fáradt voltam roppant, s ön mikor ajtómhöz toppant,
Túl gyengén és halkán koppant. Itt vagyok kinyitni már.”
És az ajtót itt kitártam. Künt a csend magánya vár.
Senki sincs, az éj sivár.

Álltam meghökkenve, félve, szívdobogva, mitsem értve,
Vad rémképektől kísértve. S csendes volt künn a határ.
Nem hallatszott semmi, semmi. Semmisem szünt csendes lenni.
Egy szó volt. „Lenore?” Csak ennyi. Én suttogtam. És habár
Súgtam csak e szent nevet, a visszhang visszasúgta már.
Csend volt. Mély, nehéz, sivár.

Megrendülve visszamentem reszkető tűzzel szívemben,
S íme újra hallom menten azt a neszt. De merre jár?
„Én itt rémet rémbe öltök, s künn az ablak rácsa zörgött,
Lássuk hát, hogy mi az ördög üt, kopog, vagy mit csinál.
Egyszerű a kézmozdulat, mely egy ablakot kitár.
Majd meglátjuk, hogy mi vár.”

Ott a rácsot húztam hát le. Gyors szökéssel, csattogván be,
Igen furcsa szerzet szállt be: egy holló. Egy vén madár.
Rám se nézett, meg sem állott. Egy Pallas-szobrocska áll ott.
Egyenesen arra szállott és megült vállán, akár
Azzal együttes jelenség. Úgy megült vállán, akár
Egy szoborrá vált madár.

Lám mosolyt csalt e madár a lelkem vérző bánatára.
Tetszett, hogy ábrázatán a zord szigor torzképe jár.
„Bár a búbod meg van vágva, ám azért nem vagy te gyáva,
Alvilág sötét futára, ijesztő és vén betyár.
Hogy hívnak tisztelt barátom? Nos mutatkozzál be már!”
„Soha”, - szólott a madár.

Elfogott vidám csodálat, hogy’ felelt a jámbor állat.
Bár az ilyen szóhasználat értelmetlen, ugyebár?
Ámde azt belátja bárki, hogy nyilván csak nékem járt ki
Ilyen furcsa hollót látni, mely a szobron így megáll,
És bár értelmetlenül, de emberi szót kiabál:
Egy „Soha” nevű madár!

Ült s csak ezt az egyet mondta, mintegy benne mind kiontva
Azt, mi lelke mélyét nyomta, melyen felpattant a zár.
Ült. S eladdig meg se szólalt, míg kevésbé hallhatólag
Ezt morogtam: „Ülj csak nyugton. Úgyis elrepülsz te már,
Elrepülsz mint jó barátok, szép remények, régi nyár.”
„Soha” - szólott a madár.

Megrezzentem, hogy kiáltott s mondatomra ráhibázott.
„Annyit - mondtam - máris látok: ennek csak a szája jár.
Volt talán egy bús gazdája, az mondhatta sokszor fájva
Ezt a szót s kapatta rája hollóját. Mostanra már,
Mint ahogy a vers refrainje egyhangúan visszajár,
Csak ezt hajtja a madár.”

Ez megint mosolyra készített. Fogtam egy öreg karszéket
És leültem. Ily látványért nemde semmisem nagy ár?
Jól esett így hátradőlni, eltűnődni, képzelődni,
S azzal szépen elvesződni, milyen torz e furcsa pár:
Én s a holló. És ha mondok egy szót, mely válaszra vár,
„Soha” - felel a madár.

Igy merengtem. Telt az éjjel. Ő reáammeredt szemével,
Mint ki vad tekintetével újabb kérdésekre vár.
Ültem révedezve mélyen. Tündöklött a lámpafényben
Bársonypárnájú karszékem. Sóhajtottam. Oh be kár,
Hogy mellettem szép Lenore-om, kit szivem hiába vár,
Nem fog üldögélni már.

S úgy éreztem, hogy most tömjén sír-illatu bús özönjén
Szellemként lebegve lengén itt Lenore-nak árnya jár.
„Átkozott az istened, ki ezt küldött szívembe vetni!
Mért marcangolsz? Hagyd feledni, hogy nem térhet vissza már,
Búfelejtés bűvös kelyhét lelkem mikor issza már?”
„Soha” - szólott a madár.

„Ah, gonosz jós, - szóltam erre - légy madár, vagy ördög lelke,
Mely szívtépő gyötrelmekre poklobból a földre jár,
Bármi légy, csak egyet kérdek. Én itt borzalomban élek,
Elhagyott, de elszánt lélek, mely csak egy vigaszra vár:
Lesz-e balzsam Gíleádban? És ha lesz, hát jó-e már?”
„Soha” - szólott a madár.

„Gyásznak jósa, - szóltam erre - légy madár, vagy ördög lelke,
Kérlek, minden szent egekre: szívem egy válaszra vár.
Mondd meg bánatos szívemnek, vajjon egyszer megpihennek
Távol szent ölen a mennynek ő, s aki angyalka már?
Ő, s a szép sugárzó lány, ki odafent angyalka már?”
„Soha” - szólott a madár.

„Lódulj hát az éjszakába - ordítottam talpraállva, -
Éjbe, szélbe, alvilágba, Plútóhoz, te vén szamár!
Menj! S egy tollad itt ne vesszen, mely reád emlékeztessen.
Hagyj magamban révedeznem. Menj, kint vár a hó, a sár!
Húzd ki szívemből a csőröd, mellyel marsz. Nos, még-e már?”
„Soha” - szólott a madár.

Szárnya rebbenése nélkül most is még ül, most is még ül,
S állandó tanyája végül a szobor. Ott ülve vár.
Pillantása messze réved. Mint egy álmodó kisértet
Árnyékot vet, zord sötétet, mely reménytelen, sivár,
Szörnyü szárnyát a szívemből nem fogja elvonni már
Soha többé a madár.

A holló

(Telekes Béla fordítása)

Egyszer, bús éjféli csendben fáradt-unottan töprengtem,
Kínzott pár könyv régholt, fránya tanainak nagy sora,
Megrogytam már bóbiskolva s ím ajtómról félálomba'
Mintha kopogtattak volna - nesz koppant, halk, tétova...
„Vendég jönne?” - ámuldoztam. „Az lesz, az, e nesz oka.
Mi más volna? Kicsoda?”

Emlékszem, óh jól emlékszem, december volt s zord éjében
Padlómra már lelke-tüntén csillant kályhám parazsa. -
S én csak vártam, hadd virradna! Könyvem sok vén-betűs lapja
Tán gyógyírt önt fájdalomra, hogy Lenóráam már oda -
Őt, a bájt s fényt Lenórának angyalraj szólítja ma.
Itt nincs neve, nincs hona.

S rémlett, leng a függöny, s látszott, mintha járna szörnyü táncot
Bíbor selymén valami torz, gyötrő sejtés iszonya:
Szívem izgult megriadtan s én hiába csitítgattam:
„Látogató jött, váratlan - csak ez volt a nesz oka!
Késő vendég s kocogása azért volt oly tétova.
Mást ki hinne? Nincs csoda.”

S máris nekibátorodtam s - „Uram” - szóltam meghatottan
„Avagy úrnóm, megbocsásson, álmos fejem volt oka...
S ön oly halkan zörgetett be, alig hallszott s ébredezve
Fülemnek sem hittem persze...” - Így szóltam s ím, gúny-csoda!
Amint ajtómat kitárom, künn mi várt rám? - Éjszaka!
Némán, csak az éj maga.

Szemmeresztve sötétjébe s szívszorongón csodát kérve
Lestem jelt, amelyet ember nem mert várni még soha,
De csöndjét az éji óra irgalmatlanul megóvta -
Csak egy szó sírt, egy: Lenóra! Búm sóvárgó, halk szava,
S csak visszhangja sírt: Lenóra. - Mint elhaló gyászdala...
Semmi más! Óh nincs csoda.

S visszatértem kis szobámba, izzott még a vérem láza
S ím uj neszsel, hangosabban köszöntött a kis szoba!
„Persze” - mondtam csüggedetten „most ablakon zörren, csetten...
Lássuk hát, hogy éji csendem riasztása micsoda?!
Csitt, szívem! Várj! Mindjárt meglásd, mi e titok orv oka -
Csak a szél! Nincs más oka.”

Ablakomat kinyitottam s ím nagy hetykén, bizton, gyorsan
Köpcös holló billegett be, ős mondák szent madara.
Engem fittyel sem köszöntve - meg nem állt, mind beljebb jött be
Ahogy lord vagy lady jönne - s ajtóm fölé szállt, oda,
Hol Pallas mellszobra díszlik, ajtóm fölé ült, oda!
S nem moccan onnan tova.

S amily büszkén ült ott ében tollgunyája fönségében,
Gyász kedvet mosolygóvá cserélte a vén koma.
S szóltam: Bármint hetykélkednél tudom, nem vagy cenk ellenfél,
Bölcs holló vagy, ős-nemes vér, vad éjvilág vándora...
Mondd, mily néven címez ott lenn a plutói éj hona?
S megszólalt! Így szólt: „Soha!”

Elámultam kajla csőre tiszta hangján, épp csak dőre
Furcsaság volt válaszképpen nevet-valló egy-szava...
Bár szent-igaz, még furcsább ám ajtónk szobros fej-párkányán
Efféle csúf madár-látvány! S hallották-e valaha,
Hogy egyáltalán van ilyen madárképü szörny-csoda
S neve ez a szó: Soha!

S úgy ült ott, a busa szobron s mondta egyre ezt a zordon
Egy-szót Hollóm, mintha ebben lelke élne s létjoga.
Csőre nem nyílt semmi másra, nem rezzent meg éjszin szárnya
S én csak sóhajtottam fázva: „Majd-csak elmegy, el, tova,
Mint barátok s mint reményem - tűnik holnap máshova.”
S szólt a madár, szólt: „Soha!”

Meghökkenetem. Ez a nagy szó bizony nyugalom-riasztó,
De gondoltam, csak ezt tudja, nem volt s nincs szólajstroma.
Gazdája tán szerencsétlen - flótás-féle egykor, régen
Így soházott keservében s ő azt utánozza ma.
Biztos, attól tanulhatta, s oly jól azért mondja ma
Mindig csak azt, hogy soha.

S újra kissé felvidultan - párnás székem arrébb húztam,
Szemtől szembe lássuk egymást, éjem konok zsarnoka!
S becézett a puha bársony; száz képzelmeű firtatáson
Kelt és illant száz ábrándom: hollóm titka micsoda?
E kajján ős-rém titkának - nyitja vajjon micsoda?
Szava miért csak: soha?

Így ültem ott - szöve-bontva ezer kérdést, gondot gondra,
Míg a madár szeme izzón fűrt sziven, hit gyilkosa!
S titok-résen, vágy-szövésen fejem odalankadt éppen,
Ahol lámpám fénykörében más fej pihent valaha...
Égszin bársonyon, fénykörben Szentem pihent valaha.
S többé nem pihen soha.

S úgy tetszett, a lég páráján égi tömjén füstje száll rám
S dal zeng s bolyhos szőnyegemen táncol angyalok raja...
„Bús szívem, lásd”, mondtam, „hozzád leszállt s hoz írt a mennyország
Nepenthe-nedv jó orvosság: örök felejtés bora.
Idd, óh idd hát ezt a hús bort, vár a felejtés hona!”
S szólt a Holló, szólt: „Soha!”

„Sorslátó, te” -, sirtam, „átkos rém-jós, ördög avagy más rossz,
Ha sátán küld, ha vihar vert ide e zord partra ma,
Én roncsul is büszke-bátran itt e rémségek házában,
Hol rabláncon minden vágyam, kérlek, mondd meg, mondd nosza,
Van-e balzsam Gileádban, lesz-e búmnak balzsama?”
S szólt a Holló, szólt: „Soha!”

„Sorslátó, te!”, nyögtem, „átkos rém-jós, ördög avagy más rossz,
Ha istent félsz, mint én s hiszed, hogy a menny nem babona,
Mondd meg - s tán enyhülne éjem - vár-e üdv a messze égben?
Szép Lenórá, angyal-néven, kit nem szennyez föld pora,
Szép Lenórá, ki csupa fény, vár-e csókra még oda?”
S szólt a Holló, szólt: „Soha!”

„De most búcsúzzál ám!” - hörgött kínom rá - „madár vagy ördög,
Tűnj oda, hol bösz vihar vár s zord plutói éj hona!
Itt egy pelyhed sem maradhat! El, torzlelkű, éjszin fajzat!
Többé itt nem ölsz nyugalmat! El szobromról, szörny csoda!
El csőröddel a szívemből! El ajtómnál, csúf-csoda!”
S szólt a Holló, szólt: „Soha!”

De a szárnya meg sem rebbent. Ő csak ült, ült peckesen fent -
Ajtóm sápadt Pallasán mint mozdulatlan rém-csoda!
Ült mint álmos démon s este, mikor mécssem ég felette,
Dől árnyéka szívdermesztve padlómra s jaj, mekkora!
Lelkem e nagy-nagy árnyékból mit padlómra vet oda,
Nem röppen már föl soha!

A holló

(Franyó Zoltán fordítása)

Egyszer éjfél tájt a rejtett únt magányban elfelejtett,
Furcsa könyv mélyébe révült elborongva bús eszem, -
S míg fejem lelankad, orvul koppan ajtóm, zára zordul
Roppan és halk zaj csikordul, padló koppan, azt hiszem;
„Éji vendég - mormogom - ki most betoppan, azt hiszem,
Az lehet, más semmisen.”

Emlékszem: december éjjel volt s a húnyt szén torz szeszéllyel
Rémek árnyát szórta széjjel padlóm alján véresen.
Lestem, míg a hajnalóra int s a könyv varázsa jóra
Fordít minden gyászt, Lenóra érted, elhalt kedvesem -
Angyal-néven ő Lenóra, fénylő, égi kedvesem,
S itt nem él már híre sem.

Selymes bíbor-függöny alja borzongó neszét sugallja
S ez beszúr, befúr belém mint át-nem-élt uj félelem;
S míg szívem remegve dobban, ajkamon megint kicsobban:
„Éji vendég jön titokban, az nyit itt be csendesen, -
Késett vándor kér titokban éji szállást, csendesen:
Az lehet, más senkisen.”

Nem haboztam már, merészen szóltam én ki, bármi léssen:
„Jó uram vagy drága hölgyem, megbocsásson, azt hiszem,
Szundikáltam egyre jobban, s Ön be halkan jön, titokban
Lépve, lopva, nesz se koppan, hogy betoppan sebtiben,
Szinte el se hittem...” - Ajtóm jól kitárom sebtiben:
Mély sötét, más semmisen.

Hosszan, ámulón kinézek még az éjbe, mint ki részeg
Álmodik, melyet nem álmodott még földi szem;
Meg nem tört a csönd, sok óra száll, de jelt nem ad, s e szóra
Melynek párja nincs, „Lenóra!” sírom bánatterhesen,
Ezt nyögöm s a visszhang adja vissza bánatterhesen -
Az susog, más semmisen.

S hogy szobámba visszatérek, láng mar, átkos lelki méreg,
Mert a hang ropogva koppan, hangosabban, rémesen.
„Persze - mondtam már hörögve - mintha ablakrács zörögne;
Ej, hát nem megy így örökre: ezt a titkot meglesem -
Csitt szívem rövidke percre, míg e titkot meglesem.
Szél zsibong, más semmisen.”

Ablakom kitarva, rajta szent-korú, nagy, ősi-fajta
Holló száll be, lomha szárnyal csapkodón, nehézkesen.
Rám se biccent, száll az éjen át és úgy néz rám le mélyen,
Lord- vagy ladyként kevélyen s már az ajtón ül lesen, -
Fönt a Pallas-szobron, ajtóm ormán ül le, mint lesen,
Ül csak - és más semmisen.

S lám, a gyötrő gyászt az ében rém mosolyra váltja szépen,
Míg ott gubbaszt bús mezében, furcsa göggel, peckesen;
„Bár a bóbitád lenyesték - szólok - lényed oly nemes még,
Zord kisértet, átkos esték kóbor árnya, kedvesem -
Valld be, Plútó éji partján, hogy neveztek, kedvesem?”
S ő lekárog: „Sohasem.”

Nézem ámulón e szörnyet, mit felelget, bár a görnyedt
Háttal elgajdolt szavakban szinte nincs is értelem;
Ily csodát se látni már a földön: egy efféle pára
Épp az ember ajtajára ül le szépen, rendesen, -
Egy madár vagy rém a szobron ül le szépen, rendesen,
S úgy hívják, hogy „Sohasem”.

Ám a Holló ott ül árván, ezt a bamba szót darálván,
Ezt az egy szót, mintha lelke benne volna teljesen.
Mást nem is beszél a dőre, meg se rezdül tolla, csőre -
Én nyögöm csak: „Jóelőre sejtem, elhagysz édesem -
Mint barátok és remények, holnap elhagysz édesem.”
Ő csak károg: „Sohasem”.

Szívriasztó csöndbe váj az erre illő furcsa válasz:
„Persze - mondom - ezt az egy szót tudja nyögni kétesen,
Tán elleste mesterének bús jaját, kit átkos évek
Vertek, úztek, míg ily ének sírt belőle véresen -
Míg a holt remény dalában sajgó gyásza véresen
Nyögte: Soha - sohasem...”

És a Hollót nézve, bágyadt gúnymosolyba fül a bánat,
Párnás zsólyém épp a Pallas-fejjel szembe görgetem;
Bársonyára dőlve, részeg képet kép után idézek
S hosszan eltünődve nézek: mit nyög ily rejtelmesen -
Fönt e torz, mogorva, borzas, orv kisértet érdesen
Mért kerepli „sohasem?”

Szörnyű titkot sejtek ebben... Tépelődöm... hang se rebben,
S most a démon tűz-szemével, jaj, szivendőf élesen;
Bár e rejtélyt már kitárnám! Lámpafénnyel festve vár rám
Bársonyos-lilán a párnám, míg aléltan ráesem
Párnám bársonyára, melynek lágy ölén a kedvesem
Nem pihen már - sohasem!

Ekkor úgy tünt, sűrű ködben füstölőkéből ámbra röppen,
Angyal-tánc kering, csilingel szőnyegemről fényesen.
„Égről szállsz nagy ünnepen te - mondom -, Isten éjjelente
Küld vigaszt, hogy mint nepenthe kortyát idd ki kéjesen,
Holt Lenórad elfeledni idd e mákonyt kéjesen”,

S szól a Holló: „Sohasem.”

„Jós, felelj hát - így könyörgök - bármi légy, madár vagy ördög,
Sátán küldött tán vagy orkán vert e partra vétkesen,
Mégis büszkén jössz, vitézül, zord lakomba, hol ma vész ül
S rémek örült tánca készül - mondd ki hát fölényesen:
Lesz-e balzsam Gileádban? mondd, no mondd fölényesen!”

S szól a Holló: „Sohasem.”

„Jós, felelj hát - így könyörgök - bármi légy, madár vagy ördög,
Mondd a szent Egekre, kettőnk Istenére mondd nekem:
Fönt egy Éden-kerti óra üdvén égi kézfogóra
Vár-e még reám Lenóra, fénylő, szent szerelmesem -
Angyal-néven szent Lenóra, tündöklő szerelmesem?”

S szól a Holló: „Sohasem.”

„Pusztulj ezzel mindörökre! - ordítok reá hörögve -
Vessz a vad viharba, Plútó éji partján, vészesen!
Tűnj el, itt ne hadd egyetlen tollad, emlékül kegyetlen
Ál-igédre; adj helyet lenn bús-magamnak könnyesen!
Húzd ki csőrödet szivemből, hagyj magamra könnyesen!”

S szól a Holló: „Sohasem”.

És a Holló meg se retten, ül meredten, ül meredten,
Fönt a sápadt Pallas-szobron, ajtóm ormán szélesen;
Rút szemén kikandikál ma dermedőn egy démon álma,
Árnyat árny fölé dobálva pislog árva mécsesem;
S lelkem már a padlón elnyult árny öléből ékesen

Fel nem szállhat - sohasem!

A holló

(Radó György fordítása)

Zordon éj volt, bús és bágyadt lelkem megnyugvásra vágyott.
Elfelejtett eszme, ócska-locska könyvek limloma
Zsongított el egyre jobban; hirtelen csak egyet roppan,
Mint egy finom ujj ha koppan, zörren házam ajtaja,
„Vendég zörget” - így dohogtam. - „Zárva házam ajtaja,
S kint a vendég egymaga.”

Óh hogy nem felejt az ember! Télidő volt, bőszerű december,
S minden kis zsarátnok-szemmel új kísértet szállt oda.
Vágyva vártam virradóra, nem lelvén vigasztalóra
Könyveimben, hogy Lenóra nincs többé, csak hűlt pora.
Mennybe ment fel szűz Lenóra - Itt a Földön hűlt pora,
S már nevének sincs nyoma.

Bíbor kárpit libben, selymes, súlyos, bánatos, sejtelmes.
Rémit, bénit még nem érzett vad félelmek iszonya.
S mert a szívem csendre vágyik, mondom egyre, mondom váltig:
„Vár a vendég, várva vár kint, s zárva házam ajtaja -
Késő éji vendég áll kint, s zárva házam ajtaja.
Kint a vendég egymaga.”

Ekkor lelkem összeszedtem és tovább nem késlekedtem.
Szóltam: „Óh uram vagy hölgyem, késedelmem ostoba.
Mit tagadjam, szundítottam, és a lába lágyan dobban,
Halk ujjától halkán koppan ajtóm, házam ajtaja -
Azt se' tudtam, hallom vagy sem.” S tárul házam ajtaja -
- Kint csupán az éjszaka.

Mélyen nézve éjbe, télbe, álltam ámulattal, félve,
Álmot véltem látni: azt mit ember nem mert még soha.
S most se' törte szét a csendet semmi hang, szellő se' lengett,
Csak „Lenóra” - ennyi csengett, halkán kélt és szállt tova.
Én susogtam, hogy „Lenóra”, és a visszhang szállt tova,
Más hang nem hatolt oda.

Ajtót zárva megfordultam, lelkem lángolt egyre, dúltan,
És megint egy zörrenés, de most a zaj már jókora.
„Hallga csak” - mondom - „valóban van valami a zsalúban.
Lássam hát, mi látható van, tárulj fel, titkos csoda!
Szívem, légy erős egy percig - nyíljál meg, titkos csoda!
Eh, csak szél suhant tova!”

Ekkor ablakom kitártam, s garral-zajjal, szárnyát tártan,
Ím beszállt egy peckes holló, ős legendák vándora.
Meg sem állt, meg sem pihent még, s máris, mintha ott se' lennék,
Mint kevély, nagyúri vendég, oly nyugodtan szállt oda,
S ajtóm ormán, Pallas szobrán termett: úgy szállt épp oda,
Mint ki nem jár máshova.

Ébentollu, csapzott lényén bölcs-komor méltóság lévén,
Így szóltam s mosolyba torzult lelkem fájó fintora:
„Bár a tollad nyűtt és hulló, koldushoz nem vagy hasonló,
Rút, öreg, mogorva holló, éji partok vándora.
Áruld el nemes neved, te poklok éji vándora!”
Holló mondá: „Már soha.”

Bámultam, hogy ily esetlen állat így, e keresetlen
Választ adja, bár alig van benne értelem nyoma.
Egy biztos: nem volt a Földön ember még, kihez betörjön
Oly madár, mely az éjből jön, s ajtajára ül oda -
Szárnyas állat, mely a pompás mellszoborra ül oda,
S úgy hívják, hogy „Már soha”.

Ám a holló fenn borongott néma szobromon s nem mondott
Mást, csak ezt, minthogyha ebben volna lelke záloga.
Ennyi volt, mi csőrén csordult - toll se' mozdult, szárny se' fordult,
Mígnem ajkam épp hogy mordult: „Elhagyott sok cimbora -
Tűnt remények útján ő is elhagy, mint más cimbora.”
S szólt a vendég: „Már soha.”

Én e szóra felriadtam, oly találó választ kaptam.
„Eh, mit” - mondtam, - „ezt tanulta s nem tud mást az ostoba.
Bús gazdája tartogatta, s míg a balsors látogatta,
Egyre-másra hajtogatta ezt: ez volt a gyászdala.
S hogy reményét tűnni látta, nem volt többé más dala,
Mint e „Soha - már soha’.”

S mert a holló meg se mozdult, lelkem is mosolyra torzult,
Szobron és madáron csüngtem, hívott székem bársonya.
Párnás székem arra vontam, álmat álomláncba fontam,
És töprengve elborongtam: „Őskor baljós vándora,
Mit jelent a mult e baljós, mord, mogorva vándora?
Mért károgja „Már soha’?”

Ültem titkot sejtve, fejtve, ámde közben szót sem ejtve,
És a holló lángszemének szívemig hatolt nyoma.
Míg titkában elmerültem, széktámlára hátradülten,
Dús bársonypárnákon ültem... fent lámpám fénysátora,
Ám e támlán, bársonypárnán, hol lámpám fénysátora,
Ő nem alszik már soha!

Szinte érzem: illat terjeng, láthatatlan füstölő leng,
Tán szeráfok lengetik s ha lépnek, cseng a halk szoba.
„Én szegény! Az Úr az égből enyhített küld így avégből,
Hogy Lenóra emlékéből gyógyítson ki mákonya!
Hadd igyam hát, hadd igyam ki s jöjj, felejtés mákonya!”
Holló mondá: „Már soha.”

„Jós!” - kiáltom - „ádáz hírnök, jós, akár madár vagy ördög,
És ha Orcus küldött és ha orkán kergetett tova -
Fáradtan, de meg nem törve érkezted e puszta földre,
Hol Rémség kísért gyötörve - mondd, ne kínozz annyira,
Lesz-e, *lesz-e* ír szivemre? mondd, ne kínozz annyira!”
Holló mondá: „Már soha.”

„Jós!” - kiáltom - „ádáz hírnök, jós, akár madár vagy ördög!
Kérlek most az Égre s Arra, aki mindkettőnk Ura,
Vígasztald meg fájó lelkem, hogy lehet még átölelnem
Szűz Lenórámat fent a mennyben, ott, hol angyal hívja ma -
Azt a szende lányt a mennyben, ott, hol angyal hívja ma.”
Holló mondá: „Már soha.”

„Végeztünk! Ki innen, ördög, gaz madár” - dühöngve dörgök -
„Vissza, vissza, éjbe, szélbe, vár a Poklok Szirtfoka!
Álnok szód jeléül el ne hulljon szárnyad gyászos pelyhe
Itt e bús, magányos helyre! Szobromról röpjél tova!
Tépd ki csőrödet szivemből, ajtómról röpjél tova!”
Holló mondá: „Már soha.”

És a holló már nem megy le, ott ül egyre, ül csak egyre
Ajtóm ormán, Pallas szobrán ül, amint leszállt oda.
Csak néz, szemgolyója tágul; mint egy kába démon, bámul,
Míg a lámpa lángja ráhull - leng az árnyék fátyola;
És lelkem többé az árnyból, melynek itt leng fátyola,
Nem szakad fel - már soha!

Külön

(Tellér Gyula fordítása)

Gyermekkoromtól fogva nem
Olyan vagyok, mint más. Szemem
Nem úgy lát, nem közös kutak
Habja bennem az indulat.
Nem közös forrásból ered
Bánatom. Gyűjtva szívemet
Más fokra izzik örömöm.
S ha szeretek: azt is külön.
Ott - gyermekkoromban - a vad
Élet hajnalán: ott fakadt
Ez a varázs - a jó s hamis
Mélyekből -, mely kötöz ma is:
Forrásból lett, gyors patakból,
Sziklahegyen rőt falakból,
Napból, mely lekörözött
Őszi aranyfény között,
Villámból az ég alatt,
Amint elszállt, elszaladt,
Dörejéből, vihar ha forrt,
S fellegből, mely olyan volt
(Bár kéklettek az egek)
Szemre, mint egy szörnyeteg.

Egy hordó amontillado

Türtem, ameddig lehetett, Fortunato ezernyi sértését, de mikor végre inzultusig merészkedett, bosszút fogadtam. Mindazonáltal ti, kik oly jól ismeritek lelkem természetét, nem fogjátok feltételezni, hogy egyetlen fenyegetést kiszalasztottam volna ajkamon! Előbb-utóbb eléri bosszúm; ez véglegesen eldöntött dolog volt - de az az eltökéltség, ahogyan a bosszúállásra szántam magam, eleve kizárta, hogy kockáztassak. Büntetnem kell - de büntetlenül kell büntetnem! A bántalom nincs megtorolva, ha megtorlás éri utol a megtorlót. És éppen úgy nincsen megtorolva, ha a bosszuló elmulasztja, hogy bosszuló mivoltát éreztesse azzal, aki megbántotta.

Meg kell értenetek, hogy sem szóval, sem tettel nem adtam okot Fortunatónak, hogy jó szándékom felől kételkedjék. Azontúl is, mint szokásom volt, arcába mosolyogtam, és nem vette észre, hogy most feláldozásának gondolatára mosolygok.

Volt egy gyenge pontja ennek a Fortunatónak - bár más tekintetben olyan ember volt, akit tisztelni, sőt félni kellett. Nagyra volt borokban való műértésével. Kevés olaszban van meg az igazi virtuóz szellem. Lelkesedésüket többnyire idő és alkalom szerint öltik fel, hogy becsapják az angol és osztrák milliomosokat. Festésben és a drágakövek tudományában Fortunato, mint honfitársai, csupán szédelő volt: de a régi borok dolgában őszinte. Ebben a tekintetben én sem különböztem lényegesen tőle; magam is jól ismertem az itáliai bortermelést, s bőségesen vásároltam, amikor tehettem.

Alkonyat felé volt, a farsangi évad legbolondabb tombolásának egy estéjén, mikor barátommal találkoztam. Túlzott melegséggel szólított meg, mert sokat ivott. Bohócjelmezben volt. Testhez álló, tarka sávós ruhát vett fel, fején ott ült a hegyes csörgősipka. Annyira örültem, hogy láthatom, azt hittem, örökké fogom a kezét szorongatni.

Így szóltam hozzá:

- Drága Fortunatóm, jó, hogy találkozunk. Milyen különösen jó színben vagy ma! Én azonban kaptam egy hordó állítólagos amontilladót, s kételyeim vannak.

- Hogyan? - szólt ő. - Amontilladót? Egy hordóval? Lehetetlen! És farsang közepén!

- Kételyeim vannak - feleltem -, s elég bolond voltam kifizetni a teljes amontillado-árat, mielőtt téged megkérdeztelek volna a dologról. Nem találtalak sehol, s féltem, hogy elszalasztom az üzletet.

- Amontillado!

- Kételyeim vannak!

- Amontillado!

- És meg kell magamat nyugtatnom.

- Amontillado!

- Minthogy te el vagy foglalva, már indulok is Luchresihez. Ha valakiben van kritikus ösztön: ő az. Ő megmondja nekem.

- Luchresi nem tudja megkülönböztetni az amontilladót a sherrytől.

- S mégis azt mondják némely bolondok, hogy az ő ízlése vetekszik a tieddel.

- Gyere, menjünk.

- Hova?

- A pincédbe.

- Nem, barátom; nem akarok visszaélni jószágoddal. Látom, találkád van. Luchresi...

- Nincs találkám - gyere.

- Nem, barátom. Nem a találka, hanem a súlyos nátha, amivel látom, meg vagy verve. A pince elviselhetetlenül nyirkos. Rétegekben lepi a salétrom.

- No, csak menjünk azért. A nátha az semmi. Amontillado! Téged becsaptak. És ami Luchresit illeti, ő meg nem különbözteti a sherryt az amontilladótól.

Igy szólva, Fortunato hatalmába kerítette karomat; s felcsapva egy fekete selyemálcot, s szorosán magam köré vonva egy dominót, hagytam, hogy hadd vonszoljon palazzóm felé.

A cselédség nem volt otthon; megszökdöstek, mulatni a víg nap tiszteletére. Azt mondtam nekik, hogy nem jövök vissza reggelig, s kifejezett parancsot adtam, hogy ne mozduljanak el hazuról. Ez a parancs, jól tudtam, elég lesz, hogy biztosan eltűnjenek egytől egyig, mihelyt hátat fordítok.

Kiemeltem két fáklyát tartójából, s az egyiket Fortunatónak adva, végigbókoltam őt több szobán a bolthajtásig, mely a pincékbe vezetett. Leereszkedtem a hosszú és kanyargós lépcsőn, figyelmeztetve őt, hogy óvatosan jöjjön utánam. Végre a lépcső aljához értünk, s ott álltunk együtt a Montresorok katakombáinak nyirkos talaján.

Barátom járása ingatag volt, és sipkájának csörgői csilingeltek minden lépésnél.

- A hordó? - kérdezte.

- Még messzebb van - feleltem -, de figyelj meg a fehér hálózatot, ami ezekről a barlangfalakról levillog.

Felém fordult, és szemembe nézett két hályogos gömbbel, melyekből a mámor nyálkája szivárgott.

- Salétrom? - kérdezte végtére.

- Salétrom - feleltem. - Mióta van már rajtad a köhögés?

- Uff! uff! uff! - uff! uff! uff! - uff! uff! uff! - uff! uff! uff! - uff! uff! uff!

Szegény barátom képtelen volt válaszolni néhány percen át.

- Semmi az egész - mondta végre.

- Gyere - mondtam határozott hangon -, visszamegyünk; az egészség drága. Gazdag vagy, tisztelnek, bámulnak, szeretnek; boldog vagy, mint én voltam valamikor. Olyan ember vagy, akinek hiányát megéreznék. Én - én nem számítok. Visszamegyünk; beteg leszel, és én nem lehetek felelős. Azonkívül, itt van Luchresi...

- Elég - mondta -, a köhögés semmi; az nem öl meg. Nem halok bele egy kis köhögésbe.

- Igaz, igaz - feleltem -, és igazán nem szándékom, hogy szükségtelenül megijesszelek, de élned kell az illő óvatossággal. Egy korty ebből a medocból jó védelmünk lesz a nyirkosság ellen.

Kihúztam egy palackot földön heverő társainak hosszú sorából, s leütöttem a nyakát.

- Igyál - mondtam, feléje kínálván a bort.

Kancsal vigyorral emelte ajkához. Szünetet tartott, és kedélyesen bólintott felém, mialatt csörgői megcsörrentek.

- Üríttem boromat - mondotta - erre az eltemetett sokaságra, amely itt pihen körülöttünk.

- És én a te hosszú életedre.

Megint karon ragadott, s továbbmentünk.

- Ez a pince - mondta - nagy kiterjedésű.

- A Montresor família - feleltem - nagy és kiterjedt család volt.

- Nem emlékszem a címeretekre.

- Nagy arany emberláb, azúr mezőben; a láb egy csúszó kígyót tapos, melynek fogai sarkába mélyednek.

- És a mottó?

- *Nemo me impune lacessit.*²

- Kitűnő! - mondta rá.

A bor csillogott szemében, s a csörgők csörögtek. Az én fantáziám is fölhevült a medoctól. Halmozott csontok hosszú falai közt, melyek akós és hektós hordókkal váltakoztak, katakombáink legbensőbb mélyéig hatoltunk. Megint megálltam, s ezúttal bátorságot vettem karon fogni Fortunátót a könyöke fölött.

- A salétrom! - mondtam. - Látod, egyre több lesz. Mint a moha, úgy csügg a bolthajtásról. Most a folyó medre alatt vagyunk. A nyirok csöppjei szivárognak a csontok között. Gyere, menjünk vissza, míg nem késő. A köhögésed...

- Az semmi - mondta -, gyerünk tovább. De előbb még egy kortyot a medocból.

Föltörtem és kezébe adtam egy flaska De Grève-ot. Egy lélegzetre kiürítette. Szeme vad tűzben lobogott. Nevetett, s oly gesztussal dobta levegőbe a palackot, melyet nem értettem.

Meglepve néztem rá. Ő ismételte a mozdulatot - groteszk volt.

- Nem érted? - kérdezte.

- Nem én - válaszoltam.

- Tehát nem tartozol a testvérek közé.

- Hogyan?

- Nem vagy kőműves.

- De igen - mondtam, de igen, de igen.

- Te? Lehetetlen! Kőműves vagy?

- Kőműves - feleltem.

- Jelet mutass - mondta -, jelet mutass.

- Itt a jel - válaszoltam, előhúzván dominóm redői közül egy vakolókanalat.

- Tréfálsz - kiáltott, pár lépést hátrálva. - De menjünk az amontilladóhoz.

² *Nemo me impune lacessit.* - Senki sem támadhat meg büntetlen (*latin, Horatius*)

- Legyen - szóltam, visszadugva a szerszámot köpenyem alá, s megint karom nyújtva. Teljes súlyával rátámaszkodott. Folytattuk utunkat, keresve az amontilladót. Átmentünk egy sor alacsony ívbolton, s lépcsőn le, s tovább, és újra lépcsőn le, egy mély kriptába értünk, melynek poshadt levegőjében fáklyáink inkább csak izzottak, mint lángoltak.

A kriptá legmesszebb végén egy szűkebb kriptá tűnt elibénk. Falai a bolthajtásig fölhalmozott emberi maradványokkal voltak bélelve, mint Párizs nagy katakombáiban. Ily módon volt ékesítve e belső kriptá három oldala. A negyedik oldalról a csontokat ledobálták, s azok keresztül-kasul heverték a földön, egy helyütt meglehetősen nagyságú dombot formálva. A csontok széthányásával ekképp csupaszon maradt falban egy még rejtettebb kriptá vagy fülke tárult elénk, mélységben mintegy négy láb, szélében három, magasságban hat vagy hét. Ez, úgy látszik, önmagában semmiféle különös célt nem szolgált, csupán hézagot képezett a katakombák tetőzetének két óriási oszlopa között, s hátul kemény gránitból épült körfalaiknak egyike zárta el.

Fortunato, fölemelve elködlő fáklyáját, hiába akart a fülke mélyébe pillantani. A gyöngye fény nem adott módot rá, hogy a végét belássuk.

- Menj előre - mondtam -, ebben van az amontillado. Ami pedig Luchresit illeti...

- Ő hatökör ahhoz - vágott szavamba barátom, amint ingadozva lépett előrébb, míg én közvetlen sarkába hágtam. Egy pillanat alatt a fülke végén volt, s észrevevén, hogy a szikla útját szegi, bamba zavarban megállott. Még egy pillanat, s már a gránitkozhoz láncoltam. A gránitból két vaskapocs nyúlt ki, vízszintes irányban, mintegy két láb távolságnyira. Ezek egyikéből egy rövid lánc csüggött, másikkól egy lakat. Dereka köré vetve a lánc karikáit, csak néhány másodperc műve volt a lakatot lezárni. Sokkal inkább meg volt lepve, hogysem ellenálljon. Lehúzva a kulcsot, visszaléptem a fülkéből.

- Tapogasd meg - szóltam - a falat: meg kell érezned a salétromot. Bizony, nagyon nyirkos. Még egyszer hadd könyörgök, forduljunk vissza. Nem? Akkor határozottan itt kell hogy hagyjalak. De előbb kötelességemnek érzem megadni neked mindazt az apró figyelmet, ami módomban áll.

- Az amontillado! - nyögte ki barátom, még akkor sem ocsúdva bámulatából.

- Igaz - feleltem -, az amontillado.

Mialatt e szavakat mondtam, az előbb említett csonthalmok között kotorásztam. Félrehányva őket, föltekartam egy csomó építőkövet és vakolatot. Evvel a matériával és kőműveskanalam segítségével, buzgón kezdtem befalazni a fülke bejáratát.

Alig raktam le az első sor követ, mikor észrevettem, hogy Fortunato mámorea nagymértékben elpárolgott. Az első jele ennek, ami hozzám jutott, halk, nyögő kiáltás volt a köreitek mélyéből. Ez a kiáltás nem vallott részeg emberre. Aztán hosszú és makacs hallgatás következett. Fölraktam a második sort, és a harmadikat és a negyediket; s akkor dühös láncverdesést hallottam. A hang percekig tartott, s addig én, hogy nagyobb elégtétellel hallgathassam, abba hagytam a munkát, és leültem a csontokra. Mikor végre a zörgés alábbhagyott, megint fölvettem a vakolókanalat, s félbeszakítás nélkül fejeztem be az ötödik, a hatodik és hetedik sort. A fal ekkor majdnem egy vonalban volt a mellemmel. Újra szüneteltem, s föltekartva a fáklyát kőművesmunkám fölött, egy-két gyöngye sugarat vettem a belül rejlő emberi alakra.

Néhány hangos és éles kiáltás, egymás után, hirtelen szakadva ki a leláncolt figura torkából, szinte mintha erőszakosan visszalökött volna. Egy rövid pillanatig haboztam, remegtem. Kivonva törömet, elkezdtem ide-oda böködni vele a fülkében; de egy pillanatnyi gondolkodás megnyugtató. Kezem a katakombá szilárd épülettömbjén nyugtattam, s elégedettség töltött

el. Újra közelebb mentem a falhoz, s felelni kezdtem a kiáltozó üvöltéseire. Visszaekhoztam, segítettem neki, hangom túltett az övéen terjedelemben és erőben. S amint ezt tettem, a kiáltó elcsöndesedett.

Már éjfél volt, s munkám vége felé haladt. Befejeztem a nyolcadik, a kilencedik és a tizedik sort. Elkészítettem a tizenegyedik és az utolsó sor legnagyobb részét is; s még csak egyetlen kő maradt, várva, hogy beillesszem és bevakoljam. Küszködtem súlyával, s félig-meddig már a kívánt pozícióba helyeztem. De most a fülkéből halk kacagás tört elő, melytől égnek meredt minden hajam szála. Utána nyomorúságos vinnyogás következett, amelyben csak nehézséggel ismertem föl a nemes Fortunato hangját. A hang így szólt:

- Ha! ha! ha! he! he! he!... nagyszerű tréfa, csakugyan... kitűnő bolondság. Pompásan mulatunk majd rajta a palazzóban - he! he! he!... a borospohárnál... hi! hi! hi!

- Az amontilladónál! - szóltam én.

- He! he! he! hi! hi! hi!... igenis az amontilladónál. De nem lesz már késő? Nem várnak már ránk a palazzóban, Fortunato grófnő, s a többiek? Menjünk.

- Jól van - mondtam -, menjünk.

- Az isten szerelméért, Montresor!

- Igen - mondtam -, az isten szerelméért!

De ezekre a szavakra, hiába füleltem, nem jött válasz. Türelmetlen lettem. Hangosan kiáltottam: - Fortunato!

Semmi felelet. Újra kiáltottam: - Fortunato!

Még mindig semmi válasz. A megmaradt nyíláson belöktem egy fáklyát, s hagytam, hogy beessen. Feleletképpen csak a csörgők halk csilingelése hallatszott. Gyomrom megfordult; a katakomba fülledtsége tette. Siettem véget vetni munkámnak. Betuszkoltam az utolsó követ végleges helyzetébe; bevakoltam. Az új fal elébe visszahalmoztam a csontok régi bástyáját. Egy fél század óta halandó nem zavarta meg őket. *In pace requiescat!*³

(Fordította: Babits Mihály)

³ *In pace requiescat!* - Nyugodjék békében! *(latin)*

Az áruló szív

Ó, igen! Ideges - nagyon, rettenetesen ideges voltam és vagyok is; de mért akarjátok mindenáron rám bizonyítani, hogy őrült vagyok? A betegség érzékeimet még megélesítette... nem ölte meg... nem tompította el. Kivált a hallás érzéke lett éles. Égen és földön minden neszt hallottam. És sokat hallottam a pokolból is. Hogy lennék hát őrült? Hallgassatok rám! És figyeljétek meg, milyen józanul... milyen nyugodtan tudom elbeszélni az egész históriát.

Lehetetlen megmondani, hogyan támadt az első gondolat agyamban: de amint egy megfogant, kísértett éjjel-nappal. Céлом nem volt vele. Harag nem volt bennem. Szerettem az öreget. Sose bántott. Sohase sértett meg. Pénzére nem vágytam. Talán a szemében lehetett valami! Igen, az volt. Keselyűszeme volt - halványkék, hályogos. Ahányszor rám esett a tekintete, megfagyott bennem a vér; és így fokenként - nagyon lassú átmenetekben - elhatároztam, hogy elveszem az öreg életét, s evvel megszabadulok a szemétől örökre.

Most már: ez a dolog lényege. Ti azt hiszitek, hogy őrült vagyok. Az őrült nem tud semmit. De láttatok volna engem. Láttátok volna, milyen okosan jártam el, mily óvatosan, mily előrelátóan, mily képmutatással fogtam a dologba! Sose voltam nyájasabb az öreghez, mint az előtte való héten - mielőtt megöltem. És minden éjjel, éjfél felé, megnyomtam ajtaja kilincsét, és kinyitottam - ó, egészen halkán! S akkor, amint eléggé kinyitottam, hogy a fejem beférjen, bedugtam egy sötét tolvajlámpát, zártan, egészen zártan, úgyhogy semmi fény sem szivárgott ki, s aztán bedugtam a fejemet. Ó, nevettek volna, ha látjátok, milyen ravaszul dugtam be! Lassan mozdítottam, nagyon, nagyon lassan, hogy ne zavarjam az öreg álmát. Egy teljes órába került, míg a fejemet elhelyeztem a résben, annyira, hogy láthattam, amint az ágyán feküdt. Ha! tudott volna egy őrült ilyen okos lenni? S aztán, mikor fejem már jócskán benn volt a szobában, kinyitottam a lámpát, óvatosan - ó, mily óvatosan, óvatosan, mert a födele csikorogott - kinyitottam, csak annyira, hogy egyetlen vékony sugárka ráesett a keselyűszemre. Ezt tettem hét hosszú éjszakán át - minden éjjel pontosan éjfélkor -, de ezt a szemet mindig csukva találtam; úgyhogy lehetetlen volt megtenni, amit akartam; mert nem az öreg állt az én utamban, hanem csak a Rossz Szem. És minden reggel, mikor feljött a nap, bátran a szobájába mentem, és vakmerően beszédbe elegyedtem vele, szívélyes hangon nevéen szólítottam, s megkérdeztem, hogy töltötte az éjet? Mint látjátok, igazán nagyon bölcs öregnek kellett volna lenni, hogy gyanítsa, hogyan néztem rá minden éjjel, pont éjfélkor, míg aludt.

Nyolcadik éjjel még óvatosabban nyitottam rá az ajtót, mint szoktam. Az óra kismutatója nem mozog olyan lassan, mint ahogy az én kezem mozgott. Soha azelőtt nem éreztem ennyire biztosnak erőmet és okosságomat. Alig tudtam visszatartani diadalujjongásom. Elgondolni, hogy itt vagyok, lassan, lassan kinyitom az ajtót, s ő még csak nem is álmodik titkos szándékaimról... tetteimről! Valósággal elvihogtam magam a gondolatra, s talán meg is hallotta, mert hirtelen megmozdult az ágyán, mintha megriadna. Erre azt hiszitek, hogy visszahúzódtam? Szó sincs róla. Szobája szurokfekete volt a sűrű sötétségben - az ablaktáblákat szorosán bezárta, mert félt a betörőktől -, s így tudtam, hogy nem láthatja az ajtó nyílását, és csak löktem tovább, tágabbra, tágabbra.

A fejem már benn volt, s éppen ki akartam nyitni a lámpát, mikor a hüvelykujjam megcsúszott a sima cinfödelén, s az öreg hirtelen fölült az ágyban, elkiáltva magát:

- Ki jár itt?

Teljes csöndben maradtam, s nem feleltem. Egy egész óra hosszat nem mozdítottam egyetlen izmot, s egy egész óráig nem hallottam, hogy visszafeküdt volna. Még mindig fönn ült az ágyban fülelve; pont ahogy én szoktam, éjről éjre, hallgatva a szű percegését a falban.

Most halk nyögést hallottam, s tudtam, hogy a halálos félelem nyögése. Nem fájdalom vagy bánat nyögése volt - ó, nem! -, az a mély, elfojtott hang volt, mely akkor szakad föl a lélek fenekéből, ha csordultig tölti az iszonyat. Ismertem ezt a hangot. Sokszor fakadt föl az én szívemből is éjjel, pont éjfélkor, mikor az egész világ aludt, s rémes visszhangjával még mélyítette a retteget, mely lelket rázta. Mondom, jól ismertem. Tudtam, mit érez az öreg, és sajnáltam, bár szívem vihogott. Tudtam, hogy ébren van már a legelső csekély nesz óta, mikor megfordult az ágyban. Azóta folyton nőtt benne a félelem. Megpróbálta oktalannak látni, de nem tudta. „Semmi, csak a szél a kandallóban - mondta magának -, eger szaladt át a padlón”, vagy: „valami tücsök, amely csak egyetlenegyét cirpelt”. Igen, megpróbálta ilyen föltevésekkel megnyugtatni magát; de úgy találta, hogy minden hiába. Minden hiába: mert a halál lopódzott feléje, fekete árnyat vetve maga elé, s árnyába borította áldozatát. S e láthatatlan árny gyászos befolyása alatt megérezte - noha se nem látta, se nem hallotta -, megérezte, hogy a fejem benn van a szobában.

Miután sokáig nagyon türelmesen vártam, anélkül, hogy hallottam volna lefeküdni, elszántam magam, hogy egy kicsi - igen, igen kicsi rést nyitok a lámpán. Kinyitottam hát - nem is képzelitek, milyen lopva, lopva -, míg végre egyetlen homályos sugara, csak mint egy pókfonál, kiszökött a résből, s teliben ráhullt a keselyűszemre.

Tárva találta - tágra, tágra tárva -, s amint ránéztem, fölgyült bennem a düh. Tisztán, élesen kivehettem - tompa kék volt, s rajta csúnya hályog, mely megfagyasztotta a velőt csontjaimban; de az öreg arcából vagy testéből nem láttam semmi mást, mert a sugarat, szinte ösztönszerűleg, pontosan az átkozott helyre irányoztam.

S nem mondtam már nektek, hogy amit ti örületnek néztek, az csak érzékeim túlzott élessége? - most, figyeljete, fülemhez halk, tompa, sebes hang ütődött, amelyet egy vattába csavart óra adhat. Ezt a hangot is jól ismertem. Az öreg szívének dobogása volt. Csak növelte dühömet, ahogy a dobverés tüze a katona bátorságát.

De még mindig visszatartottam magam, és csöndben maradtam. Mozdulatlanul emeltem a lámpát. Próbálgattam, meddig tudom a sugarat rezzenés nélkül pontosan a szemem tartani. Közben a szív pokoli dobogása erősödött. Gyorsabb és gyorsabb lett, s hangosabb és hangosabb, minden pillanatban. Rettenetes lehetett az öreg félelme! Hangosabb lett, mondom, a dobogás, másodpercenként egyre hangosabb! - figyeltek rám? Mondtam, hogy ideges vagyok: és úgyis van. És most az éjszaka halálórájában, ennek a régi háznak rémes csöndje közt, egy ilyen különös hang, mint ez, leírhatatlan rémületbe ejtett. Mégis, néhány percig visszatartottam magam, némán állottam. De a dobogás hangosabb, hangosabb! Azt hittem, a szíve kettéreped. És most új félelem szállott meg - a hangot meghallhatja valami szomszéd! Ütött az öreg utolsó órája! Hangos kiáltással kicsaptam a lámpa ajtaját, és beugrottam a szobába. Egyet sikoltott - egyetlenegyét. Egy pillanat alatt a padlóra vontam, és rátaszítottam a súlyos ágyat. Aztán vidáman mosolyogtam, hogy ennyiben a dolog el van intézve. De pár percig a szív még tovább dobogott, fátyolozott hangon. Ez azonban már engem nem zavart, nem fog áthallatszani a falon. Végre megszűnt. Az öreg halott volt. Elhúztam az ágyat, és megvizsgáltam a holttestet. Igen, halott volt, tökéletesen, mint egy kódarab. Kezemet a szívére tettem, és rajta tartottam percekig. Semmi dobogás. Halott volt, mint a kő. Többet nem bosszant a szeme.

Amennyiben még mindig örültek hinnék, nem fogtok tovább annak hinni, ha leírom a ravasz intézkedéseket, amiket a hulla elrejtése céljából tettem. Az éjszaka fogyott, s én gyorsan, de csöndben működtem. Először is szétdaraboltam a holttestet. Levágtam a fejét és a karokat és a lábakat.

Aztán fölfeszítettem három deszkát a szoba padlójából, és mindent betettem a deszkák közé. Aztán visszaszögeztem a padlót oly ügyesen, oly ravaszul, hogy soha emberi szem - még AZ sem - föl nem bírt volna fedezni rajta semmi feltűnőt. Nem volt ott semmi fölmosni való, semmiféle folt, legkisebb vérnyom sem. Sokkal óvatosabb voltam én! Minden egy dézsába ment - ha! ha!

Mikor ezt a munkát befejeztem, négy óra volt - még mindig sötét, mint az éjféli. Amint a toronyban elütötték az órát, az utcai ajtón kopogás hallatszott. Könnyű szívvel mentem le kinyitni - mert mitől félhettem most? Három férfi lépett be, s tökéletes udvariassággal bemutatkoztak, mint rendőrtisztek. Egy szomszéd sikoltást hallott az éjszaka; gyanút fogott, hogy bűntény történhetett; feljelentést tett a rendőrségen, s őket küldték ki helyszíni szemlére.

Mosolyogtam - mert mitől félhettem? Üdvözöltem az urakat. A sikoltás, mondtam, éntőlem származott; álomban kiáltottam. Az öregúr, jegyeztem meg, vidékre utazott. Végigvezettem látogatóimat az egész házban. Kértem, hogy vizsgáljanak meg mindent alaposan. Végre az ő szobájába vittem őket. Megmutattam értéktárgyait: biztonságban, hiánytalan. Bizakodásom nagy örömeiben székeket hoztam a szobába, s megkínáltam őket, pihenjék ki fáradságukat itt, míg én magam, a tökéletes diadal vad vakmerőségében, a saját széket pontosan arra a helyre állítottam, amely alatt az áldozatom hullája nyugodott.

A rendőrök nem gyanakodtak többé. Modorom meggyőzte őket. Feltűnően nyugodt voltam. Leültek, s bizalmas beszélgetésbe kezdtek, míg én vidáman felelgettem. De nemsokára éreztem, hogy elsápadok, s azt kívántam, bár már elmentek volna. A fejem fájt, és a fülem csengett: de ők még mindig ott ültek, és csevegtek. Fülem csengése mind határozottabb lett: hangosabban beszéltem, hogy megszabaduljak az érzéstől; de csak nem akart véget érni, s egyre hangosabb lett - míg végre úgy találtam, hogy a hang nem a fülemben van.

Kétségkívül nagyon sápadt lettem; de csak még folyékonyabban beszéltem, és emeltebb hangon. Azonban a zaj még erősbödött - és mit tehettem? Halk, tompa, sebes hang - amelyet egy vattába csavart óra adhat. Lihegve kaptam levegő után - de a tisztek nem hallottak semmit. Gyorsabban beszéltem, hevesebben, de a hang állandóan erősbödött. Fölugrottam, s vitatkozni kezdtem csekélysegekről magas hangnemben, s fölhevült gesztusokkal; de a zaj állandóan erősbödött. Mért nem akarnak elmenni?! Föl-alá jártam a padlón, nehéz lépésekkel, mintegy földühödve a látogatók megjegyzésein - de a hang állandóan erősbödött. Istenem! mit tehettem? Tajtékozottam - dühöngtem - káromkodtam! Fölkaptam a széket, amelyiken ültem, és megcsikorgattam a deszkán, de a zaj mindent elnyomott, és folyton erősbödött. Hangosabb lett - hangosabb! S a vendégek még mindig udvariasan csevegtek és mosolyogtak. Lehetséges, hogy ne hallották volna? Mindenható Isten! - nem, nem! Hallották! - sejtették! - tudták! - gúnyt űztek borzalmamból! - gondoltam, és azt gondolom most is. De akármi jobb volt ennél a kinnál! Akármi tűrhetőbb, mint ez a gúny! Nem bírtam tovább képmutató mosolygásukat! Éreztem, hogy kiáltanom kell, vagy belehalok! és most - újra! - figyelem! hangosabb! hangosabb! hangosabb!

- Gazemberek! - sikoltottam. - Ne tetssetek magatokat tovább! Bevallom, amit tettem! - szakítsátok föl a padlót! itt, itt! - ez a rettenetes szív dobog!

(Fordította: Babits Mihály)

A kút és az inga

*Impia tortorum longos hic turba furores
Sanguinis innocui, non satiata, aluit.
Sospite nunc patria, fracto nunc funeris antro,
Mors ubi dira fuit vita salusque patent.*⁴

Már beteg voltam - halálos betege e hosszú gyötremnek; s mikor végre föloldották kötelékeimet, és megengedték, hogy leüljek, éreztem, hogy érzéseim megtagadják a szolgálatot. Az ítélet - a rettenetes halálítélet - volt az utolsó határozott hang, mely fülemhez ért. Azután az inkvizítori szavak nesze mintegy elmerült a kábulat elemezhetetlen z sivájában. Ez valahogy a forgás képzetét hozta elmémbe - talán asszociálva gondolatban valami malomkerék berregésével. Csak egy pillanatra - mert nemsokára már semmit sem hallottam. De még egy darabig - és micsoda túlzott közelségben! - rettenetes tisztán! - láttam-láttam a fekete palástos bírák ajkait. Fehérnek tetszetek - fehérebbnek, mint az ív, melyen e szavakat vonom, és keskenynek a groteskségig: keskenynek a megfeszített szilárdság kifejezésével, a változhatatlan elszántágnak, az emberi szenvedés zord megvetésének kifejezésével. Láttam, hogy a sors rendelése - vagy ami az én számomra sors volt - még egyre ömlött e szörnyű ajkáról. Láttam vonaglani rajtuk halálos szavaikat. Láttam, amint nevemnek formálták szótagjait; és borzadtam, mert hang nem jött közülük. S a kéjes borzadás pár villanására láttam a terem falait borító sötét kárpitok lágy és alig észrevehető meglebbenését is. S akkor szemem az asztal hét magas gyertyatartójára esett. Először az irgalom színeit viselték, s hét karcsú angyalnak tűntek föl, akik mentésemre jöttek; de aztán egyszerre valami halálos megcsömörlés ereszkedett szellememre, éreztem, hogy végigreng testem minden rostja, mintha egy galvántelep drótját érintetem volna, míg az angyalalakok érthetetlen, lángfejű rémekké váltak, s tudtam már, hogy tőlük nem jöhet segítség. S akkor, mint egy dús zenei szólam, lopózott érzéseim közé a gondolat: micsoda édes pihenés eshet a temetőben! Halkan és tolvaj mód jött e gondolat, s hosszú időnek tetszett, míg teljes erejét elérte; de mihelyt szellemem végre igazán átérezte és befogadta, a bírák alakja mintegy varázslatra eltűnt előlem; a magas kandeláberek a semmibe süllyedtek; lángjuk kialudt; s az éj feketesége ereszkedett rám; mintha minden érzésemet elnyelte volna valami örült, zugalmas zuhanás az alvilág legeslegmélyére. S akkor csönd lett és némaság, és éj az egész mindenség.

Elájultam; de evvel még nem azt akarom mondani, hogy minden tudatom elveszett. Mi maradt belőle, nem kísérlem meg definiálni; még csak leírni sem; de nem tűnt el minden. A legmélyebb álomban, sőt delíriumban, bármiféle önkívületben - nem! még a halálban sem -, még a sírban sem tűnik el minden. Másféle halhatatlanság nincs is az ember számára. Fölriadv a legérzékletlenebb alvásból, valamifajta álomszövet pókhálófonalait minden ébredésünkkel széttépjük. De egy másodperc múlva már - oly finom tud lenni ez a háló - nem emlékszünk arra, amit álmodtunk. Az ájulásból az életbe való visszatérésben két fokozat van; először a lelki vagy szellemi lét föléledése; másodszer a fizikai lété. Valószínűnek látszik, hogy, ha a második fokozatot elérve, vissza tudnók idézni az elsőnek hangulatait, e hangulatok ékes-szóloán beszélnének a küszöbön túli mélység emlékeiről. S mi van e mélységben? Hogyan különböztessük meg árnyait a sír árnyaitól? De ha e hangulatok - amiket az „első fokozat”

⁴ A kíznók istentelen csapata sokáig táplálta őrjöngését az ártatlanok vérével, és nem elégült ki. Most, hogy szülőházánk biztonságos már, a halál barlangja beomlott; ahol szörnyű halál dült, most élet és egészség virul. (*latin*)

hangulatainak neveztem - nem is idézhetők vissza tetszés szerint, nem jönnek-e néha vissza hívatlanul, hosszú idő múltán, úgyhogy csodálkozunk, honnan jöttek? Aki sohasem ájult el életében, az talál-e vajon különös palotákat és ijesztően ismerős arcokat az égő parázsban? Az látja-e lebegni a légben ama szomorú látomásokat, melyeket a tömeg sohasem láthat? Az eltűnődik-e valamely új virág illatán? Annak agyát kergeti-e örületbe olykor valamely zenei ütem titkos jelentése, mely azelőtt sohasem vonta magára figyelmét?

Gyakran tünődve törekedtem visszaemlékezni; keservesen küszködtem visszahódítani egy jeldarabkáját a látszólagos megsemmisülés ez állapotának, melybe lelkem süllyedt; s voltak pillanatok, amikor sikerről álmodtam; voltak rövid, nagyon rövid percek, amikor oly emlékeket idéztem föl, varázsló módjára, melyek egy későbbi korszak elfogulatlan ítéletének tanúsága szerint is csak e látszólagos öntudatlanság állapotával függhettek össze. Az emlékezet e különös árnyékai határozatlanul beszélnek magas emberalakokról, akik mintha fölemeltek és csöndben vittek volna lefelé, mindig csak lefelé, mígnem szörnyű szédülés fogott el, csak e leszállás végeérhetetlenségének gondolatára is. Beszélnek aztán szívemnek valami ködös rémületéről, amit e szív természetellenes megcsöndesedése okozott. Erre minden dolgok hirtelen mozdulatlanságának érzése következik; mintha, akik vittek - borzalmas kíséret! - végtelen leszállásukban túlhaladták volna a határtalan határait, s megállának erőfeszítésük végső kimerülésével. Ezentúl amire emlékszem, csak valami sekélység, valami nedvesség: és aztán örület - a tilosban járó memória szörnyű örülete!

Csodálatos hirtelenséggel tért vissza tudatomba a mozgás és a hang, dobogó szívem viharos mozgása s a dobogásnak hangja fülembé. Akkor szünet, és minden eltűnik. Aztán megint hang s mozgás és érintés, csiklandó érzés, mely átfut testemen. Aztán: a lét pusztá tudata, minden legcsekélyebb gondolat nélkül - és ez az állapot sokáig tart. Aztán: a gondolat - egészen hirtelen - és a rémület borzalma; s buzgó törekvés, hogy megértsem igazi helyzetemet. Aztán: erős vágy visszacsúszni az érzéketlenségbe. Aztán: rohamos újjáéledése az eszméletnek, sikeres erőfeszítéssel egy mozdulat felé. És most a teljes visszaemlékezés: a kihallgatás, a bírák, a fekete kárpitok, az ítélet, rosszulétem, az ájulás... De tökéletes feledése mindannak, ami aztán következett; mindannak, amit csak egy későbbi nap és sok erőlködés tett képessé határozatlanul visszaidézni.

Mindeddig szememet még nem nyitottam ki. Éreztem, hogy hanyatt fekszem, minden köteléktől szabadon. Kinyújtottam kezemet, s az súlyosan esett valami nedves és kemény felületre. Több percig hagytam ott, mialatt iparkodtam képzeletemben rekonstruálni, hol vagyok és mi vagyok. Vágytam, de nem mertem látóérzékemet használni. Rettegtem az első pillantástól a körülöttem levő tárgyakra. Nem mintha féltem volna szembenézni bármilyen rémségekkel; de attól kezdtem félni, hogy nincs mit látnom! Végre, a kétségbeesés vad elszántságával, gyorsan széttártam pilláimat. Tehát legrosszabb sejtelveim valóra váltak. Az örök éj feketesége környezett. Lélegzet után kapkodtam. A sötétség ereje szinte rám nehezedett, és elfojtott. A levegő elviselhetetlenül sűrű volt. Még mindig mozdulatlanul feküdtem, és iparkodtam eszemet használni. Elmémbe idéztem az inkvizíciós eljárást, és megpróbáltam e nézőpontból dedukálni valódi helyzetemet. Az ítéletet kimondták; s nekem úgy tetszett, hogy azóta nagyon, nagyon hosszú idő telt el. Mégis egy pillanatig sem gondoltam magamat szó szerint halottnak. Ilyen föltevés - bármit mondjanak is a regényírók - teljességgel összeférhetetlen a valóságos létezéssel; de hol lehetek és milyen állapotban? Tudtam, hogy a halálraítélteket rendszerint az ünnepélyes autodafé-k⁵ alkalmával végzik ki, s egy ilyent éppen az én elítélésem előtti éjszakán tartottak. Talán visszadugtak a tömlöcbe, hogy bevárják a legközelebbi szertartást, mely esetleg csak hónapok múltán lesz? Azonnal láttam, hogy ez

⁵ autodafé - máglyahalál (*portugál*)

nem lehet az igazság. Áldozatokra sürgős szükségük volt. Aztán tömlöcöm éppúgy, mint az elítéltek cellái Toledóban, köves padozatú helyiség volt, s valami világosság mégiscsak mindig szűrődött be.

Most egyszerre egy szörnyű gondolat hajtotta patakokban szívemre a vért, s rövid időre ismét visszaestem az eszméletlenségbe. Mikor magamhoz tértem, azonnal talpra ugrottam, minden idegrostomban lázasan remegve. Karjaimat vadul dobáltam fejem fölött és magam körül minden irányban. Ujjaim nem éreztek érintést; de nem mertem tenni egy lépést sem, nehogy beleütközsem egy sírbolt falaiba. Izzadság verte ki minden pórusomat, s nagy, hideg gyöngyökben állt meg homlokomon. A bizonytalanság gyötrelme végre tűrhetetlenné vált, s óvatos mozdulatot tettem előre, kinyújtott karokkal; szemem szinte kidagadt gödréből a hiú reményben, hogy elkaphat valami fénysugarat. Több lépéssel jutottam már tovább; de még mindig fekete és üres volt minden. Szabadabban lélegzettem. Annyi legalább bizonyosnak látszott, hogy minden sorsok legrettenetesebbje nem az, ami rám vár.

És most, amint vigyázva még egyre előrébb lépegettem, tolongva jött emlékembe ezer határozatlan mendemonda Toledo különös borzalmairól. E börtönök felől hökkentő dolgokat beszéltek, mindig mesének gondoltam azokat, de mindenképp különös mesék voltak, oly borzalmasak, hogy csak suttogó száj adhatta tovább őket. Itthagytak, hogy éhen pusztuljak el, e föld alatti sötétség világában? Vagy micsoda, talán még ennél is félelmetesebb halálnem les rám? Hogy halál volt a cél - éspedig a rendesnél keservesebb halál -, sokkal jobban ismertem bírám karakterét, hogysem ebben kételkedjem. Csak a mikor? és a hogyan? foglalkoztatta gondolataimat.

Kinyújtott kezem végre nekiütődött valami szilárd akadálnak. Fal volt, látszólag kőből építve, nagyon sima, nyálkás és hideg. Követtem hajlásait; avval az óvatos bizalmatlansággal lépegetve, amit némely régi rémmese sugallt belém. Ez az eljárás azonban nem adott módot megállapítani börtönöm méreteit, mert végigjárhattam egész kerületét, és visszaérhettem arra a pontra, ahonnan kiindultam, anélkül, hogy észrevettem volna: oly tökéletes egyformának látszott a fal. Azért a kést kerestem, ami a zsebemben volt, mikor az inkvizítorok termébe vezettek; hanem a kés eltűnt; ruháimat kicserélték valami durva zsáköltönnyel. Arra gondoltam, hogy a kés pengéjét beledugom a kőművesmunka valamely alig észlelhető részébe, hogy ekként kiindulópontomat megjelöljem. De a probléma tulajdonképpen egyszerű volt; noha fölizgatott képzeletemben első pillantásra szinte leküzdhetetlennek tűnt föl. Letéptem egy darabot a darócöltöny szegélyéből, s ezt a rongyot teljes szélességében, derékszögben a falhoz helyeztem. Ha utamat körültapogatom a cellában, előbb-utóbb, ha a kört befejeztem, újra meg kell találnom ezt a rongyot. Legalább így gondoltam; de nem számoltam börtönöm nagyságával vagy a saját gyöngeségemmel. A talaj nyirkos és csúszós volt. Egy darabig csak vánszorogtam előre, végül megbotlottam, és elestem. Végző kimerültségem arra bírta, hogy fekve maradjak; s amint ott hevertem, hamarosan erőt vett rajtam az álom.

Mikor fölébredtem, és kinyújtottam karomat, egy darab kenyeret és egy vödör vizet találtam magam mellett. Nagyon is fáradt voltam, hogy e körülményen elmélkedni kezdjek, de mohón ettem és ittam. Aztán tüstént újra kezdtem körutamat a cella körül, és sok erőlködéssel végre eljutottam a darócrongyig. Mielőtt elestem, ötvenkét lépést számoltam, és mióta újra kezdtem a járást, még negyvennyolcat kellett olvasnom, míg a rongyhoz értem. Összesen tehát éppen száz lépés volt; s két lépést véve egy yardnak, megállapítottam, hogy börtönöm körülbelül ötven yard kerületű. Csakhogy útközben számos szögletet értem a falban, s így megközelítő fogalmat sem alkothattam magamnak a sírbolt alakjáról - mert nem nevezhető másnak, mint sírboltnak.

Nem sok céloom volt e kutatásokkal, és bizonytalannal semmi reményem: de valami határozatlan kíváncsiság arra bírta, hogy még folytassam őket. Elhagyva a falat, elhatároztam, hogy átszelem az általa bekerített tér közepét. Eleinte a legnagyobb óvatossággal jártam el, mert a padló, bár látszólag szilárd anyagból készült, nyálkás volt, és megcsalta az embert. Később mégis bátorságot vettem, és nem haboztam keményebben lépni, iparkodva, amennyire csak lehetséges, egyenes vonalban keresztezni a cellát. Mintegy tíz vagy tizenkét lépést tehettem ily módon, mikor köntösöm megtépett szegélye lábam közé keveredett. Ráléptem, és erős zuhanással arcra estem.

Esésem első zavarában nem vettem azonnal észre egy kissé hökkentő körülményt, ami néhány másodperc múlva, s mialatt még mindig arcra bukva hevertem, ellenállhatatlanul magára vont a figyelmemet. Ez a következő volt: állam a börtön padozatán pihent, de ajkaim és fejem felső része, bár látszólag az állnál alacsonyabb szinten, nem érintettek egyebet, mint az üres levegőt. Azonkívül úgy éreztem, hogy homlokom valami tapadós gőzben fürdik, s orromat a szétmálló gombák sajátságos illata ütötte meg. Előrenyúltam, s elborzadtam a felfedezésen, hogy pontosan szélére estem egy kör alakú mélységnek, melynek nagyságát persze egyelőre nem volt módom megállapítani. A nyílás falazott peremén tapogatózva, sikerült leválasztanom egy kis téglatörmelékét, amit ledobtam a mélységbe. Több másodpercen át figyeltem ekhóit, amint esése közben a meredély oldalaihoz ütődött; végre tompa csobbanás hallatszott, hangosan visszaverődve a falakon. Ugyanakkor a fejem fölött valami ajtó gyors nyílásához és rögtönös becsapódásához hasonló hang hallatszott, mialatt halvány fénysugár villant a homályon át, s éppoly hirtelen el is tűnt.

Most tisztán láttam a sorsot, amit számomra készítettek, s szerencsét kívántam magamnak a jókor jött véletlenhez, melynek folytán megmenekültem. Még egy lépés, mielőtt elbotlom, és a világ nem lát többet. S a halál, amit most elkerültem, épp olyan jellegű volt, amilyent mindig mesének és hihetetlennek tartottam az inkvizícióról szóló elbeszélésekben. A zsarnokság áldozatainak szánt halálnemekben a legrémesebb fizikai gyötrelmek és a legnagyobb lelki borzalmak közt esett választás. Engem az utóbbiak számára tartottak fenn. A hosszú szenvedéstől idegeim annyira elernyedtek, hogy már a saját hangomtól remegtem, s minden tekintetben alkalmas médium voltam a különleges tortúrára, mely rám várt.

Minden tagomban reszketve visszatapogatóztam a falig, elszántan, hogy inkább ott pusztulok, mintsem a hullámok rémeit kockáztassam, melyeket képzeletem most nagy tömegben és különböző elhelyezéssel festett a börtön köré. Más lelkiállapotban talán lett volna bátorságom egyszerre véget vetni szenvedéseimnek, egyetlen ugrás által e mélységek valamelyikébe; de most a gyávák gyávája lettem. Azt sem tudtam elfelejteni, amit e szörnyű helyekről hallottam: hogy az élet hirtelen kioltása nem tette részét gonosz plánumuknak.

A belső izgalom több óra hosszat ébren tartott, de végre mégis elszunnyadtam újra. Fölébredve, mint előbb, egy kis cipót és egy vizescsöbröt találtam magam mellett. Égő szomjúság emésztett, s egy hajtásra kiürítettem az edényt. Altató lehetett benne, mert alighogy lettem, ellenállhatatlanul álmos lettem megint. Mély álom hullott rám, mély, mint a halálé. Mennyi ideig tartott, természetesen nem tudom; de mikor újból kinyitottam a szememet, a körülöttem levő tárgyak láthatóak voltak. Valami vad, kénes fény, melynek eredetét az első pillanatban nem tudtam megállapítani, megengedte, hogy szemügyre vegyem börtönöm egész kiterjedését és berendezését.

Nagyságára nézve nagyon elszámítottam magam. A falak összes hosszúsága nem haladta túl a huszonöt yardot. Ez a tény néhány percre teljesen megzavart, s a fölösleges tűnődések egész özönébe merített; igazán fölöslegesen - mert mi lehetett lényegtelenebb számomra a környező rettenetes körülmények között, mint tömlőcöm pusztá térfogata? De szellemem betegesen

érdeklődött minden jelentéktelen részlet iránt, s föltevést föltevésre halmoztam, hogy számot adjak magamnak a tévedésről, amit a számításban elkövettem. Végre felvillant előttem az igazság. Első mérési kísérletemben ötvenkét lépést olvastam elesésem időpontjáig, akkor már alig egy-két lépésre kellett lennem a darócrongytól; igazában majdnem befejeztem körutamot a fal mentén. Aztán aludtam, és mire fölébredtem, valószínűleg megfordultam helyemben - így gondolhattam a fal kerületét körülbelül kétszer akkorának, mint amekkora tényleg volt. Zavart szellemem elmulasztotta megfigyelni, hogy mikor körutamot megkezdtem, a fal bal kezem felé volt, s mikor folytattam, jobbra.

A helyiség alakjára nézve is tévedtem. A tapogatózás közben számos szögletre akadtam, s ebből különleges szabálytalanságra következtem; ily hatalmas a teljes sötétség hatása arra, aki álomból vagy ájulásból ébred! A szögletek néhány jelentéktelen bemélyedés, vagy különböző távolságokban vájt fülkék szögletei voltak. Nagyjában a cella négyzetes formát mutatott. Amit kőfálnak gondoltam, az most vasnak vagy valami más fémnek látszott, nagy táblákban, melyeknek határai és eresztékei tették a szögletszerű behajlásokat. Az ércfal egész felületét durván bepacsomagolták mindazon utálatos és visszataszító festészeti motívumokkal, melyek a szerzetesek síri babonáinak köszönik létüket. Fenyegető arcú ördögök alakjai csontvázfigurákkal, és más, még félelmetesebb képek borították és éktelenítették el a helyiséget. Megfigyeltem, hogy e fantomszörnyek körvonalai eléggé élesek, de a színek halványnak és elmosódottnak tünnek föl, mintegy a nyirkos légkör hatására. Most észrevettem a padlót is, amely kőből volt. Középen ásított a kör alakú mélység, amelynek torkából megmenekültem; de több ilyen nem volt a helyiségben.

Mindezt csak határozatlanul és nagy erőfeszítéssel tudtam meglátni, mert személyi állapotom nagyot változott alvásom alatt. Most hátamon feküdtem, teljes hosszúságomban, valami alacsony faállványon. Ehhez erősen le voltam kötözve egy hosszú, lóistránghoz hasonló szíjjal. A szíj számos csavarodásban övezte tagjaimat és törzsemet, nem hagyva szabadon mást, csak fejem és bal karom, épp csak annyira, hogy nagy nehézséggel tudhattam valamit enni egy cseréptáblából, ami mellettem állt a kövezeten. Nagy rémületemre láttam, hogy a vizescsöbröt elvitték. Rémületemre, mondom, mert túrhetetlen szomjúság emésztett. Úgy látszik, ezt a szomjúságot gyötrőim szántsándékkal éleszteni akarták, mert a tálban levő étel borsosan fűszerezett hús volt.

Most fölfelé tekintve, börtönöm mennyezetét vizsgáltam. Valami harminc vagy negyven láb magas volt, nagyjában éppúgy alkotva, mint az oldalfalak. Az egyik ércablán igazán különös ábrázolás kötötte le teljes figyelmemet. A vén Idő festett alakja volt, ahogy rendesen rajzolják, kivéve, hogy kasza helyett a kezében valami mást tartott, amit egy hatalmas inga festett képének gondoltam, amilyeneket antik órákon láthatunk. De volt valami ezen az ingán, ami arra bírta, hogy figyelmesebben vegyem szemügyre. Míg bámultam rá, egyenest magam fölé, mert pontosan a fejem fölött volt, úgy képzeltem, hogy mozogni látom. Egy pillanat múlva ez a képzelet - valónak bizonyult. Lengése rövid volt, és természetesen lassú. Pár percig figyeltem, kissé megijedve, de még inkább csodálkozva. Végre, fáradtan e csigatempójú mozgás követésétől, szemem a cella egyéb tárgyaira irányítottam.

Valami gyöngye nesz vonta magára figyelmemet, és a padlóra pillantva, több óriási patkányt láttam átszaladni. A kút felől jöttek, amely jobbról éppen látókörömbe esett. Még mialatt néztem is, csapatostul másztak elő, rohanva, éhes szemekkel, a hús szagától csábítva. Nagy erőlködés és éberség kellett, hogy el tudjam őket hessegetni.

Vagy félóra telhetett el, talán egy egész óra is - mert az idő folyásáról csak tökéletlen fogalmat tudtam alkotni -, mire ismét a mennyezetre vettem tekintetemet. Amit akkor láttam, megzavart és meghökkentett. Az inga kilengésének hossza majdnem egy yardnyit növekedett.

Természetes következmény gyanánt nagyobb lett a lengés gyorsasága is. De ami leginkább zavarba ejtett, az a megfigyelés volt, hogy az inga szemmel láthatólag lejjebb ereszkedett. Most azt is láthattam - főlöszleges mondanom, milyen borzalommal -, hogy alsó széle csillogó acél félholdat formált, melynek egyik szarva a másiktól körülbelül egy lábnyi távolban volt, a szarvak fölfelé görbültek, s a félhold alsó éle láthatóan oly éles volt, mint a borotva. Amellett tömörnek és súlyosnak is látszott, mint egy borotvakés, élétől fölfelé szilárd és széles acélmasszává vastagodva. Nehéz bronzrúdon függött, s az egész alkotmány sziszegett, amint lengve szelte a levegőt.

Nem lehetett kétséges tovább előttem a sors, melyet a szerzetesi kínozóseni számomra készített. Az inkvizítorok közegei rájöttek, hogy tudomást szereztem a kútról - a kútról, melynek borzalmainál nem szánhattak csekélyebb büntetést a magamfajta vakmerő renitensnek -, a kútról, mely képe volt a pokol kútjának, s melyet a kósza hír is minden kínozásmesterségük Ultima Thuléjának tekintett. A kútba zuhanást a vak véletlen folytán kerültem ki, s tudtam, hogy a meglepetés - kínok csapdájába ejteni az áldozatot - fontos részét tette e tömlőcbeli kivégzések groteszk fantasztikumának. Minthogy nem estem bele magamtól a mélységbe, a démoni tervben már nem szerepelt az, hogy belelökjön; s így - nem lévén egyéb alternatíva -, más szelídebb pusztulás várt reám. Szelídebb! Szinte mosolyogtam kínjaim között, mikor e szónak ilyen alkalmazására gondoltam.

Mi célja volna beszélnem a halálénál nagyobb borzalom hosszú, hosszú óráiról, míg az acél suhogó lengéseit számláltam! Hüvelykről hüvelykre, vonalról vonalra - körömhegynyi esésekkel, amelyeket csak évszázadoknak tetsző időközök múltán lehetett észrevenni - szállt lejjebb s egyre lejjebb! Napok múltak - s valóban lehet, hogy több nap múlt el, míg oly közel ért fölém lengésében, hogy fanyar szelével meglegyezett. A kifent acél szaga tolakodott orrlükamba. Imádkozni kezdtem - az eget bosszantottam imáimmal, hogy gyorsabban, gyorsabban szálljon le! Majd különös örület fogott el, s hosszasan próbálgattam erőszakkal föllebb emelni magam, a rettenetes pallos éle alá. Aztán hirtelen lecsillapodtam, és úgy hevertem ott, mosolyogva a csillogó halálra, mint a gyermek valami ritka játékszerre.

Közbejött a teljes érzéketlenségnek egy újabb intervalluma is; rövid volt, mert mire visszatértem az életbe, az inga leereszkedése nem tett észrevehető haladást. De lehetett hosszú is, mert tudtam, hogy démoni hatalmak figyelik ájulásom, s kényük szerint szüneteltethették az ingamozgást. És fölocsúdva fáradtnak is éreztem magamat - ó! kimondhatatlanul fáradtnak! -, betegnek, gyöngének, mint valami hosszú koplalás után. Még e szörnyű napok gyötrelmei közt is táplálékot kívánt az emberi természet. Fájdalmas erőlködéssel nyújtottam ki bal karomat, amennyire kötelékeim megengedték, s birtokba vettem a csekély maradékot, amit a patkányok meghagytak. S amint egy falatkáját ajkamhoz emeltem, egyszerre megrohanta lelkemet egy kibontakozni kezdő gondolata az örömmek - a reménynek. Pedig mi közöm lehetett nekem a reményhez? Mondom, csak félig megformált gondolat volt - sokszor vannak ilyen gondolatai az embernek, amik sohasem érik el teljes formájukat. Éreztem, hogy öröm, hogy remény van benne; de éreztem azt is, hogy elfullad, még mielőtt kialakult volna. Hiába küszködtem, hogy végiggondoljam, hogy visszahódítsam. A hosszú szenvedés majdnem megsemmisítette minden rendes lelkierőmet. Gyengeelméjű hülye lettem.

Az inga lengésiránya testem hosszával derékszöget adott. Láttam, hogy a pengének szívem környékét kell átmetszeni. Át fogja reszelni ruhám darócát, aztán visszaleng, és megismétli vágását újra meg újra. Ijesztően tág kilengése ellenére - mely harminc láb is megvolt, vagy még több már - és esése sziszegő ereje ellenére, mely akár e vasfalakat is átszelhette volna, eleinte, több percen keresztül, munkájának egyetlen eredménye az lesz, hogy ruhám szövetét reszeli. S ennél a gondolatnál megtorpantam. Nem mertem továbbmenni tűnődésemben.

Makacs figyelemmel időztem e ponton, mintha e vesztegelés által meg is állíthattam volna itt az acél leereszkedését. Kényszerítettem magam, hogy a félkörű penge hangjára gondoljak, amint a szövetet átmetszi - arra a különös, borzongó érzésre, melyet a daróc éles köszörülése kelt az idegekben. Annyira elmerültem a haszontalan képzelődésbe, hogy idegességem a tetőfokára hágott.

Lefelé, megállás nélkül, egyre lefelé szállt közben a penge. Vad örömöm telt ereszkedése lassúságát lengése gyorsaságával szembeállítani. Jobbra, balra, tágan és szélesen - egy kárhozott szellem sivításaival, de a szívem felé egy tigris lopózó lépteivel! Fölváltva kacagtam és üvöltöttem, amint egyik vagy másik elképzelés lett agyamban uralkodóvá.

Lefelé - halálos biztonsággal, kérlelhetetlenül lefelé! Három hüvelyknyire vibrált már mellemtől! Kétségbeesve, dühödten küszködtem, hogy kiszabadítsam bal karomat. Egyelőre csak könyökig volt szabad. Kezemet elvihettem - nagy nehezen - a táltól ajkamig, de nem tovább. Ha eltéphettem volna a köteléket a könyököm fölött, bizonytal megpróbálom megfogni és megállítani az ingát. Éppúgy próbálhattam volna egy guruló lavinát megállítani!

Lefelé - egyre - szüntelenül - kikerülhetetlenül lefelé! Föllélegzettem, és új erőfeszítést tettem, valahányszor kilengett jobbra vagy balra. De görcsösen összehúzódtam, ha fölöttem söpört el. Szemem a legértelmetlenebb kétségbeesés mohóságával követte röptét oldalt és fölfelé; s önkéntelenül lecsukódott, mikor elszállt: noha meghalni csak megkönnyebbülés lett volna - ó, mily kimondhatatlan megkönnyebbülés! Mégis, remegtem idegeimben, amint elgondoltam, mily észrevehetetlenül csekély sülyedés a gépezetben elég volna, hogy ezt az éles, csillogó kést a mellembe vágja... idegeimet a remény remegtette, tagjaimat a remény rángatta össze. A remény - mely diadalmat ül a kánpadon -, mely még az inkvizíció börtöneiben is biztató szavakat suttag a halálraítélt fülébe.

Láttam, hogy valami tíz-tizenkét lengés már tényleges érintkezésbe fogja hozni az acélt ruhámmal - s e megállapítással egyidejűleg szellememre hirtelen a teljes kétségbeesés éles, koncentrált nyugalma szállt. Hosszú órák - vagy tán napok - óta először: gondolkodtam! Most eszméltem arra, hogy a szíj vagy kötőfék, amely leszorított, egyetlen darabból áll. Egyes tagjaimat nem nyűgözték külön kötelékek. A beretvaéles penge első vágása a szíj bármely részén eléggé fölold arra, hogy bal kezemmel az egészet lecsavarhassam testemről. De milyen félelmes közelségét jelenti ez máris a szörnyű acélnek! A legkisebb mozdulat következménye mily halálos lehet! S aztán valószínű-e, hogy kízóim poroslói ne látták volna előre ezt a lehetőséget, s ne intézkedtek volna erre az esetre is? Valószínű-e, hogy a mellemet keresztező szíjdarab az inga útjába essék? Remegve, hogy ez a halvány s minden látszat szerint utolsó reményemet füstbe menni látom, fölemeltem a fejem annyira, hogy mellem kötelékeit áttekinthessem. A szíj szorosan körülfogta tagjaimat és törzsemet minden irányban - kivéve a metsző penge útját.

Alig ejtettem vissza fejemet eredeti helyzetébe, mikor megvillant bennem az, amit másképpen nem tudok megjelölni, mint hogy második kialakulatlan fele volt annak a mentő ötletnek, amire előbb céloztam, s ami előbb, mikor az ételt égő ajkamhoz emeltem, csak határozatlanul lebegett lelki szemeim előtt. Most az egész előttem állt, gyengén, nem nagyon józan színekben, nem nagyon határozottan, de mégis - egészben. Rögtön hozzáláttam, a kétségbeesés energiájával, megkísérelni végrehajtását.

Az alacsony faalkotmánynak, amelyen feküdtem, közvetlen szomszédsága több órán át valósággal nyüzsgött a patkányoktól. Vadak, vakmerők, éhesek, vörös szemük úgy tüzelt rám, mintha csak azt várnák, hogy mozdulatlan maradok - hogy zsákmányukul tekinthessenek.

„Micsoda táplálékhoz szokhattak hozzá a kútban?” - gondoltam.

Bármennyire iparkodtam is, hogy ebben meggátoljam őket, tényérom tartalmát jóformán egészen fölfalták. Kezem már rájárt a folytonos legyezgetésre, gépies hadonászásra a tál körül; s e mozdulatot öntudatlan egyformasága végül is egészen megfosztotta hatásától. Az undok állatok falánkságukban gyakran mélyesztették éles fogaikat ujjaimba. Most a szíjat mindenütt, ahol elérhettem, alaposan bedörzsöltem az olajos és fűszeres hús megmaradt darabkáival; aztán fölemelve kezem a padlóról, lélegzetvisszafojtva vártam.

A mohó férgek először visszahőköltek, megijedve a változáson - a mozgás megszűnésén. Rémülten szaladtak szét; sokan a kútba menekültek. De ez csak egy pillanatig tartott. Nemhiába számítottam falánkságukra. Észrevéve, hogy mozdulatlan maradtam, egy-kettő a legbátrabbak közül felugrott a fapriccsra, és szaglászni kezdte a szíjat. Ez, úgy látszik, jel volt az általános rohamra. Friss csapatok tódultak a kút felől. Fölmásztak a fára - túl a fán -, és százával ugráltak testemre. Az inga ütemes mozgása a legcsekélyebb mértékben sem zavarta őket. Pályáját elkerülve, a megkent kötelék körül működtek. Folyton növekvő csapatokban rajzoltak, nyüzsögtek rajtam. Torkomon vonaglottak; hideg ajkuk az enyémet kereste, tolongó nyomásuk majdnem megfojtott; s oly undor dagadt föl kebelemben, s fagyasztotta meg tapadós súlyával szívemet, amelyre nincs szó a világon! De még egy perc, s éreztem, hogy küzdelmem véget ér. Határozottan éreztem a kötelék lazulását. Biztosra vettem, hogy már több helyen szét is vált. De, minden emberit fölülmúló elszántsággal, tovább feküdtem mereven.

Számításomban nem csalódtam, s nemhiába túrtam. Végre éreztem, hogy szabad vagyok! A szíj szalagokban lógott testemről. De az inga verése már mellemen súrolt. Már elmállasztotta ruhám darócát. Már elvágta az alatta levő fehéreneműt. Két lengést tett még, s metsző fájdalomérzés hasított minden idegembe. De a menekvés pillanata elérkezett. A szabadítók egy kézlegyintésemre egymás hátán szökdöstek szét. Egy meggondolt mozdulattal - óvatosan, rézsút, összezsugorodva, lassan, lassan - kivontam magam bilincsem öleléséből s a lengő bárd útjából. Egy percre legalább szabad voltam.

Szabad! - az inkvizíció kezében? Alig léptem le borzalmas faágyamról a börtön kőpadlójára, mikor a pokoli masina mozgása megállott, s láttam, hogy valami láthatatlan erő visszahúzza az egészet a mennyezetig. Oly lecke volt ez, melyet mély kétségbeeséssel vettem szívemre. Nyilván minden mozdulatomat figyelték. Szabad?! Csak azért kerültem ki a halált a kinszenvedés egyik formájában, hogy valami másoknak legyenek prédája, mely talán rosszabb a halálnál. Ezzel a gondolattal idegesen forgattam körül szemem a vastáblákon, melyek körülzártak. A helyiségben szemmel láthatólag volt valami újdonság - valami változás, amit az első pillanatra nem tudtam határozottan fölbecsülni. Az álmatag, remegő szórakozottság több percén át haszontalan és összefüggéstelen találgatásokban erőltettem értelmemet. Ez idő alatt jöttem első ízben tudatára a cellát bevilágító kénes fény eredetének. Egy hasadékból jött, mely mintegy fél hüvelyk szélességben a falak alján teljesen körülvette a börtönszobát, s ekként úgy látszott, és úgy is volt, hogy az oldalfalak tökéletesen külön állnak a padlótól. Megpróbáltam átkémleni, de persze hiába.

Amint e kísérlet után fölálltam, a változás rejtélye, mely a szobában érezhető volt, egyszerre megvilágosult bennem. Előbb megfigyeltem, hogy ámbár a képek körvonalai a falon eléggé határozottak, a színek elmosódnak és ködösnek tetszettek. Ezek a színek most percről percre jobban hökkentő és erős fényruhát öltöttek, amely a kísérteties és ördögi figuráknak oly életet adott, hogy az enyémnél erősebb idegeket is megborzongatott volna. Démoni szemek villogtak rám vad és túlvilági élnkséggel, minden irányból, ahol előbb még semmit sem láttam, s valami különös tűz kékes lángjában égve. Nem tudtam rábírnai fantáziámat, hogy ezt a tüzet valótlannak tekintse.

Valótlannak? - Csak egy nagyobbat kellett lélegzenem, s az izzó vas gőzének lehelete csapta meg orromat. Fojtó illat töltötte be a börtönt! A szemek, melyek gyötrelmemre villogtak, pillanatról pillanatra mélyebb tűzben égtek! A festett borzalmak véres képein a bíborszínek gazdagabb árnyalatai ömlöttek el. Fulladoztam! Leheletért kapkodtam! Nem lehetett kétség kínzóim szándékáról - ó! mindenkinél kegyetlenebb! démonoknál démonibb emberek! Az izzó fémek közelségéből a cella közepébe húzódtam. A forróság által fenyegető pusztulás rémképei között a kút hűvösségének gondolata balzsamként lopózott lelkembe. Odarohantam halálos kávéjához. Mélyébe vettem erőlködő pillantásomat. A kigyulladt tető tüzes visszfénye bevilágította legbensőbb rejtekeit. Mégis, egy örült másodpercen át, szellemem vonakodott fölfogni értelmét annak, amit ott láttam. Végre - kényszerítettem - utat vájtam számára lelkemben, s beégett borzadó értelmemig! Ó! ha szót találnék kimondani! - ó, rettenet! - ó! akármilyen, csak ez ne! Rémmel sikollyal tántorodtam vissza a kútszélről, s kezembe temettem arcomat sírva, keservesen.

A hőség gyorsan növekedett, s még egyszer fölnéztem, a hideglelés lázában borzongva. Cellámban újabb változás volt - most a formája változott meg. Mint imént, most is eleinte hiába iparkodtam megérteni vagy megállapítani, hogy mi történt. De nem soká maradtam kétségben. Az inkvizítori bosszút sietésre sarkantyúzta kétszeri menekvésem: nem lehetett többé huzakodni a Rémmel Királyával. A terem előbb négyzet alakú volt. Most észrevettem, hogy a vasfalak által képezett szögek közül kettő hegyesszögévé vált - a másik kettő következőképpen tompa lett. E rettenetes különbség gyorsan növekedett mély, nyögő vagy dörömbölő hang kíséretében. A helyiség egy pillanat alatt rombuszá cserélte formáját. De a változás itt nem állt meg - nem is reméltem, nem is kívántam megállítani. Keblemre tudtam volna ölelni a tüzes falakat, mint az Örök Béke köntösét.

- Halált inkább! - mondtam -, akármilyen halált... csak azt ne, ami a kútban vár! - Én bolond! nem tudhattam volna-e, hogy a tüzes vas célja éppen az, hogy a kútba szorítson? Kiállhattam volna-e izzó forróságát? És még ha ki is: ellenállhattam volna-e nyomásának? És most, laposabbá és laposabbá nyomódott a rombusz, oly gyorsasággal, mely nem hagyott időt az elmélkedésre. Középpontja, s így természetesen legszélesebb átmetszésű része is, éppen az ásitó mélység fölé került. Visszatántorodtam, de az összeszoruló falak ellenállhatatlanul előre nyomtak. Végre nem volt már fonnyadt és vonagló testem számára több egy hüvelyknyi szilárd talajnál a börtön padlójából, ahol lábamat megvethessem. Nem küzdöttem tovább, de lelki agóniám a kétségbeesés egyetlen hangos, hosszú és végső sikolyában talált kitörést. Éreztem, hogy megtántorodom a kútszélen - elfordítottam szememet...

Emberi hangok diszharmonikus zaja hallott! Hangos harsonaszó, mintha sok-sok trombita hangja volna! Zordon moraj, mint ezer mennydörgés koncertje. Az izzó falak visszarándultak! Egy kinyújtott kar ragadta meg karomat, amint ájultan dőltem a mélységbe. Lasalle tábornok karja volt. A francia hadsereg benyomult Toledóba.

Az inkvizíció ellenségeinek hatalmába került.

(Fordította: Babits Mihály)

A hosszúkás láda

Pár évvel ezelőtt a dél-karolinai Charleston kikötőjéből át akartam kelni New York városába a kitűnő Independence postahajón, melynek parancsnoka Hardy kapitány. Úgy volt, hogyha az idő engedi, a hónap tizenötödikén indulunk - június volt éppen -, s én az előző nap megjelentem a fedélzeten, hogy elrendezzek egyet-mást a hálófülkémben.

Megállapítottam, hogy sok utasunk lesz, akik közt a szokottnál nagyobb számban vannak hölgyek. A listán több ismerősöm is szerepelt; egyebek közt örömmel láttam ott Mr. Cornelius Wyatt nevét, egy fiatal művészt, aki iránt meleg barátság érzelmeit tápláltam. Egy időben voltunk a c...-i egyetem hallgatói, ahol sok időt töltöttünk együtt valamikor. Az ő temperamentuma olyan volt, mint a zseniális embereké általában: valóságos keveréke a világgúlyletnek, az érzékenységnek és a rajongásnak. De e jellemvonások a legmelegebb és legőszintébb szívből egyesültek, mely valaha emberi kebelben lüktetett.

Megfigyeltem, hogy névjegye három fölkére is ki volt függesztve; s mikor utána néztem az utasok jegyzékében, megtudtam, hogy két húga és felesége számára is váltott jegyet. A kabinok elég tágasak voltak, mindenikben két ágy, egyik a másik fölött. Igaz, ezek az ágyak olyan keskenyek, hogy legföljebb egy személy alhatott meg bennük: mindazonáltal nem tudtam megérteni, miért kellett három fölke ennek a négy embernek? Ebben az időszakban épp erőt vett rajtam azon szeszélyes lelkiállapotok egyike, melyek az embert abnormisan hajlamossá teszik, hogy kicsiségek után kutatgasson: s szégyennel megvallom, hogy egész csomó illetlen és képtelen föltevést kockáztattam magamban e fölösleges kabint illetőleg. Bizonyos, hogy semmi közöm sem volt hozzá; de elmém annál nagyobb makacssággal kísérletezett, hogy a talányt megoldja. Végül oly konklúzióra jutottam, hogy magam is csodálkoztam, miért nem gondoltam erre előbb?

„Valami inasuk van, természetesen - gondoltam -, milyen bolond vagyok, hogy ez a nyilvánvaló megoldás eddig nem ötlött eszembe!” És megint a listához folyamodtam, de ebből határozottan konstatáltam, hogy a társaságot semmiféle inas nem kíséri: ámbár az eredeti szándékuk tényleg az volt, hogy hoznak magukkal, mert ez a szó: „s személyzet” oda volt írva és aztán kitörülve.

„Ó! bizonyára extra poggyász! - mondtam most magamban -, valami, amit nem akart betenni a ruhatárba... amit mindig a szeme előtt akar látni... ah, megvan... valami kép vagy ilyesmi... és erről tárgyalt azzal a Nicolinóval, a talján zsidóval.” Ez az ötlet kielégített, és egyelőre fölhagytam a kíváncsisággal.

Wyatt két hűgát jól ismertem, nagyon szeretetreméltó és eszes lányok voltak. De feleségét csak nemrég vette el, s őt sohase láttam. Igaz, hogy sokszor beszélt róla jelenlétemben az ő rendes elragadtatott modorában. Fölnyes szépségnek írta le, aki amellet szellemes és művelt. Így hát valósággal égtem a vágytól, hogy megismerkedhessem vele.

Aznap, mikor fölmentem a hajóra - tizennegyedikén -, várták éppen az ő látogatásukat is, mint a kapitánytól értesültem: s ezért ott maradtam a födélzeten, több mint egy órával tovább, hogy az új asszonynak bemutatkozzam; de végül is kimentő üzenet jött: „Mrs. W. kissé rosszul érzi magát, és nem akar a hajóra jönni előbb, mint holnap, az indulás órájában.”

A holnap elérkezett, s szállodámból a kikötőbe iparkodtam, mikor Hardy kapitány élembe jött, és tudomásomra hozta, hogy „amint a körülmények alakultak - ostoba, de alkalmas frázis ez! -, azt kezdi hinni, hogy az Independence nemigen kelhet útra egy-két napon belül, s majd, ha minden kész lesz, ő „értésít”. Ezt különösnek gondoltam, mert erős déli szél fújt; de minthogy

„a körülmények” csak nem akartak napvilágra jönni, ámbar sok kitartással firtattam őket, nem volt más tennem, mint hazatérni és kedvemre emészteni türelmetlenségemet.

Majd egy hét telt el, míg a kapitánytól a várt üzenetet megkaptam. De végül mégis megérkezett, s én azonnal a hajóra siettem. A fedélzet már tele volt utassal, s mindenfelé az a különös zsibongás, ami az indulást rendesen megelőzi. Wyatt társasága körülbelül tíz perccel énutánam érkezett meg. Ott volt a két leány, az új menyecske és maga a művész - az utóbbi egyikében azoknak a szeszélyes, embergyűlölő hangulatoknak, melyek rohamszerűen szoktak erőt venni rajta. Én sokkal jobban hozzá voltam már szokva ehhez, hogysen különös figyelemre méltattam volna. Még a feleségének sem mutatott be; úgyhogy e társadalmi kötelesség teljesítése hűgára, Marianne-ra háramlott, aki mint afféle kedves és intelligens leány, pár sietős szóval hamarosan összeismertetett bennünket.

Mrs. Wyatt sűrűn le volt fátyolozva; és mikor fátyolát felemelte, hogy köszöntésemet viszonozza, bevallom, mélységes meglepetést éreztem. Bár meglepetésem tán még nagyobb lett volna, ha hosszú tapasztalat meg nem tanít arra, hogy ne fogadjam túlságosan kritikátlan bizalommal művész barátom entuziasztikus leírásait, mikor belemerült a női szeretetreméltóság magasztalásába. Ha az asszonyi szépség volt a téma, jól tudtam, mily könnyelműséggel képes a Tiszta Eszmény régióiba emelkedni.

Az igazság az, hogy én Mrs. Wyattban nem bírtam mást látni, mint egy határozottan nagyon közönséges külsejű nőt. Ha nem is kimondottan csúnya, véleményem szerint nem volt messze, hogy az legyen. De előkelő ízléssel öltözködött - s abban sem kételkedtem, hogy barátom szívét a szellem és érzés tartósabb szépségeivel nyerte meg. Különben alig szólt néhány szót, s férjével együtt azonnal bevonult fülkéjébe.

Minapi nyomozó kedvem most visszatért. Inas nem volt - ezt kétségtelenül megállapított ténynek kellett tekintenem. Kerestem hát az extra poggyászt. Némi idő elteltével szekér érkezett a kikötőhöz, azon egy hosszúkás fenyőfa láda; s úgy látszik, ez volt minden, amit vártak. Alighogy megérkezett, meg is indultunk, s nemsokára, szerencsésen túljutva a kikötő határvonalán, a nyílt tengeren vitorláztunk.

A láda, mint mondtam, hosszúkás alakú volt. Hossza körülbelül hat láb lehetett, és harmadfél láb a szélessége: jól megnéztem, és szeretek pontos lenni. Mármost ez a hosszúkás forma egészen különösnek tetszett; és amint megláttam, gratuláltam magamnak első föltevésem szabatosságához. Akkor, ha emlékeznek, arra az eredményre jutottam, hogy művész barátom extra poggyásza képekből fog állni, vagy legalább egy képből: mert tudtam, hogy megelőzőleg több héten át tanácskozott Nicolínóval; és most itt volt egy láda, amely alakja után ítélve, a világon semmi mást nem tartalmazhatott, mint Leonardo *Utolsó Vacsorá*-jának egy másolatát; s azt is tudtam, hogy éppen ennek az *Utolsó Vacsorá*-nak egy másolata, melyet az ifjabb Rubini készített Firenzében, bizonyos idő óta Nicolino birtokában van. Ekként ezt a pontot teljesen tisztázottnak tekintettem. Valósággal vigyorogtam magamban, amikor éles elméjű megállapításomra gondoltam. Tudtommal ez volt az első eset, hogy Wyatt egy ilyen „művészi titkot” nekem azonnal el nem árult; de nyilván túl akart járni az eszemen és az orrom előtt csempészni be egy értékes festményt New Yorkba, azt remélve, hogy még sejtelmem sincs a dologról. Elhatároztam, hogy alaposan megrtáfalom most és majd később még.

Egy dolog mindazonáltal meglehetősen megzavart. A láda nem került az extra kabinba. Wyatt a magáéba tétette le; és ott is maradt, majdnem az egész padlót elfoglalva, bizonyára nagy kényelmetlenségére a művésznek és feleségének; kivált mert a kátrány, vagy festék, amivel terpeszkedő nagybetűket mázoltak rá, erős, kellemetlen s az én érzésem szerint különlegesen undorító szagot árasztott. Födelén a következő szöveg volt olvasható:

MRS. ADELAIDE CURTIS,
ALBANY, NEW YORK
CORNELIUS WYATT ÚR POGGYÁSZÁBAN
FÖLFELE FORDÍTANDÓ!
ÓVATOSAN KEZELENDŐ!

Mármost én jól tudtam, hogy Mrs. Adelaide Curtis, Albany, a művész anyósának címe volt, de akkor az egész címzést nem tekinthettem másnak, mint misztifikációnak, mely elsősorban ellenem irányul. Én természetesen már eldöntöttem magamban, hogy a láda és tartalma sohasem jut északabbra, mint az én embergyűlölő barátom műterméig, mely New Yorkban volt, a Chambers Streeten.

Az első három vagy négy nap szép idő volt, bár a szél tökéletesen ellenünk, hirtelen északnak fordulva, közvetlen azután, hogy elvesztettük szemünk elől a partot. Az utasok ennél fogva jókedvűek voltak, és társas hajlamokat árultak el. De kivételt kell tennem Wyatt barátommal és húgaival, akik mereven, sőt nem tehetek róla, de úgy találtam, hogy udvariatlanul viselkedtek a társaság többi tagja iránt. Wyatt viselkedését nem vettem annyira a szívemre. Wyatt rosszkedvű volt, még inkább, mint rendesen - lehet mondani, hogy mogorva volt -, de nála el voltam készülve minden excentrikus hangulatra. Hanem a húgai számára nem tudtam mentséget találni. Ezek az út legnagyobb részén át kabinjukba zárkóztak, és, noha folyton rágtam a fülüket, visszautasítottak minden érintkezést bárkivel az útitársak közül.

Mrs. Wyatt maga szeretetreméltóbbnak mutatkozott. Azaz legalábbis beszédes volt; s ez nem csekély előny tengeren. A legtöbb hölgygel túlságosan is összeemelegedett; és legnagyobb bámulatomra félre nem érhető hajlamot árult el a férfiakkal kacérkodni. Mindannyiunkat a legnagyobb mértékben mulattatott. Azt mondom: „mulattatott” - s alig tudom, hogyan fejezem ki magam. Az igazat megvallva, nemsókára rájöttem, hogy inkább rajta mulatunk, mint vele. Az urak nemigen beszéltek róla; de a hölgyek hamarosan kimondták, hogy „jólelkű teremtés, se nem szép, se nem csúnya, teljesen műveletlen, és határozottan közönséges”. Mindenki nagyon csodálkozott, hogy eshetett bele Wyatt ilyen házasságba? A közhit szerint a vagyon volt a kulcs, de én jól tudtam, hogy nem az; mert Wyatt nekem elárulta, hogy egyetlen dollárt se kapott vele, és nem is várhat az ő révén semmit. Azt mondta, hogy „kizárólag” szerelemből házasodik; és a menyasszonya több mint méltó a szerelmére”. Mikor barátomnak ilyen kifejezéseire gondoltam, bevallom, leírhatatlanul meg voltam akadva. Lehetséges, hogy elment az esze? Mi mást gondolhattam? Ő, aki oly kifinomult volt, valóságos intellektuel, oly finnyás mindenben, oly érzékenyen meg tudta látni a hibát, s oly csalhatatlanul értékelni a szépséget! Egy bizonyos: az asszony a bolondulásig szerelmesnek látszott bele, s különösen kimutatta ezt az ő távollétében, mikor azzal tette magát nevetségessé, hogy derűre-borúra idézte az ő „imádott férje, Mr. Wyatt” mondásait. Ez a szó: „férjem” - hogy a saját finom kifejezéseinek egyikével éljek - valósággal „mindig a nyelve hegyén volt”. Viszont a hajón mindenki megfigyelhette, hogy a férje kifejezetten kerüli őt, és többnyire egyedül bezárkózott kabinjába, úgyhogy valósággal azt lehet mondani, ott élt éjjel-nappal, teljesen szabadjára hagyva feleségét; mulasson, ahogy jónak látja, a nyilvános társalgóterem vidám közönségével.

Mindabból, amit láttam és hallottam, azt következtettem, hogy a festő, valamely megmagyarázhatatlan szeszély vagy sors folytán, vagy talán a rajongó és képzelődő szenvedély hirtelen rohamában, egy mélyen alatta álló személyhez kapcsolat életét, s a természetes következmény: a gyors és tökéletes kiábrándulás be is következett. Szívem mélyéből sajnáltam őt, de azért nem tudtam egészen megbocsátani titkolózását az *Utolsó Vacsorá*-ra vonatkozólag. El is határoztam, hogy ezért bosszút állok.

Egy nap feljött a fedélzetre, s én szokásom szerint belekarolva föl és le sétáltam vele a deszkákon. Komorsága ugyan - amit az adott körülmények közt nagyon természetesnek gondoltam - nem enyhült akkor sem. Keveset és mogorván szólt hozzám, látható megerőltetéssel. Egy-két élcet kockáztattam, és ő mosolyogni próbált, hogy rossz volt nézni. Szegény fiú! - ha a feleségére gondoltam, csodálkoztam, hogy egyáltalán képes csak színlelni is a vidámságot. Végre nyílt támadásra szántam magam. Elhatároztam, hogy egy csomó burkolt célzást vagy vágást sorakoztatok föl a hosszúkás ládára vonatkozólag, csak éppen, míg lassanként észreveszi, hogy nem vagyok egészen zsákmánya vagy áldozata az ő csinos kis misztifikációjának. Első megjegyzésem mintegy rejtett üteg sortüzét akarta megnyitni. Mondtam valamit „annak a ládának a sajátságos formájáról”, és szavaim közben értően mosolyogtam, rákacsintottam, és mutatójajammal gyöngéden oldalba döftem.

Ahogy Wyatt ezt az ártatlan tréfát fogadta, az egy csapásra meggyőződtem, hogy egészen örült. Először rám bámult, mintha lehetetlennek találná megérteni célzásom elmésségét; de amint értelme lassan-lassan agyához látszott érni, szeme éppoly mértékben dagadt ki gödréből. Aztán elvörösödött, majd rettenetesen elsápadt, aztán, mintha örülten mulatna azon, amire gondolok, hangos és mértéktelen kacagásban tört ki, amely, nagy bámulatomra, tíz percig is, vagy még tovább tartott, sőt fokozatosan erősödött. Végül egész hosszában és teljes súllyal végigvágódott a fődélzeten. Mikor odaugrottam, hogy fölemeljem, minden látszat szerint halott volt.

Segítséget hívtam, és nagy nehezen eszméltre hoztuk. Amint magához tért, egy ideig összefüggéstelenül beszélt mindenfélét. Végre eret vágunk rajta, és ágyba dugtuk. Reggelre teljesen egészséges volt, már ami a testi egészségét illeti. A szelleméről természetesen nem szólok. Az út további részében kerültem a vele való társalgást, a kapitány tanácsára, aki, úgy látszik, teljesen egyetértett velem örülségére vonatkozólag, de óva intett, nehogy erről a hajón bárkinek is említést tegyek.

Közvetlenül Wyatt e különös rohama után különböző körülmények merültek föl, melyek hozzájárultak, hogy kíváncsiságom, ami már egészen erőt vett rajtam, még növekedjen. Többek közt: ideges voltam; nagyon sok erős, úgynevezett zöld teát ittam, és rosszul aludtam éjszakánként - egyszóval, két éjen át jóformán nem is hunytam le szememet. Mármost kabinom a társalgóba nyílt, mint az összes magános férfié a hajón. Wyatt három fülkéje a hátsó teremben volt, melyet a társalgótól csak egy kis tolóajtó választott el, amit még éjjel sem csuktak be soha. Minthogy állandó szél alatt jártunk, és a szél ereje nem csekély volt, a hajó meglehetősen megdőlt a szél felől; s valahányszor jobbról fújt a szél, a csapóajtó a két helyiség közt kivágódott, és úgy maradt, mert senki sem fáradt azzal, hogy fölkeljen és becsukja. De az én ágyam úgy állt, hogy ha a kabinajtó és a szóban forgó tolóajtó egyszerre volt tárva-nyitva - és az én ajtóm mindig nyitva állt a hőség miatt -, egész jól beláthattam a hátsó terembe, sőt annak éppen abba a részébe, ahova Mr. Wyatt fülkéi nyíltak. Nos, két nem egymást követő éjszakán, mialatt ébren feküdtem ágyamon, világosan láttam Mrs. Wyatt alakját, amint - mind a kétszer körülbelül tizenegy óra felé - óvatosan kilopózott Mr. W. kabinjából, és átsurrant az extra kabinba, s ott is maradt egészen hajnalig, amikor férje hívására visszament. Nyilvánvaló volt, hogy tulajdonképpen nem élnek együtt. Külön fülkét béreltek, bizonyára előlegezve a végleges válás szándékát; s mindent összevéve, ebben megtalálni is véltem az extra kabin rejtélyét.

De még egy körülmény volt, ami szerfölött érdekelt. A szóban forgó két álmatlan éjen, közvetlen Mrs. Wyattnak a különkabinban való eltűnése után, bizonyos sajátságos, óvatos, halk neszek vonták magukra figyelmemet, melyek a férj hálófülkéjéből származtak. Miután egy darabig megfeszült tűnődésben füleltem, végre tökéletesen sikerült megállapítanom e

zajok értelmét. A művész bekémlelt a hosszúkás ládába, véső és kalapács segítségével, s ez okozta a zajt; a kalapács nyilván be volt pólyázva vagy elhalkítva valami puha gyapjú- vagy gyapotanyaggal, amely verőjét beborította.

Ily módon azt képzeltem, hogy pontosan meg tudom állapítani a pillanatot, amikor sikerült a láda födelét fölemelnie, sőt meg tudom határozni azt is, mikor a födél minden oldalon levált, s mikor letette a fülke alsó hálóhelyének ágyára; az utóbbi időpontot például bizonyos halk zörejelekről állapítottam meg, melyeket a födélnek az ágy deszkaszéléhez való ütődése okozott, amint iparkodott nagyon óvatosan ráhelyezni, mert a padlón már nem volt a számára hely. Aztán halálos csend lett, és nem hallottam semmit, egyik alkalommal sem, egész hajnalig; hacsak nem említhetek itt talán valami halk zokogó vagy mormogó hangot, de ez annyira fojtott volt, hogy alig lehetett hallani, ha ugyan az egész utóbbi nesz nem inkább csak az én képzelődésem hozta létre. Mondom, zokogáshoz vagy sóhajtáshoz hasonlított, de persze az is lehet, hogy nem volt egyik se. Azt hiszem, inkább csak a fülem csengett. Mr. Wyatt nyilván, szokása szerint, csak túlzott érzelmi kitöréseinek egyikét engedte szabadjára, a művészi entuziazmus rohamai vehettek erőt rajta. Azért nyitotta ki a hosszúkás ládát, hogy a benne elrejtett festői kincsen legeltesse szemét. De mi volt mindebben, ami zokogásra bírhatta volna? Azért ismétlem, hogy az egész alig lehetett más, mint fantáziám szeszélye, amelyet a jó Hardy kapitány zöld teája fölcsigázott. Közvetlen hajnal előtt, mind a két szóban forgó éjszakán, tisztán hallottam, amint Mr. Wyatt visszaillesztette a hosszúkás láda födelét, és a szögeket újra beverte régi helyükre a bepólyázott kalapáccsal. Ezt elvégezvén, kijött a kabinból, felöltözve, és Mrs. Wyatt fülkéjéhez lépett, hogy őt is kihívja.

Hét napja voltunk a tengeren, és éppen elhagytuk a Harreras-fokot, mikor félelmesen erős szél támadt délnyugatról. Ámbár bizonyos mértékig el voltunk készülve rá, mert az időjárás már jó darabja fenyegető jeleket mutatott. Fölkészültek a viharra fönn és lenn; és mivel a szél folyton erősödött, már csak farvitorla és előderékvitorla alatt futottunk, s az is félig bevonva.

Így fölkészülve meglehetősen biztonságban haladtunk negyvennyolc órán át - a hajó több tekintetben kitűnő tengerjárónak bizonyulván, mely nem eresztett magába vizet számba vehető mennyiségben. De negyvennyolc óra múlva a szél orkánná nőtt, és hátulsó vitorlánk pántlikákra hasadt, annyira belefördítva bennünket a vízbe, hogy egymás után több óriási hullámtömeg nyomult a hajónkba. E szerencsétlenség révén három embert veszítettünk el, amint a szakácsfülke és majdnem az egész hajókonyha a tengerbe billent. Alig tértünk magunkhoz, mikor az elülső tetővitorla szakadt rongyokká; ekkor fölhúztunk egy szükségvitorlát a támaszkötélre, s evvel néhány óráig elég jól boldogultunk, úgyhogy a hajó még derekasabban szállt szembe a hullámokkal, mint előbb.

De a szél tovább tartott, és semmi jelét sem láttuk, hogy alábbhagyna. A túlerőltetett kötélzet meglazult, és a vihar harmadik napján, körülbelül öt órakor, előárbocunk, amint egyszer teljes súlyával szélnek feszült, hirtelen lezuhant a födélzetre. Egy óra hosszat, vagy tovább is, hasztalan igyekeztünk megszabadulni tőle, oly rettenetesen hánykódott a hajó; és mielőtt még sikerült volna, hátrajött az ács, és jelentette, hogy négy lábnyi víz gyűlt föl a hajófenékben. Hogy dilemmánk még súlyosabb legyen, megállapítottuk, hogy a szivattyúk bedugultak, és majdnem használhatatlanok.

Most csupa zavar és kétségbeesés volt minden - de azért tettünk egy kísérletet, hogy a hajót megkönnyítsük, tengerbe dobva rakományából annyit, amennyihez hozzá lehetett férni, és levágni a két megmaradt árbocot. Ezt nagy nehezen véghez is vittük - de a szivattyúkkal még akkor sem tudtunk semmit sem csinálni: és közben a lék fenyegetően növekedett.

Naplemente felé a szél ereje észrevehetően csökkent, s minthogy evvel a tenger is nyugodtabb lett, még volt némi halvány reményünk, hogy a csónakokon megmenekülhetünk. Este nyolc órakor a felhők a szél irányában meghasadtak, és nagy előnyünkre telehold volt - oly szerencse, mely csodálatosan hozzájárult ahhoz, hogy csüggedt kedélyünket fölbátorítsa.

Hihetetlen erőfeszítéssel végre sikerült az öreg bárkát vízre bocsátani különösebb szerencsétlenség nélkül; s ebbe bezsúfoltuk az egész legénységet és az utasok nagy részét. Ez az expedíció azonnal útnak indult, és sok szenvedés után végre épségben érkezett meg három nappal a hajótörés után az Ocracoke nevű öbölbe.

Tizennégy utas a kapitány vezetésével a hajón maradt, elhatározva, hogy sorsukat a hajófaron felkötött kisebb ladikra bízzák. Ezt nehézség nélkül leeresztették, noha valóságos csoda volt, hogy sikerült meggátolnunk: meg ne merüljön, mikor vizet ér. Amikor végre a hullámokon lebegett, a következők ültek benne: a kapitány és neje, Mr. Wyatt és útítársai, egy mexikói tiszt, feleségével és négy gyermekével, s végül én magam, egy néger inassal.

Természetesen a csónakba nem fért kívülünk egyéb, mint néhány okvetlen szükséges szerszámféle, valamelyes élelem, és a rajtunk lévő ruha. Senki se gondolt rá, hogy még csak kísérletet is tegyen egyebet megmenteni. Képzeltető hát, mennyire megütköztünk mindannyian, mikor alig párcsomónyira távolodva a hajótól, Mr. Wyatt fölállt a deszkákon, és hidegen azt kívánta Hardy kapitánytól, hogy a csónak forduljon vissza, és vegye föl az ő hosszúkás ládáját!

- Üljön le, Mr. Wyatt - felelt a kapitány kissé udvariatlanul -, fölborít mindnyájunkat, ha nem ül le. Már majdnem víz éri a ladik szélét.

- A ládát! - kiáltott Mr. Wyatt, még mindig állva. - A ládát kérem! Kapitány úr nem tagadhatja meg - nem fogja megtagadni! A súlya egészen csekély - igazán semmi -, annyi mint semmi! A szülőanyjára kérem - az ég szerelmére - az üdvösség reményére könyörgök, hogy forduljunk vissza a ládáért!

A kapitányt egy pillanatra meghatotta a művész esdeklése, de aztán visszanyerte szigorú nyugalmát, és csak ennyit mondott:

- Mr. Wyatt, ön örült. Nem hallgathatok önre. Üljön le, mondom, mert fölborítja a csónakot. Megálljon!... fogják meg!... tartsák vissza!... ki akar ugrani! No itt van - tudtam - kiugrott!

Amint a kapitány ezt mondta, Mr. Wyatt csakugyan kivetette magát a ladikból, és mivel még mindig azon a részen voltunk, ahol a hajóroncs fölfogta a szelet, sikerült majdnem emberfölötti erőfeszítéssel megragadnia egy kötelet, ami az elülső láncrúdról csüggött le. A következő pillanatban fenn volt a fedélzeten, és őrzöngve rohant a kabinba.

Mi közben a hajó fara felé sodródtunk, s egészen kikerülvén szélvédett oldala mögül, ki voltunk szolgáltatva a rettenetes hullámszásnak, mely még egyre tartott. Elszánt erőfeszítést tettünk visszaevetni, de kicsi bárkánk valóságos pehely volt az orkán lélegzetében. Azonnal láttuk, hogy a szerencsétlen festő sorsa meg van pecsételve.

Míg a hajóroncstól való távolságunk sebesen növekedett, láttuk, hogy az örült - mert csak annak tekinthettük - fölbukkan a fedélzetre vezető hágcsonál, amelyen csodásnak tetsző erővel vonszolta föl egymaga a hosszúkás ládát. A legnagyobb fokú bámulatban szemléltük, hogyan csavar, nagy sietséggel és többszörösen, először a láda, aztán önmaga teste körül egy háromujjnyi vastag kötelet. Egy perc múlva már test és láda is a habokban voltak - eltűnve hirtelen, együtt és örökre.

Egy darabig szomorúan tartottuk magunkat evezőinkkel egy helyben, szemünket a tragédia színhelyére függesztve. Majd meghúztuk, és továbbmentünk. Egy óra hosszat senki sem törte meg a csendet. Én voltam az első, aki egy megjegyzést kockáztattam.

- Megfigyelte, kapitány úr, milyen hirtelen merült el? Nem találja a dolgot különösnek? Én bevallom, némi gyöngye reményt tápláltam, hogy a végén megszabadul, mikor láttam, hogy a ládához kötözi magát, és úgy ugrik a tengerbe.

- Természetesen lemerült - felelt a kapitány -, éspedig mint a kő. Majd felmerül megint, de - *csak ha a só elolvad.*

- A só?! - kiáltottam.

- Csitt! - szólt a kapitány, az elhunyt özvegyére és hűgaira mutatva. - Majd alkalmas időben beszélünk erről a dologról.

Sok szenvedésen mentünk át, és csak hajszálon függött a menekvésünk; de mint a nagyobbik bárkában ülő társainkat, minket is megsegített a sors. Végre inkább holtan, mint elevenen, kikötöttünk, négy nap keserves kínlódás után, a Roanoke szigettel szemközi parton. Itt egy hétig maradtunk, még a hajótöröttek szokott hiénái sem fosztottak ki, s végre sikerült följutnunk egy New Yorkba induló hajóra.

Körülbelül egy hónappal az Independence katasztrófája után véletlenül találkoztam Hardy kapitánnyal a Broadwayn. Beszélgetésünk természetesen a szerencsétlenség körül forgott, és kivált a szegény Wyatt szomorú sorsa körül. Így tudtam meg a következő részleteket:

A művész magának, feleségének, két hűgának és egy szolgálónak váltott jegyet. Felesége, mint ahogy előttem mindig lefestette, csakugyan nagyon szeretetreméltó és nagyon művelt nő volt. Június tizennegyedikén reggel - azon a napon, amikor először látogattam meg a hajót - az asszony hirtelen megbetegedett, és meghalt. Az ifjú férj őrjöngött a fájdalomtól, de a körülmények lehetetlenné tették, hogy New York-i utazását elhalassza. Imádott nejének holttestét haza kellett vinnie az asszony anyjához, másrésztől viszont mindenki ismeri az elterjedt előítéletet, mely megakadályozta, hogy ezt nyíltan tehesse. Az utasok kilenczede inkább azonnal elhagyta volna a hajót, semhogy egy holttesttel utazzon.

E dilemmában Hardy kapitány úgy intézkedett, hogy a holttest, előbb részben bebalzsamozva, és nagy mennyiségű só között egy megfelelő nagyságú ládába csomagolva, a hajón mint poggyász tegye meg az utat. A hölgy halálát mindenki előtt eltitkolták; és minthogy az utasok jól tudták, hogy Mr. Wyatt a számára is jegyet váltott, szükségessé vált, hogy valaki az út tartalmára ezt a szerepet magára vegye. Az elhunyt hölgy szobalánya könnyen kapható volt erre. Egyszerűen megtartották az extra kabint, amelyet eredetileg úgyis ennek a lánynak béreltek, mikor még az asszonya is élt. Az álfeleség éjjelente természetesen ebben a kabinban aludt. Nappal, amennyire tudta, eljárta a hűgő szerepét, akit személy szerint, mint erről gondosan meggyőződtek, a hajó utasai közül senki sem ismert.

Az én tévedésem elég természetes volt, tekintetbe véve kissé felületes, bár nagyon is kíváncsi s nagyon is impulzív vérmérsékletemet. De újabban ritkán alszom egész nyugodtan. Egy arc kísért örökké, bármerre fordulok. S egy hisztérikus kacaj cseng mindig a fülemben.

(Fordította: Babits Mihály)

Az Usher-ház vége

„*Son coeur est un luth suspendu;
Sitôt qu'on le touche il résonne*”⁶

De Béranger

Egy egész, unalmas, ködös, hangtalan napon át, az esztendő őszén, mikor a felhők nyomasztó alacsonyán csüggtek az égen, utaztam egyedül, lóháton, egy különösen sivár tájdarabon; és végre, mire az est árnyai felvonultak, ott voltam a méla Usher-ház látkörében. Nem tudom, hogy történt, de az épület megpillantására elviselhetetlen szomorúság érzése járta át szellememet. Azt mondom: elviselhetetlen, mert ezt az érzést nem enyhítette semmiféle olyan, félig már kellemes, mert költői hangulat, amilyenben rendesen fogadja a lélek a pusztaság vagy borzalom legkomorabb természeti képeit is. Úgy néztem az előttem nyúló látványra - a csupasz házra s a birtok egyszerű tájrajzára, a zordon falakra, a kifejezéstelen szemhez hasonló ablakokra, a néhány sor sásra és a néhány korhatag fa halvány törzsére -, oly tökéletes nyomottságával kedélyemnek, amit semmi más földi érzéshez nem tudok hasonlítani, mint az ópiumszívó másnaposságához: a mindennapi életbe való keserű visszaesésnek, a fátyol lehullásának iszonyatával. Valami jegesség volt, valami süllyedő, émelyedő érzése a szívnek, valami könyörtelen zordonsága a gondolatnak, amit a fantázia semmiféle ösztökélése nem tudott szárnyalásra sarkantyúzni. Mi volt az - s megálltam a gondolatra -, mi volt az, ami úgy felzaklatta idegeimet, mialatt az Usher-házat szemléltem? A rejtélyt nem tudtam megoldani; sem megbirkózni az árnyképekkel, melyek mindenfelől megszálltak, amint így tűnődtem. Vissza kellett térnem ahhoz a ki nem elégitő konklúzióhoz, hogy míg egyfelől kétségtelenül léteznek szimpla természeti objektumoknak oly kombinációi, melyeknek ily hatalmuk van érzéseink felett, addig másfelől e hatalom analízise azok közé a vizsgálódások közé tartoznék, melyek túlhaladják elménk mélységeit. Lehetséges, gondoltam, hogy e táj elemeinek, a festmény részleteinek pusztán különböző összeállítása módosítaná, vagy tán meg is semmisítené ezt a képességét arra, hogy ily fájdalmas impressziót keltsen; és, e gondolat hatása alatt cselekedve, megrántottam lovam zabláját egy halványfekete, komor tó meredek partjánál, mely töretlen fénnel nyúlt a ház előtt, és lenéztem - de még didergetőbb borzongással, mint az imént - a sűrke sás és a kísérteties fatörzsek és a kifejezéstelen szemekhez hasonló ablakok elváltozott és megfordított képmására.

Pedig a szomorúságnak ebben a házában szándékoztam én most tölteni pár hetet. Tulajdonosa, Roderick Usher, egyike volt gyermekkorom legjobb pajtásainak; de utolsó találkozásunk óta sok év telt el. Nemrég azonban egy levél ért hozzám az ország egy távoli zugában - egy levél őtőle -, mely vadul sürgető hangjával nem tűrt meg más választ, mint amit személyesen lehet adni. A kézirat ideges izgalomról tanúskodott. Írója heveny testi rosszulletről beszélt - s lelki zavarról, mely szellemét gyötörte - s komoly kívánságáról, találkozni velem, mint legjobb, sőt egyetlen személyes barátjával abból a célból, hogy társaságom derűjében némi enyhülést próbáljon keresni bajára. A modor, ahogy mindezt, sok más dologgal együtt, megírta - az a szív, mely nyilvánvalóan kísértéte kérését -: ez volt, ami nem engedett haboznom; s ehhez képest azonnal teljesítettem azt, amit pedig elég különös kívánságnak éreztem.

⁶ Fügő lant a szíve - ha megérintik, megpendül (*Pierre Jean de Béranger, francia költő, Le Refus című verséből.*)

Ámbár mint kisfiúk egészen bizalmas pajtások voltunk, mégis igazában kevésbé ismertem barátomat. Túlzott és megrögzött módon tartózkodó volt mindig. Tudtam azonban, hogy rendkívül régi familiája időtlen idők óta nevezetes volt temperamentumának különös érzékenységről, mely hosszú korokon át egzaltált műalkotásokban nyilvánult meg, legutóbb pedig valami bőkezű s mégis diszkrét jótékonyságnak ismételt cselekedeteiben lelte kedvét, valamint a zenei tudománynak nem annyira ortodox és könnyen felismerhető szépségeiben, mint inkább útvesztőszerű bonyodalmaiban. Megtudtam azt a mindenképp említésre méltó tény is, hogy az Usher-faj törzse, bármily tiszteletes régiségű, sose hajtott tartós ágat; más szóval az egész család egyetlen leszármazási vonalban nyúlt a jövőbe, és nagyon csekély, ideig-óráig tartó eltérésekkel így nyúlt már emberemlékezet óta. Ez a hiány lehetett - tűnődtem, míg gondolatban megállapítottam a hely tökéletes összeállítását lakóinak köztudatban levő karakterével, s okoskodni kezdtem a lehetséges befolyásról, amelyet az egyik, századok hosszú során át, a másokra gyakorolhatott -, ez a hiánya az oldalági leszármazásnak, s a birtok és a név ebből következő töretlen egyenességű átadódása apáról fiúra, ez volt az, ami végre annyira azonosította a kettőt, hogy a birtok eredeti nevét egészen elsüllyesztette ebbe a kétértelmű és különös megjelölésbe: „Usher-ház” - amely elnevezés, úgy látszik, a parasztság nyelvhasználatában egyformán jelentette a családot és a családi házat.

Mint előbb mondtam, annak a - kissé gyermekes - kísérletemnek, hogy lenéztem a tóba, egyetlen eredménye az volt, hogy még mélyítette az első különös benyomást. Nem lehet kétség felőle, hogy előítéletem gyors erősödésének tudata - miért ne nevezném előítéletnek? - csak még inkább gyorsította ezt az erősödést. Régóta tudtam már, hogy ez paradox törvénye minden oly érzésnek, melynek alapja: félelem. S csak ez okból történhetett, hogy mikor újra felemeltem szememet magára a házra annak a vízben tükröző képéről, különös képzelődés támadt lelkemben - igazán oly nevetséges agyrém, hogy csak azért említem, mert mutatja az érzések eleven erejét, amelyek megleptek. Annyira felizgatta fantáziámat, hogy valósággal azt hittem, az egész házat és birtokot valami külön légkör veszi körül, amilyen nincs máshol, csak itt és a közvetlen szomszédságban; külön atmoszféra, aminek semmi köze az égi levegőhöz, hanem ami a korhadó fákból és a szürke falból és a néma tóból gőzölgött fel - fertőző és misztikus párákör, nehéz, lomha, halványan látható s ólomszínű.

Lerázva lelkemről azt, ami nem lehetett más, mint álom, pontosabban szemügyre vettem az épület valóságos képét. Fő-fő jellegének látszott valami szertelen régiség. Hatalmas korszakok fakították. Apró gombák fonták be az egész külsejét, mint finom hálózat csüggve az ereszekről. De mindez nem jelentett semmiféle különösebb omlást. A kőművesmunkának egyetlen darabja sem hullt le; s szinte érthetetlennek tűnt fel az ellentét részeinek tökéletes állapota, s az egyes kövek porlatag mivolta között. Volt ebben valami, ami engem régi faművek tetszetős egészben maradására emlékeztetett, melyek hosszú éveken át valamely elfeledett pincében korhadtak a külső levegő minden leheletétől tökéletesen elzárva. De az általános bomlás e látszatán kívül az építmény alig adta jelét mulandóságának. Talán a kutató szemlélő tekintete felfedezett volna valami éppen hogy észrevehető hasadékat, amely a homlokzat tetőrésztől kiindulva, útját a falnak lefelé vette, zezugos irányban, mígnem eltűnt a tó komor vizében.

Míg ezeket a dolgokat megfigyeltem, egy kurta, kavicsos úton a házhoz érkeztem. Egy várakozó szolga átvette lovamat, s én beléptem a hall gótikus íve alatt. Onnan egy halk léptű komornyik több sötét és tekervényes folyosón keresztül elvezetett gazdájának dolgozószobájába. Ezen az úton is sok olyasmit láttam, ami, magam sem tudom mivel, hozzájárult, hogy megerősítse azokat az érzéseimet, amelyekről már beszéltem. Bár körülöttem minden - a mennyezet faragványai, a falak sötét tapétái, a padlók ébenfeketése és a fantasztikus címertrófeák, melyek minden lépésemre megcsörrentek - csupa olyan dolog volt, amikhez, vagy hasonlókhöz, gyermekkorom óta hozzászórtam, és, bár nem haboztam elismerni, mily

ismerős mindez, mégis csodálkozva vettem észre, hogy ezek a meghitt képek mily idegenszerű képzeteket keltettek fel. Az egyik lépcsőfordulón találkoztam a család orvosával. Arc kifejezése - úgy tűnt fel előttem - kicsinyes ravaszság és állandó zavar bélyegét viselte. Zavartan szólt hozzám, és továbbment. Az inas most kitárta az ajtót, s betessékelte gazdája színe elé.

A terem, amelybe léptem, rendkívül tág és magas volt. Az ablakok hosszúak, keskenyek, csúcsosak s oly nagy távolságra a fekete tölgyfa padlótól, hogy belülről egyáltalán nem lehetett őket megközelíteni. Vörösre festett fény gyenge csilláma tört utat a rácsozott üvegtáblákon át, s jó volt arra, hogy a legkiemelkedőbb tárgyak körvonalait tűrhetően kirajzolja; de azon már hiába erőlködött a szem, hogy a szoba távolabbi szögleit vagy a boltozatos és fafaragványos mennyezet rejtekeit elérje. Sötét drapériák csüggték a falakról. A bútort általában pazar, kényelmetlen, antik és kopott volt. Sok könyv és hangszer hevert elszórva, de képtelen volt élénkíteni a színt. Éreztem, hogy a bánat atmoszféráját lélegzem. Zord, mélységes, könyörtelen ború hangulata borult mindenre és járt át mindent.

Amint beléptem, Usher felemelkedett egy szófáról, amelyen teljes hosszában feküdt, és élénk melegséggel üdvözölt, amiben, így gondoltam első pillanatban, volt valami túlzott szívéllyesség, egy *ennuyé* világfi keresett erőlködése. De egy pillantás arc kifejezésére meggyőződtem teljes őszinteségéről. Leültünk; s néhány másodpercig, míg ő szótlan maradt, én félig részvét, félig tisztelet érzésével néztem. Bizony, soha ember oly rettenetesen meg nem változott, s ily rövid idő alatt, mint Roderick Usher! Csak nehezen tudtam rávenni magamat, hogy elfogadjam ennek a sápatag lénynek, aki előttem állt, azonosságát kezdő kamaszkorom hú társával. Pedig arcának karaktere mindig különös volt. Valóságos hullaszerű arcszín; nagy, nedves és hasonlíthatatlanul fényes szemek; kissé keskeny és nagyon halvány, de páratlanul szép hajlású ajkak; finom, héber mintájú orr, de az ilyen formáknál szokatlanul széles orrlyukakkal; gyengéden rajzolt áll, melynek csapottsága az erkölcsi energia hiányáról beszélt; pókhálónál lágyabb és vékonyabb hajzat; mindezek együtt s még hozzávéve valami szabálytalan kiszélesedést a homlok környékén, oly kifejezést adtak, melyet nem egykönnyen lehet elfelejteni. De most éppen e vonások uralkodó jellegének s megszokott kifejezésüknek túlzott érvényesülése oly változást eredményezett, hogy kételkedtem: kivel beszélek? A bőrnek most már kísértetes sápadtsága és a szemnek most igazán csodaszerű ragyogása mindennél jobban meghökkentett, sőt megfélemlített. A selyem haját is hagyta szabadon nőni, s ahogy az, mint őszi ökörnyal, vad, olvatag szövevényben inkább lebegett, mint omlott az arc köré, ezt az arabeszk benyomást még erőltetve sem tudtam összekapcsolni a rendes emberi kifejezés fogalmával.

Barátom modorában az első pillanatra megütött valami szaggatottság, valami bizonytalanság; s nemsokára rájöttem, hogy ennek az eredete a gyöngye és hiábavaló erőlködés folytonos ismétlődése volt, úrrá lenni egyfajta megszokott remegésen, a túlzott, ideges izgatottságon. Hiszen valami ilyesmire már el voltam készülve, egyrészt a leveléből, másrészt, mert visszaemlékeztem bizonyos gyermekkori jellemvonásaira, s következtettem is különleges fizikai alkatából és vérmérsékletéből. Mozgása fölvaltva volt élénk és csüggeteg. Hangja gyorsan ment át valami reszketeg határozatlanságból - mely a kedély teljes lefokozottságára látszott vallani - az energikus kurtaságnak abba a fajtájába, abba a szaggatott, súlyos, sietség nélküli és tökéletesen tagolt kifejezésmódba, abba az ölmos, jól egyensúlyozott és tompán zengő torokhangba, amelyet a megrögzött iszákosnál, vagy az ópium javíthatatlan élvezőjénél figyelhetünk meg legintenzívebb mámorainak periódusában.

Ily hangon beszélt látogatásomnak céljáról, s hogy mily komolyan kívánt engem látni, s mennyire remélte, hogy jelenlétemben könnyebbülést talál. Bizonyos részletességgel terjesz-

kedett ki arra, hogy milyennek gondolja betegsége természetét. Szervi, családi bajnak mondta, aminek gyógyíthatóságában nem bízott; pusztán ideges bántalom, tette rögtön hozzá, bizonnal hamarosan elmúlik magától. Tünetei közt szerepelt a természetellenes érzések egész raja. Egyik-másik ezek közül, amint részletezte, érdekelt s megzavart; ámbár talán elbeszélésének szavai és általános modora is megtették ebben a maguk hatását. Sokat szenvedett érzékeinek valami beteges élességétől; csak a legsemlegesebb ízű ételt tudta megenni; csak bizonyos szövésű ruhát tűrt meg a testén; a legcsekélyebb virágillat számára nyomasztó volt; szemét még a gyöngye fény is gyötörte, és csak kevés hang volt, bizonyos húros hangszerek hangja, ami nem okozott borzadást lelkének.

De különösen egy fonák neme a rettegésnek tette őt rabjává.

- El fogok pusztulni - mondta -, bele kell pusztulnom ebbe a siralmas bolondságba. Így, így, és nem másképpen fogok elpusztulni. Rettegek a jövő eseményeitől, nem önmagukban, hanem hatásukban. Borzadok a gondolatra, hogy valamely, bár csak a legközönségesebb történés is, fölrázza tűrhetetlenül izgatott lelkemet. Tulajdonképpen nem a veszélytől félek, hanem csak annak kikerülhetetlen hatásától - a rémülettől. Ebben a zaklatott, ebben a szálnalmas állapotban, érzem, előbb-utóbb eljön az idő, amikor életemet és eszemet egyszerre kell elveszítenem valami kétségbeesett küzdelemben a vad fantommal, amelynek neve: FÉLELEM.

Megfigyeltem azonkívül, közben-közben, s tört és kétértelmű célzások alapján, lelkiállapotának egy másik jellemző sajátosságát is. Bizonyos babonás érzések láncolták a házhoz, melyben lakott, s amelyből hosszú évek óta egyetlenegyszer sem merészkedett kimozdulni; valami titkos befolyás, melynek állítólagos erejét sokkal ködösebb kifejezések jelezték, hogysen itt ismételni tudnám - befolyás, melyet a családi ház formájának és matériájának bizonyos sajátosságai nyertek, mint mondta, hosszú gyötrődés eredményeként, szelleme fölött; hatás, mellyel a szürke falak és tornyok fizikuma, a sötét tóval együtt, melyben mindenütt tükröződtek, idők folytán megbélyegezte lényének pszichikumát.

Mindazonáltal elismerte, bár némi habozás után, hogy a különös borúnak eredetét, mely lelkére szállott, vissza lehet vezetni egy természetesebb és kézzelfoghatóbb okra: s ez nővérenek hosszú és súlyos betegsége, már láthatóan közelgő fölbomlása egy gyöngéden szeretett életnek, aki egyetlen társa volt hosszú éveken át, utolsó és egyetlen rokona a földön.

- Az ő halála - mondta oly keserűséggel, melyet sohasem tudok elfeledni - úgy hagyta engem, gyöngén, reménytelen, mint utolsót az Usherek régi törzsökéből.

Mialatt beszélt, Lady Madeline - mert ez volt a neve - lassan átment a terem egy távolabbi részén, s észre sem véve jelenlétem, eltűnt. A legnagyobb fokú bámulattal néztem, melyből nem hiányzott a félelemnek némi árnyalata sem, noha ez érzések okairól lehetetlen magamnak számot adni. Valami kábulásféle szállott meg, amint szemem követte visszavonuló lépteit. Mikor végre az ajtó becsukódott mögötte, tekintetem ösztönszerűleg s mohón leste a fivér arckifejezését - de ő fejét kezébe temette, s csak annyit figyelhettem meg, hogy a rendesnél még sokkal nagyobb sápadtság önti el vékonyult ujjait, melyeken keresztül szenvedélyes könnyek szivárogtak.

Lady Madeline betegsége régóta gúnyolta orvosainak tudományát. Valósággal állandósult apátia, a test fokozatos elsovadása, s gyakori, bár múló rohamok, részben kataleptikus jelleggel: ez volt a szokásos diagnózis. Mindeddig állhatatosan ellenállt a betegség nyomasztó hatásának, s nem esett végleg ágynak; de a házba való megérkezésem estéjén - mint fivére az éj folyamán kimondhatatlan izgalommal elbeszélte - megadta magát a romboló hatalom erejének, s így megtudtam, hogy a futó pillantás, melyet lényéről nyertem, valószínűleg az utolsó volt, amit valaha nyerni fogok; hogy a ladyt, legalább elevenen, nem fogom látni többé.

A következő néhány napon át nevét sem Usher nem említette, sem én; s ez idő alatt buzgón törekedtem barátom mélabúját enyhíteni. Festettünk és olvasgattunk együtt; vagy, mintegy álomban, hallgattam beszédes gitárjának vad rögtönzéseit. S ekként míg egyre szorosabb és szorosabb bizalmasságunk mindjobban megengedte, hogy tartózkodás nélkül behatoljak lelkének rejtekeibe, csak annál keserűbben láttam be, mily hiábavaló kísérlet fölvidítani egy lelket, melyből a sötétség mint egy lényegéhez tartozó pozitív tulajdonság árad ki az erkölcsi és fizikai világ minden tárgyára, a ború szüntelen kisugárzásával.

Mindig magamban fogom hordani azoknak az ünnepi óráknak emlékét, melyeket egyedül töltöttem az Usher-ház urával. De a kísérlet, hogy pontos fogalmat adjak a tanulmányok vagy foglalkozások természetéről, melyekbe belevitt vagy belebonyolított: nem sikerülne. Fölcsigázott s nagy fokban beteges idealizmus vetett minderre valami kénes fényt. Hosszú, rögtönzött gyászdalai örökké fülemben zengenek. Többek közt fájdalmasan őrzök emlékemben egy különös változatot s továbbfejlesztést Von Weber utolsó valcerének vad dallamából. A festmények közül, amelyeken komplikált fantáziája pepecselt, s melyek vonásról vonásra valami olyan ködösségbe nőttek, hogy annál inkább borzadtam rájuk nézni, mert magam sem tudtam, mért borzadok; ezek közül a festmények közül - bármily élénken állnak ma is előttem - hiábavaló törekvés volna leírni többet, mint egypárat, ami az írott szó lehetőségeit túl nem haladja.

Végletes egyszerűségével s rajzának meztelenségével megállította és megbabonázta a figyelmet. Ha valaha halandó eszméket tudott festeni: ez a halandó Roderick Usher volt. Számomra legalább - és akkori környezetemben - ezekből a tiszta absztrakciókból, amiket ez a kedélybeteg ember vásznaira tudott varázsolni, a félelmes szuggesztiónak oly türhetetlen ereje áradt, amilyennek még árnyékát sem éreztem, mikor például Fuseli tagadhatatlanul izzó, de nagyon is konkrét fantazmagóriáit szemléltem.

Egyikét mégis barátom fantasztikus kompozícióinak - amelyben nem uralkodott oly mereven az absztrakció szelleme - megpróbálhatom, bármily gyengén is, szavakban visszatükrözni. Egy kicsi kép egy végtelen hosszú és szögletes pince vagy alagút belsejét ábrázolta alacsony, sima, fehér, töretlen és díszítés nélküli falakkal. Bizonyos járulékos részletei a rajznak azt a gondolatot keltették föl, hogy ez az üreg rendkívüli mélységben nyúlik a föld felülete alatt. Végeérhetetlen hosszának egyetlen pontján sem lehetett kijárást látni, és semmiféle fáklya vagy más mesterséges fényforrás nem volt felfedezhető; mégis mindenfelé erős sugarak árja hömpölygött, az egész valami kísértetes és érthetetlen fényben fürösztve.

Az imént beszéltem a hallóidegnek arról a beteges állapotáról, amely minden zenét elviselhetetlenné tett a különös beteg fülnek, kivéve a húros hangszerek bizonyos effektusait. Talán éppen a szűk korlátok, amiket ez okból gitárjára parancsolt, okozták nagymértékben játékának fantasztikus karakterét. De *impromptu*-inek izzó könnyűségét ez nem magyarázta. Ez, vad ábrándjainak zenéjében és szövegében egyaránt - mert játékát gyakran rímes költői rögtönzésekkel kísérte -, annak az erős szellemi feszültségnek és koncentrátságnak eredménye volt, amelyre már előbb céloztam, s amelyet csupán a legmagasabb mesterséges izgalom különös pillanataiban lehet megfigyelni. Egy ilyen rapszódiaának szövegét könnyűszerrel megjegyeztem. Talán annál nagyobb benyomást tett rám, ahogy ő előadta, mert jelentésének misztikus áramában először véltem észrevenni Usher részéről teljes tudatát annak, hogy felséges értelme megingott trónusán. A vers, melynek címe *A kísértetes palota*, körülbelül, ha nem is tökéletes pontossággal, így hangzott:

I

*Legzöldebb völgyünk ölében
- Jó angyalok laktak ott -
Hajdan büszkén, büszke-szépen
Drága kastély ragyogott.
Földjén Gondolat királynak
Fölszökött!
Sohse lengtek szeráf-szárnyak
Gyönyörűbb torony fölött.*

II

*Ormain zászlók lobogtak,
Sárga, gőgös, víg-arany,
Mindez rég volt - tűnt koroknak
Távolaiban!
Ahány enyelgő játszi szellő
Ment arra át,
A dús, bokrétás bástya mellől
Mint szárnyas illat szállt tovább!*

III

*Lantzenére ott a vándor,
Ki e boldog völgybe jött,
Láthatta, hogy szellem táncol
A lángablakok mögött
Egy trón előtt, amelyen ülven
Bíborbanszületett
Királyuk trónolt, ki körül fény
Árasztott méltó ünnepet.*

IV

*És gyönggyel a kastély kapúja
S rubinnal rakva volt,
Melyen át egyre s egyre s újra
Édes visszhangok árja folyt
Szikrázva a terembe: - rájuk
Egy munka várt,
S egy öröm: örökké királyuk
Eszét zengni, a bölcs királyt.*

V

*De bú-ruhás átkok sereggel
Szállták meg a király honát:
Sirassuk őt! mert soha reggel
Nem süt már éjszakáin át!
S háza körül a halk dicsőség
Ma már csak oly-
Mód zengi őt, mint rege hőjét,
Kit elhantolt a kor.*

VI

*S csak rémes árnyak bálja, melyet
A véres ablakokon át
Ma itt disszonáns zene mellett
Az utas kavarogni lát,
A sápadt ajtóból ma rémek
Folyója foly
Örökké, s hova azok érnek,
Van kacagás - de nincs mosoly.*

Élénken emlékszem, hogy e ballada által sugallt gondolatok oly eszmemenetelhez vezettek bennünket, melyben Ushernek egy különös meggyőződése nyilvánult meg; nem eredetisége miatt említettem - hisz mások is gondolkoztak hasonlóan -, hanem mert megingathatatlan makacssággal ragaszkodott hozzá. Ez a meggyőződés, általánosságban kifejezve, az volt, hogy minden tényező dolog egyúttal érző is. De az ő szertelen fantáziájában ez az eszme még merészebb formát öltött, s bizonyos feltételek mellett a szervesen világ határait is átlépte. Nincs szavam leírni meggyőződésének teljes fokát, vagy a komolyságot, amellyel átadta magát neki. E hite azonban - mint már előzőleg céloztam rá - ősei házának szürke köveivel függött össze. Úgy képzelte, hogy itt az érzőképeség feltételeinek eleget tett e kövek elhelyezésének módszere - rendjük metódusa éppúgy, mint a sok *fungus*, amely bevonta őket, és a korhadó fák, melyek körös-körül álltak -, s mindenekfölött ez elhelyezés évszázadokon át zavartalan megmaradása s megkettőződése a tó csendes vizeiben. S hogy ez nyilvánvaló - hogy érzőképeségük nyilvánvaló, az kitűnik - mondta, s itt összerezentem szavaira - abból, hogy valami saját külön atmoszférájuk sűrűsödött a vizek és a falak körül. Az eredményt látni lehet, tette hozzá, abban a csendes s mégis erőszakos és rettenetes befolyásban, ami századokon át alakította családjá végzetét, s őt is azzá tette, aminek ma láttam - amivé lett. Ily meggyőzések nem szorulnak kommentárra, s nem is kommentálom.

Könyveink - a könyvek, melyek éveken át a beteg szellemi lényének nem csekély részét formálták - mint gondolni lehet, szoros összhangban voltak e fantasztikus karakterrel. Olyan munkák fölött görnyedtünk együtt, mint a Gresset-féle *Ververt et Chartreuse*; a Machiavelli *Belphegor*-ja; a *Menny és Pokol* Swedenborgtól; *Nicolaus Klimius föld alatti utazása*, Holberg műve; a *Kéjjóslás tankönyvei*, Robert Fludd, Jean d'Indaginé, De la Chambre művei; *Utazás a kék messzeségbe* Tiecktól; és Campanella *Napváros*-a. Egyik legkedvesebb kötetünk volt a *Directorium Inquisitionum*-nak, Eymeric de Gironne dominikánus szerzetes munkájának egy kis nyolcadrét kiadása; s Pomponius Melának volt néhány passzusa, az ő afrikai szatírokról és aegipanokról, amelyek fölött Usher óráig tudott elülni álmodozva. De fő gyönyörűségét

mégis egy rendkívül ritka és különös, negyedretű, gót betűs könyv olvasásában lelte - egy elfeledett egyház manuáléjában - a *Vigiliae Mortuorum secundum Chorum Ecclesiae Maguntinae*-ben.

Önkéntelenül ennek a könyvnek vad liturgiája jutott eszembe, s annak valószínű hatása kedélybeteg barátomra, mikor egy este hirtelen értésemre adva, hogy Lady Madeline nincs többé, szavakba foglalta azt a szándékát, hogy a holttestet, végleges eltemetés előtt, két héten keresztül az épület alapfalába vájt számos boltozott fülkéek egyikében akarja őrizni. De a világi ok, amelyet e különös eljárás mellett fölhozott, olyan volt, hogy nem éreztem magamat följosítva ellenvetést tenni. A halott fivérét erre az elhatározásra, mint mondotta, súlyos meggondolások vezették: a boldogult betegségének szokatlan jellege, orvosainak bizonyos feltűnő és nyomatékos kérdései, s a családi temetkezőhely távoli és exponált fekvése. Nem tagadom, hogy amint magam elé idéztem a baljós magatartású férfit, akivel megérkezésem napján a lépcsőházban találkoztam, nem volt kedvem gátat vetni annak, amit legjobban esetben ártalmatlan, de semmiképpen sem természetellenes óvatosságnak tekintettem. Usher kérésére személyesen segitettem neki az ideiglenes sírbatétel körüli intézkedésekben. Mikor a testet magába zárta a koporsó, mi magunk vittük, kettesben, nyugvóhelyére. A fülke, amelyben elhelyeztük - s amelyet oly rég nem nyitott meg senki, hogy fáklyáink, félig elfojtva nyomott legében, alig adtak módot szemünknek mélyébe hatni -, szűk volt, nyirkos, és semmiféle bejárást sem engedett a fénynek, minthogy meglehetősen mélységben feküdt, közvetlen az épületnek azon része alatt, amelyben az én hálószobám. Régi feudális korokban nyilván a tömlőctartás legborzasztóbb céljaira alkalmazták, s a későbbi időkben raktár gyanánt, puska-por vagy másvalami nagy fokban gyúlékony anyag számára, mert padlójának egy része s a mélyébe vezető hosszú ívbolt egész belső felülete gondosan rézzel volt borítva. A tömör vasajtót hasonló eljárás védelmezte. Óriási súlya szokatlanul éles, csikorgó hangot okozott, amint megfordult sarkain.

Letévén gyászos terhünket, állványain, ebben az ijesztő helyiségben, fölemeltük egy kissé a koporsónak még le nem szögezett födelét, s egy pillantást vetettünk a benne fekvőnek arcára. Most először ragadta meg figyelmemet a meglepő hasonlóság fivér és nővér közt; és Usher, talán kitalálva gondolatomat, néhány szót mormogott, melyekből megtudtam, hogy az elhunyt és ő ikrek voltak, s mindig szinte érthetetlen sajátosságú szimpátia volt közöttük. De pillantásunk nem soká pihent a hullán - mert nem tudtunk ránézni borzadály nélkül. A betegség, amely ezt az előkelő hölgyet érett ifjúságában sírba döntötte, mint a szorosan kataleptikus természetű betegségek legtöbbszörre, meghagyta valami halk pír gúnyképét a keblén és az arcán, s azt a gyanúsán sóvár mosolyt az ajk fölött, amely oly borzasztó a halálban. Visszatettük és rásróftuk a koporsóra a födelet, s a vasajtót lezárva, elindultunk, fárasztó lépcsőkön, a ház felső részének alig kevésbé homályos termei felé.

És most, ahogy lefolyt a keserű bánat első néhány napja, barátom szellemi betegségének arculatán észrevehető változás jelentkezett. Megszokott modora eltűnt. Rendes foglalkozásait elhanyagolta vagy elfeledte. Szobáról szobára bolyongott sietős, egyenlőtlen, céltalan léptekkel. Arcának halványsága, ha lehetséges, még kísértetibb árnyalatot öltött - de szemének fénye teljesen kialudt. Régi hangjának alkalmi rekedtsége többé nem jött elő; s kiejtését valami vibráló reszketegség jellemezte, mint a legnagyobb rémület hangját. Sőt voltak pillanatok, amikor arra gondoltam, hogy szüntelenül izgatott lelkét valami nyomasztó titok gyötri, amelyet kimondani önmagával küzd a szükséges bátorságért. Máskor ismét mindezt a tiszta örület megfejthetetlen szeszélyeivel kellett magyaráznom, mert órák hosszat láttam őt bámulni a semmibe, a legmélyebb figyelem kifejezésével, mintegy valamely képzelt hangra füelve. Nem csoda, ha állapota megijesztett - s egyúttal meg is fertőzött. Éreztem már, mint lopózik

belém, lassú, de biztos fokokon keresztül, az ő fantasztikus, de szuggesztív babonáinak befolyása.

S kivált akkor tapasztaltam ennek az érzésnek teljes erejét, mikor hét vagy nyolc nappal azután, hogy Lady Madeline-t a pincefülkében elhelyeztük, késő éjjel nyughelyemre tértem. Álom nem jött ágyam közelébe - s az órák múltak, múltak. Erőlködtem, hogy kiokoskodjam magamból az idegességet, mely hatalmába ejtett. Küszködtem elhítni magammal, hogy hangulatom oka nagy részben, ha nem is egészen, a szoba komor bútorzatának lenyűgöző hatása - a sötét és tépett függönyök, amelyek valami kezdődő vihar leheletétől mozgásba zaklatva, szeszélyesen lobogtak ide-oda a falakon, és kellemetlenül zizegtek az ágy díszítései körül. De fáradásom eredménytelen maradt. Lassanként visszafojthatatlan félelem járta át egész valómat; s szívem közepére ült a teljesen okatlan rémület lidérce. Zihálva s minden erőmet megfeszítve leráztam ezt, fölemelkedtem vánkosaimon, és fürkészve a szoba tömött sötétjébe hallgatóztam - ok nélkül, csak valami ösztönös erő késztetett fülelni - bizonyos halk és határozatlan hangokra, melyek hosszú időközökben áttörtek a vihar szüneteiben, nem tudtam rájönni, honnan? Érthetetlen s mégis túrhetetlen borzalom érzésétől leigázva, sietősen magamra hánytam ruháimat - mert éreztem, hogy az éjjel többet nem fogok aludni -, s azáltal iparkodtam kiragadni magamat a szálnalmas állapotból, amelybe estem, hogy sebesen föl és alá jártam a szobában.

Alig fordultam ily módon néhányat, mikor a szomszéd lépcsőházból könnyű lépés zaja állította meg figyelmemet. Rögtön megismertem Usher lépéseit. Egy pillanat múlva halk érintéssel kopogott ajtómon, és belépett, lámpást emelve kezében. Arcszíne, mint rendesen, halotti sápadt volt - de valami örült élnökség is jelentkezett a szemében - szemmel láthatóan elnyomott hisztéria egész magatartásában. Viselkedése megrémített, de akármit inkább el lehetett bírni, mint a magányt, mely oly sokáig nehezedett rám, s még az ő megjelenését is úgy fogadtam, mint valami fölszabadulást.

- És te nem láttad? - kiáltott hirtelen, miután pár pillanatig némán bámult maga köré. - Te eszerint nem láttad? de megállj! látni fogod.

Így szólva és gondosan beárnyékolva lámpáját, az egyik ablakhoz sietett, s azt szabadon kitérta a viharnak.

A berontó szélroham vad dühe majdnem levett lábunkról. Valóban zivataros, de komorságában is gyönyörű éj volt, vadul különös rettenet és szépség éjszakája. Szomszédunkban nyilván valami légörvény gyűjtötte erejét, mert gyakori és erős fordulatok voltak érezhetők a szél irányában; s a felhők rendkívüli sűrűsége - melyek oly alacsonyan csüggtek, hogy szinte a ház tornyait nyomták - nem gátolta, hogy észre ne vegyük az elevenforma gyorsaságot, amellyel minden oldalról egymásnak rohantak, és sohasem vesztek a távolba. Mondom, még rendkívüli sűrűségük sem gátolta, hogy ezt észrevegyük - pedig egy villanást se kaptunk holdból vagy csillagból -, s egyetlen villámfény sem lobban föl. De a szélvert, nagy páratömegek alsó felülete, valamint minden földi tárgy körülöttünk, egy halvány fényű, de élesen látható gázexhaláció természetellenes fényében villogott, mely a ház köré tapadt, s azt beborította.

- Neked nem kell - nem szabad ezt nézned! - szóltam borzadva Usherhez, amint, gyöngéd erőszakkal, az ablakból egy székhez vezettem. - Ezek a látványok, amik téged megzavarnak, mind egészen közönséges elektromos tünetek - vagy meglehet, hogy kísértetes eredetük a tó poshadt miazmaiban fészkel. Csukjuk be az ablakot; a levegő hideg és veszedelmes a te egészségi állapotodban. Nézd, itt van egy kedves regényed. Én olvasok, te hallgatsz; s így töltjük el együtt a rémes éjet.

A régi könyv, amelyet fölvettem, Sir Launcelot Canning írása volt: *Az őrült találka*; de inkább szomorú tréfából mondtam Usher kedves regényének, mint komolyan; mert valójában ügyetlen és fantáziátlan terjengőssége kevés érdeket nyújthatott barátom magas és szellemes idealizmusa számára. De ez volt az egyetlen könyv éppen a kezem ügyében; és volt valami határozatlan reményem, hogy az izgalom, mely ezen az éjszakán egész testemben rázta ideg-beteg barátomat, enyhülést találhat - hisz a lelki zavarok története tele van hasonló különösségekkel - éppen abban a végletes csacsiságban, amit olvasni akartam. S csakugyan, ha a vadul megfeszült élénkség kifejezéséből ítélhettem, amellyel a mese szavaira figyelt vagy figyelni látszott, gratulálhattam magamnak szándékom sikeréhez.

A történetnek addig a jól ismert részéig értem el, ahol Ethelred, a találka hőse, hiába keresve békés bebocsátást a remete lakásába, erőszakhoz fordul, hogy beléphessen. Itt, sokan tán emlékezni fognak, az elbeszélés szövege így hangzik:

„És Ethelred, ’ki természetből bátor lelkű vala, ’s annakfelette a’ bűvös bort fölhajtván, hatalmat érte dagadni szívében, immár nem potsékola több időt és beszédet a’ Remetére, ’ki is ugyantsak makats és gonosz kedvében volt, hanem, érezvén vállain a’ záport ’s rettegván a’ Zivatar jövetelét, rögvést fölemelé buzogányát, és sűrű dorongolásokkal rést tsinált az kapudeszkákon vaskeztűs kezének; ’s avval osztán konokul rángatva, összevissza tépte, hasított, repeszté, oly alaposággal, hogy az kiszikkadt ’s a kongó fának zaja föllármázta az erdőség ekhóit...”

A mondat végére jutva összereztem, s egy pillanatnyi szünetet tartottam; mert úgy tűnt föl - bár azonnal megállapítottam, hogy csak izgatott fantáziám játszik -, úgy tűnt föl, mintha az épület valami nagyon távoli részéből, elmosódottan, oly hang érne fülemhez, mely tökéletesen hasonló jellegével, a Sir Launcelot által oly részletesen leírt hasadozó és kopogó zajnak valóságos visszhangja lehetne, noha mindenesetre csak fojtott és tompa. Nyilván csak a különös összeesés volt az, ami megragadta figyelmemet; mert az ablakszárnyak kereteinek zörgése s a folyton növekvő zivatar különböző természetes hangjai között magában a zaj karakterében bizonytalanság semmi sem volt, ami érdekelhetett vagy megzavarhatott volna. Tovább folytattam a fölolvasást:

„Ám a’ derék bajnok Ethelred, minekutána így az kapun behatolt volna, nyomát sem látá a’ gonosz Remetének; mi fölött nagy Düh és Tsodalat fogta el; mert az Remete helyén egy pikkelyes és rengeteg testű Sárkány ült őrt tüzes nyelvvel egy ezüstpallós aranykastély előtt: ’s annak a’ faláról egy tsillogó rézpajzs lógott, illetén fölírással:

TE KI BELÉPSZ ITTEN, MEGVÍVTAD AZ HARCOT;
ÖLJED MEG A SÁRKÁNYT, MEGNYERED A PAJZSOT!...

és Ethelred ismét fölemelé buzogányát, ’s a’ Sárkány fejire üte, ’ki is rögvést elvágódott előtte, ’s kiadta dögvészes lehelletét, oly rémes és harsány, és egyszersmind metsző sikolytással, hogy Ethelrednek muszáj vala fülét ujjával bédugaszolni a’ vérfagylyaló hang elül, amihez hasonlót senki azelőtt nem hallott volt a’ földön...”

Itt megint hirtelen megálltam, s ezúttal vad döbbenet érzésével - mert semmi kétség sem lehetett, hogy most valósággal hallottam, bár képtelen lettem volna megmondani, mely irányból, egy halk és nyilván távoli, de harsány, nyújtott és teljesen szokatlan sikoltó vagy visító hangot -, tökéletes *pendant*-ját annak, amit képzeletem éppen földézett, hogy a regényíró által leírt sárkány természetellenes visítását magam elé fesse.

De bár e második s oly rendkívül valószínűtlen összeesés ezer ellentétes érzést keltett bennem, melyek közt a bámulat s a legmagasabb fokú rémület voltak uralkodók, mégis eléggé megőriztem lélekjelenlétemet, hogy egyetlen megjegyzéssel se izgassam barátomnak érzékeny

idegességét. Egyáltalán nem voltam biztos abban, hogy a szóban forgó hangokat ő is megfigyelte; bár az utolsó pár percben tagadhatatlanul különös változás állt be viselkedésében. Velem szemközt elfoglalt helyzetéből fokozatosan úgy húzta el a székét, hogy arcával a szoba ajtajának fordulva üljön; s így csak részben láthattam vonásait; mégis észrevettem, hogy ajka remegett, mintha ki nem vehető szavakat mormogna. Feje mellére csüggött - de amint egy pillantással profilban elkaptam, szemének tág és merev nyíltságán láttam, hogy nem aludt el. Ennek a feltevésnek ellentmondott testének mozgása is, mert jobbra-balra hintázott, lassú, de állandó s egyenletes lengéssel. Hirteleniben megfigyelve mindezt, újra kezdtem Sir Launcelot elbeszélését, amely így ment tovább:

„És mostan a' Bajnok, megmenekülvén a' Sárkány borzasztó dühétől és megemlékezvén a' rézpajzsról, hogy a' személyén nehézkedő Varázst megtörné, elvonszolta útjából a Dögöt, 's az ezüst pallón át nagy-bátran az Kastély felé tartott, azholott a Pajzs lógott az falon; s bizony mondom, az Pajzs meg sem várta jövetelét, hanem lehulla lábaihoz az ezüst pallóra, hatalmas és rettenetes Tsöngésnek hangjával...”

Még el sem hagyták az utolsó szótagok ajkamat, mikor - mintha csakugyan épp ebben a pillanatban esett volna egy súlyos rézpajzs valami ezüstpadlóra - éles, mély, érces és zengő, de nyilván fátyolozott, visszhangos csendülésre lettem figyelmes. Teljesen elvesztve önuralmam, talpra ugrottam; de Usher ütemesen hintázó mozgása zavartalan maradt. Odarohantam a székhez, ahol ült. Szemeit egyenesen maga elé szögezte, s egész tartásán valami megkövült merevség uralkodott. De amint kezem vállára helyeztem, erős borzongás futott át egész testén; ajkai körül bágyadt mosoly remegett; s láttam, hogy beszél valamit halk, sebes, hadaró mormogással, s mintha nem is tudna jelenlétéről. Szorosan följe hajolva, végre sikerült fölszűröcsölnöm szavainak rémséges tartalmát:

- Nem hallom? - de igen, hallom és hallottam. Régen - régen, régen - hány perce, hány órája, hány napja, hallottam! - de nem mertem - ó, szánj meg engem, oly nyomorult vagyok! - nem mertem - nem mertem beszélni! Elevenen tettük őt a sírba! Nem mondtam, hogy az érzéseim nagyon élesek? Most bevallom neked, hogy hallottam már az első gyöngye mozdulatait is a mély koporsóban. Hallottam - hány, hány napja hallottam -, de nem mertem - nem mertem beszélni! És most - ma éjjel - Ethelred - ha! ha! ha! -, a remete kapujának föltörése és a sárkány halálsikoltása és a pajzs csengése! - mondd inkább: az ő koporsójának fölszakítása és a vasajtó sarkainak megcsikordulása, s amint a pince rézzel bevont falíveihez csapódott! Ó, jaj, hova fussak? Nem lesz ő itt mingyárt? Nem siet-e, hogy szememre hányja sietségemet? Nem hallottam-e lépteit a lépcsőn? Nem tudom-e tisztán megkülönböztetni szívének nehéz, borzasztó ütését? **ŐRÜLT!** - ekkor tombolva fölugrott, s úgy sikoltotta ki szótagjait, mintha ebben az erőfeszítésben lelkét is kiadná: - **ŐRÜLT! MONDOM NEKED, HOGY ITT ÁLL MOST AZ AJTÓ ELŐTT!**

Mintha kijelentésének emberfölötti energiájában valami varázserő rejlett volna - a nagy, antik ajtószárnyak, melyekre szavai közben rámutatott, ebben a pillanatban lassan megfordultak súlyos ébentábláikkal. Ez csak egy betörő szélroham műve volt - de az ajtó előtt csakugyan ott állott Lady Madeline of Usher magas és elfátyolozott alakja. Fehér ruháin vér volt, s lesóványodott testének minden porcikáján a keserű küzdelem nyilvánvaló nyoma. Egy pillanatig remegve és ide-oda szédülve a küszöbön maradt, aztán, halk, nyögő kiáltást hallatva, teljes súlyával beesett bátyja karjaiba, s heves, s most végleges halálos agóniájában magával rántotta őt, mint egy holttestet, mint az általa előre látott borzalmak áldozatát.

Én rémulten menekültem ebből a szobából és ebből a házból. Künn, mikor ott voltam a régi kövezett út keresztezésénél, még a zivatar teljes dühe tombolt. Hirtelen az út mentén vad fény lövellt föl, s én megfordultam, hogy lássam, honnan jöhetett ez a szokatlan villanás; mert csupán a nagy ház és árnyékai voltak mögöttem. A sugár a lenyugvó, vérvörös teleholdból jött, amely élesen sütött keresztül azon a hajdan alig észrevehető hasadékon, amiről előbb elmondtam, hogy az épület tetejéről, zezugos irányban, az aljáig terjedt. Mialatt rábámultam, a hasadás rohamosan tágult - s jött a forgószélnek egy dühös rohama - egyszerre a földet kísérő égitest egész kövér kerekége meztelen tárult szemem elé - agyam elszédült, amint a hatalmas falakat szétesni láttam - hosszú, viharos, robbanó hang támadt, mintha ezer vízesés zuhanna - s a mély és poshadt tó vize lábam alatt komoran és némán zárult össze az Usher-ház romjai fölött.

(Fordította: Babits Mihály)

Monsieur Valdemar kóresete tényszerű megvilágításban

Én magam nyilván nem csodálkozhatom, hogy Monsieur Valdemar különleges kóresete vitát kavart. A csodálatos az lett volna - figyelembe véve a körülményeket -, ha nem így történik. Mert jóllehet az érdekelt felek általános óhaja volt, hogy az ügyből a nyilvánosságot kizárjuk, mindaddig legalább, amíg további vizsgálatra alkalmunk nem kínálkozik - vagy talán éppen azért történt így, mert a hírzárlat érdekében minden lehetőet elkövettünk -, a nagyközönség körében zavaros és túlzásokkal terhelt hírek kezdtek keringeni, amelyek később számos kellemetlen félreértés okozójává váltak, és természetesen széltében hitetlenséget ébresztettek.

Szükséges tehát, hogy az esetet végre tényszerű megvilágításba helyezzem - amennyire persze a tények előttem is világosak. Tömören összefoglalva ezeket mondhatom.

Érdeklődésem az utóbbi három évben többször fordult a delejesség tana felé, és mintegy kilenc hónappal ezelőtt hirtelen arra a felismerésre jutottam, hogy az eddig lefolytatott kísérletek egy kérdést teljességgel és érthetetlenül elhanyagoltak: *in articulo mortis*⁷ még senkit sem delejeztek. Eszerint válaszra vár először is, hogy a beteg ilyen állapotban fogékony-e a delejes hatásra, másodsor pedig, ha igen, gyengíti-e vagy fokozza az állapota ezt a hatást, és harmadszor, milyen mértékben, illetőleg mennyi ideig késleltetheti a delejezés a halál beálltát. Az egyéb kérdéses részletek mellett ez a három izgatta leginkább érdeklődésemet - a harmadik különösképpen, tekintettel következményeinek rendkívüli fontosságára.

Alanyt keresvén, akin a részkísérleteket megejthetném, Ernest Valdemar barátomra kellett gondolnom, a *Bibliotheca Forensica* közismert szerkesztőjére, és a *Wallenstein*, valamint a *Gargantua* (Issachar Marx *nom de plume*⁸ alatt rejtőző) lengyel fordítójára. Monsieur Valdemar 1839 óta többnyire a New York állambeli Harlemben lakik, pontosabban lakott, és elsőre rendkívüli soványsága tűnt az ember szemébe (lába olyan vézna volt, mint John Randolphé), aztán pedig a szénfekete hajától elütő fehér oldalszakállá - úgyhogy általában azt hitték, parókát visel. Természete határozottan ideges lévén, használható alanyul kínálkozott a delejes kísérletekhez. Két vagy három alkalommal úgyszólván minden nehézség nélkül sikerült elaltatnom, ámde különleges testalkatához fűzött várákosásban csalódnom kellett. Nem került ugyanis soha, egy pillanatig sem teljesen és korlátlanul a befolyásom alá, ami pedig a *clairvoyance*-ot⁹ illeti, semmi kimutatható eredményre nem jutottam vele. Kudarcomat zilált egészségi állapotának tulajdonítottam. Megismerkedésünk előtt néhány hónappal orvosai megállapították, hogy előrehaladott tüdővészben szenved. És csakugyan, oly higgadtan beszélt a közeledő teljes bomlásról, mint amin változtatni nem lehet, de sajnálkozni sem érdemes.

Amikor a fent említett eszme felötlött bennem, természetes, hogy mindjárt Monsieur Valdemarra gondoltam. Eléggé filozofikus jellemnek ismertem ahhoz, hogy ellenvetésektől ne kelljen tartanom a részéről; hozzátartozója pedig nem élt Amerikában olyan, akinek a közbelépésére számíthattam. Nyíltan megbeszéltem vele az ügyet, és meglepetten tapasztaltam, milyen élénk érdeklődést mutat iránta. Meglepetten, mondom, mert igaz ugyan, hogy kísérleteimnek mindig készséges alanya volt, de mintha a munkám nem ébresztett volna benne semmi rokonszenvet. Betegsége természetéből következett, hogy a halál beálltának időpontját a hozzávetőlegesnél pontosabb becsléssel lehetett előre jelezni, és végül úgy

⁷ *in articulo mortis* - a halál pillanatában (*latin*)

⁸ *nom de plume* - írói álnév (*francia*)

⁹ *clairvoyance* - éleslátás; gondolatolvasás (*francia*)

állapodtunk meg, hogy huszonnégy órával az előtt küld értem, hogy orvosainak végzetes kórjószlata esedékessé válna. Ma már több mint hét hónapja, hogy az alábbiakban csatolt figyelmeztetést kaptam Monsieur Valdemartól.

Kedves P..m,

Akár rögtön is jöhet. D és F. egybehangzó véleménye szerint holnap éjjelnél nem húzom tovább. Szerintem sem tévedhettek sokat.

Valdemar

Kelte után félórával kezemben volt a levél, és tizenöt perc múlva ott álltam a haldokló mellett. Tíz napja nem láttam, és megdöbbenő volt, mennyit változott ilyen rövid idő alatt. Arcát ónszín sápadtság borította, szeme tompán fénylett, sorvadása oly nagy fokú volt, hogy bőrén átütöttek a pofacsontok. A fokozott köhögési inger nyomán vérköpés jelentkezett. Pulzusa alig volt tapintható. Mindazonáltal szellemi képességeinek és némi testi erőnek is meglepő módon birtokában maradt. Tagoltan beszélt, segítség nélkül ceruzajegyzeteket készített. Párnákkal felpolcoltan ült az ágyban D. és F. doktor felügyelete alatt.

Kezet fogtam Valdemarral, majd félrevontam a két orvost, és részletesen tájékoztam a beteg állapota felől. A bal tüdő szövete tizennyolc hónapja elszemcsésedett, illetőleg sajtosodott, következésképpen élettanilag teljesen elhalt. A jobb tüdőcsúcs ugyancsak elsajtosodottnak mondható, egészben inkább, mint részben, míg az alsó két lebeny gennyes göcök egymásba mosódó tömege, számos üreggel és egy ponton állandósult letapadással. A jobb tüdő folyamata aránylag új keletű, a szemcsésedés rendkívül gyorsan zajlik, egy hónappal ezelőtt még semmi jelét nem tapasztalták, a letapadást pedig csupán három napja észlelték. A tüdővéstől függetlenül főütőér-tágulást is gyanítottak betegüknél, a pontos kórismét azonban a bal tüdőszövet előrehaladott sajtosodása kizárta. A két orvos egyetértett abban, hogy a kórkezelési idő végső határa a másnap (vasárnap) éjjél. Mikor mindezt megbeszéltük, szombat este hét óra volt.

Miközben végiggondoltam teendőimet, D. és F. doktor végleg elbúcsúzott betegétől. Nem szándékoztak visszatérni, kérésemre azonban megígérték, hogy másnap este tíz óra tájban benéznek.

Amint eltávoztak, nyíltan megbeszéltem Monsieur Valdemarral a küszöbönálló teljes bomlást, vagyis pontosabban az ehhez kapcsolódó kísérlet kérdését. Ezúttal is készségesen, sőt éppenséggel kíváncsian nézett elébe, és azt ajánlotta, hogy kezdjük el azonnal. Egy férfi és egy női betegápoló viselte a gondját, én azonban nem szívesen vállaltam volna ilyen természetű feladatot, ha a netalán bekövetkező szerencsétlenség esetére megbízhatóbb tanúm nincs kéznél. Épp ezért másnap este nyolc órára halasztottam a kísérletet, mikor is egy ismerős orvostanhallgatót hozhatok magammal (Mr. Theodore L..l-t), a kínos meglepetések elkerülése érdekében. Eredetileg várni akartam a két orvos érkezéséig, sietnem kellett azonban, egyrészt Monsieur Valdemar többszöri sürgetése miatt, másrészt pedig, mert magamnak is látnom kellett, hogy nincs veszteni való idő, állapota rohamosan romlik.

Mr. L..l volt olyan szíves, és kérésemre megígérte, hogy az elkövetkező eseményekről a helyszínen feljegyzést készít, ilyenformán az ő helyenként tömörített, helyenként *verbatim*¹⁰ közölt feljegyzéseiből állítom most össze a történeteket.

¹⁰ *verbatim* - szó szerint (*latin*)

Mintegy öt perccel nyolc előtt megfogtam a beteg kezét, és kértem, fejezze ki készségét, amilyen érthetően csak tudja, Mr. L..l előtt, hogy delejes kísérletemnek jelen állapotában aláveti magát.

- Igen - jelentette ki gyenge, de jól hallható hangon -, a következő delejes kísérlet kifejezett kívánságomra történik. Attól tartok azonban - tette hozzá rögtön -, hogy a halasztás hosszúra nyúlt.

Én pedig, még be sem fejezhettem, elkezdtem működésemet azokkal a fogásokkal, amelyek Monsieur Valdemar delejes befolyásolásában eddig is sikeresnek bizonyultak. Már az első oldalirányos kézsimitás a homlokán nyilvánvaló hatással járt, további látható eredményt azonban semmiféle akarat-összpontosítással nem sikerült elérnem egészen tíz óra után néhány percig, amikor is D. és F. doktor megbeszélésünkhöz híven tiszteletét tette. Néhány szóval elmagyaráztam, mire készülök, s mivel ellenvetésük nem volt, mondván, hogy a beteg immár úgyszólván haláltusáját vívja, habozás nélkül folytattam munkámat - ezúttal hosszanti simításokkal, tekintetemet a haldokló jobb szemére irányítva.

Addigra már tapinthatatlan volt a pulzusa, lélegzése szakadozottá vált, és félpercekre is kihagyott.

Ebben az állapotban maradt szinte változatlanul egy negyedóráig. Az említett idő elmúltával rendkívül mély, bár természetes sóhaj emelte meg a haldokló mellkasát, s ezzel légzésének szagatottsága megszűnt - azaz nem volt tovább érzékelhető. A kilégzés időközei továbbra sem rövidültek. A beteg végtagjai jéghideg tapintásúak voltak.

Öt perccel tizenegy előtt a delejes befolyásoltság kétségtelen jeleit tapasztaltam rajta. Tört fényű tekintete mintha kényszerű önvizsgálatra fordult volna befelé, amint az alvajárákon észlelhető, és teljesen félremagyarázhatatlan tünet. Néhány gyors, oldalirányú simítással a félálomra jellemző szempillarebegést idéztem elő, majd néhány újabb simítással álomra zártam a szemét. Ennyivel azonban nem elégedtem meg, hanem gyors mozdulatokkal és teljes akarat-összpontosítással folytattam munkámat, amíg az alvó végtagjait látszólag nyugvó helyzetben nem rögzítettem. Lábát teljes hosszában kinyújtóztattam, karjait ugyancsak, de az ágy két oldalán, némi távolságban a törzstől. Fejét enyhén alápolcoltam.

Mire mindezzel végeztem, éppen éjfél lett, és megkértem a jelenlevő urakat, vizsgálják meg Monsieur Valdemar állapotát. Néhány próba után elismerték, hogy különösen mély delejes álomba merült. Az eset mindkét orvos érdeklődését felcsigázta. Dr. D. nyomban úgy döntött, hogy az éjjelt betege mellett tölti, dr. F. pedig azzal búcsúzott, hogy a kora reggeli órákban visszatér. Mr. L..l és a betegápolók ott maradtak.

Mintegy hajnali háromig nyugodni hagytuk Monsieur Valdemart, majd megvizsgálván úgy tapasztaltam, hogy állapota semmit sem változott dr. F. távozása óta, azaz ugyanabban a helyzetben feküdt, érverése nem volt tapintható, légzést csupán tükör segítségével lehetett észlelni, lehunyt szeme természetes álomra vallott, végtagjai márványosan ridegek és merevek voltak. Az együttes kép mégsem utalt a halálra.

Fölébe hajoltam, és részleges akarat-összpontosítással próbáltam elérni, hogy jobb karjával az én jobb karom mozgását kövesse, amint lassan, hívólag intettem neki. Efféle próbálkozásaim Monsieur Valdemarral eddig nem vezettek sikerre, épp ezért most sem fűztem hozzá sok reményt. Legnagyobb meglepetésemre azonban karja, ha ernyedten is, de készségesen követte mozdulataimat, bármilyen irányt jelöltem meg a számára. Úgy döntöttem, hogy néhány mondatra szorító beszédet is megkockáztatok.

- Valdemar - szólítottam -, feleljen! Alszik? - Választ nem kaptam, de észrevettem, hogy ajka megremegeg, ilyenformán tanácsosnak láttam, ha újra meg újra megismétlem a kérdést. Harmadszori kísérletemre egész testén enyhe remegés futott végig, szeme kinyílt, de annyira csak, hogy a két szemhéj között a szemgolyónak csupán keskeny, fehér csíkja látszott, majd ajkainak lusta mozdulása nyomán alig hallható suttogás hagyta el a száját:

- Igen... alszom most. Ne ébresszen! Hadd haljak meg így!

Megtapintottam végtagjait, és meggyőződtem változatlan merevségükről. A jobb kar viszont ismét engedelmeskedett irányításomnak. Új kérdést tettem föl:

- Érez még a mellében fájdalmat, Valdemar?

A választ rögtön megkaptam, bár ezúttal kevésbé hallhatóan:

- Fájdalom nincs... meghalok.

Úgy véltem, nem volna helyes, ha további kérdésekkel zaklatnám, megvártam tehát dr. F.-t. Nem sokkal napkelte előtt érkezett, és csodálkozása határtalan volt, amikor azt látta, hogy betege még életben van. Miután a pulzusát megtapintotta, s tükröt tartott a szája elé, megkért, hogy szóljak hozzá újból. Teljesítettem kérését, mondván:

- Még mindig alszik, Valdemar?

Mint első esetben, néhány percig most is várni kellett a válaszra. Közben szinte látszott, hogyan szedi össze erejét a haldokló. Negyedszer feltett kérdésemre azután válaszolt, de oly halkán, hogy alig lehetett hallani:

- Igen... még alszom... meghalok.

A két orvos ekkor azt a nézetét, illetőleg óhaját nyilvánította, hogy Monsieur Valdemart zavartalanul kellene hagynunk békésnek tetsző pillanatnyi helyzetében, míg a halál meg nem váltja, mégpedig - és ebben megegyeztek a vélemények - nyilván percekben belül. Magam mégis úgy határoztam, hogy még egyszer szólok hozzá, azzal megismételtem előző kérdésemet.

Ezenközben szemmel jól követhető változás történt a delejezett haldokló arcán. Szeme kinyílt, és bogarával fölfelé fordult üregében, a bőrfelületet penészszín borította el, nem is annyira pergamenre, mint inkább poros, fehér papírra jellemző halvány árnyalat, s a mellbajosok körkörös piros foltjai, melyek eddig szinte középpontját alkották két arcfelének, hirtelen kialudtak. Szándékosan választom ezt a szót, mert a foltok hirtelen eltűnése leginkább az ellobbanó gyertyalánggra emlékeztetett. Ugyanabban a pillanatban felhúzódott a felső ajak is, és felfedte a mind ez ideig teljesen takart fogsort, az állkapocs pedig szinte hallható roppanással esett le, úgyhogy a tárt szájrészen át tisztán láthatóvá lett a puffedt, üszkös nyelv. A társaság egyetlen tagja sem akkor állt először halottas ágynál. Monsieur Valdemar külseje azonban olyannyira visszaborzasztó volt, hogy mindnyájan elhúzódtak tőle.

Idáig jutva az elbeszélésben, úgy érzem, kimerítettem hitelemet az olvasónál, s ettől fogva csupán iszonyára és hitetlenségére számíthatok. Dolgom mindazáltal, hogy a tényszerű beszámolót zavartalanul folytassam.

Monsieur Valdemar ezek után lappangó életerőnek a legcsekélyebb jelét sem mutatta, s halottnak minősítvén már-már az ápolókra bíztuk volna a továbbiakat, amikor a nyelvnek mintegy percnyi erős rezgő mozgására lettünk figyelmesek. Ennek elmúltával a merev szájrészből hang tört elő, amelynek árnyalatos leírására örültség volna kísérletet tennem. Két-három jelzővel mégis megpróbálkozom: elmondható például a hangról, hogy durva volt,

töredezett és üres. Ezek azonban meg sem közelítik teljes irtózatát, mégpedig azért nem, mert az emberi fül efféle hangokhoz nem szokott. Két jellegzetessége azonban, mint akkor gondoltam, s tulajdonképpen most is, hozzásegítene a meghatározásához -, és talán földöntúli mivoltát is kellőképpen érzékeltetné. Az első, hogy a hang mintha távolból érkezett volna hozzánk - hozzám legalábbis -, mondjuk valami mély, föld alatti üregből. A második az, hogy énrám úgy hatott (s itt attól tartok, a tényszerűtlennek tetsző észrevétel nem fog megértésre találni), mint valami ragacsos, kocsonyás test érintése.

Hangról beszéltem, nem pedig a mellkasból feltörő merő zörejről, minthogy iszonytató mivoltában is bámulatos tagoltságával csigázta fel érdeklődésünket. Monsieur Valdemar ezzel a hanggal igenis felelt - nyilvánvalóan néhány perccel előbb feltett kérdésemre. Nevezetesen azt kérdeztem tőle az előbb, hogy alszik-e. Most pedig ezt felelte rá:

- Igen... Nem... Eddig aludtam... de most... most... meghaltam.

A jelenlevők közül senki sem próbálta eltagadni vagy akár elnyomni azt a kimondhatatlan vérfagyasztó rémületet, amit e néhány jól megválasztott szó oly tökéletesen közvetített. Mr. L..l (az orvostanhallgató) elájult. A betegápolók nyomban elhagyták a szobát, és semmi áron nem bírhattuk volna őket visszatérésre. A magam benyomásairól nem hinném, hogy összefüggően tudósíthatnám az olvasót. Csaknem egy órát töltöttünk abbeli némi igyekezetünkben (egy szót sem szólva közben), hogy Mr. L..l-t életre keltsük. Mikor végre sikerült eszméletre téríteni, újból Monsieur Valdemar állapotának vizsgálatához láthattunk.

Nem tapasztaltunk más változást a legutóbbi vizsgálathoz képest, csupán annyit, hogy a tüdőpróba nem mutatott ki légzést. Nem sikerült továbbá a karból sem vért vennünk. Meg kell említenem ezenkívül, hogy a nevezett végtag már nem engedelmeskedett akaratomnak. A delejes befolyás egyetlen megbízható jele a nyelvrezgés volt, amit, ha kérdést intéztem Monsieur Valdemarhoz, mindannyiszor megfigyelhettünk. Úgy látszott, mintha összeszedné az erejét a válaszhoz, de már az akarata hiányoznék. Rajtam kívül akárki szólt hozzá, tökéletesen érzéketlennek látszott - jóllehet megpróbáltam a társaságban külön-külön mindenkire ráruházni delejes befolyásomat. És azt hiszem, ezzel el is mondtam mindent, ami az ilyen állapotú befolyásoltság tényszerű megvilágításához szükséges. Időközben sikerült új betegápolókat keríteni, ilyenformán tíz órakor a két orvos és Mr. L..l társaságában elhagytam a házat.

Délután visszatértünk, és megvizsgáltuk a beteget. Állapota semmit sem változott. Ezután rövid vitára került sor, hogy egyrészt lehetséges, másrészt helyes-e a felébresztése. Hamarosan megállapodtunk azonban, hogy semmi sem szólna emellett. Nyilvánvaló volt, hogy a halált (vagy amit általában „halál” névvel jelölnek) megállította a delejezés. Világosan láttuk mindnyájan, hogy Monsieur Valdemar oszlását okoznánk, illetőleg siettetnénk azonnali felébresztésével.

Ettől a naptól kezdve a múlt hét végéig - vagyis héthónapos időszakon át - naponta megjelentünk Valdemar házában. Látogatásaink alkalmával néha barátok is elkísértek, hol orvosok, hol mások. Monsieur Valdemart mindezenközben pontosan ugyanabban az állapotban találtuk, mint amilyennek legutóbb leírtam. Az ápolók állandóan ott voltak mellette.

Végre az elmúlt pénteken döntöttünk úgy, hogy kísérletképpen felkeltjük, azaz megkíséreljük felkelteni, és ez a (talán) szerencsétlennek mondható kísérlet kavarta fel széles körben a vitát, vagyis, mondhatnám inkább, a fogadatlan prókátorok kedélyeit.

Szokásos delejes simításaimmal kezdtem Monsieur Valdemar felébresztését, ezek azonban jó ideig nem vezettek eredményre. Éledésének első jeleként a szembogár lassú ereszkedését figyelhettük meg. Feljegyzésre méltó ezenfelül, hogy a pupillaleszállás kísérőjelensége valamely sárga vizenyő (roppantul kellemetlen, taszító illatú) bőséges kiválása volt.

Elhangzott az a javaslat, hogy meg kellene ismét próbálkozni a kar irányításával. Megpróbálkoztam, sikertelenül. Dr. F. ezután felkért, hogy kíséreljek meg talán egy kérdést. A következőt kérdeztem:

- El tudná mondani nekünk, Valdemar, mit érez avagy mit kívánna?

A mellbajosok körkörös foltjai egy pillanatig visszatértek az arcra, a nyelv imbolyogni, azaz pontosabban vadul forogni kezdett a szájüregben (bár az állkapocs és az ajkak merevek maradtak), majd végül a messzeségből feltört az előbbieken jellemzett iszonyú hang:

- Az isten megáldja!... gyorsan!... gyorsan!... altasson el!... de gyorsan, vagy ébresszen!... gyorsan!... mondtam már, hogy halott vagyok!

Megrendülésemben egy pillanatig tanácstalanul álltam. Először az újraaltatás irányában tettem kísérletet, ami azonban nem vezethetett sikerre akaratingadozásom miatt - ilyenformán megfordítottam a folyamatot, és erőfeszítéseimet az ébresztés érdekében fejtettem ki. Hamarosan láttam, hogy az eredmény nem fog soká késni - helyesebben eredményt sejtettem abban, aminek hamarosan el kellett következnie -, és a jelenlevők is minden bizonnyal Monsieur Valdemar ébredését várták.

Ehelyett olyasmi történt, amit józan emberi lény semmiképpen nem várhatott.

Mert amint sietve folytattam a delej simításokat, a szenvedő nyelve mögül - s egyáltalán nem az ajkáról felszakadó „halott! halott!” kiáltások közepette, egyszerre az egész alkata, egy pillanat alatt, vagy annyi sem kellett: összeesett, elmállott, pontosabban szétrohadt a kezemben. Az ágyon, ott a jelenlevők szeme előtt, szinte folyósan, ott feküdt egy halomban az undorító lucskok.

(Fordította: Bartos Tibor)

A vörös halál álarca

A „vörös halál” soká pusztította az országot. Soha pestis nem volt oly végzetes, olyan iszonyatos. Vér volt inkarnációja és pecsétje - a vér pírja és rettenete. Éles fájdalom és hirtelen szédület, s aztán erős vérzés a pórusokon át, és végső föloszlás. Skarlátfoltok az áldozat testén és kivált az arcon: ez volt a pestisbélyeg, mely kizárta a szerencsétlent embertársainak rokonszenvéből és irgalmából. S a kór egész rohama, kifejlődése és katasztrófája: egy rövid félóra epizódja.

De Prospero herceg szerencsés volt és bölcs, és nem ismerte a félelmet. Mikor birodalmának fele lakossága elpusztult, összehívott udvara lovagjaiból és hölgyeiből ezer egészséges és könnyűvérű mulatótársat, s visszavonult velük hajdani apátságokból átalakított kastélyai egyikének mélységes magányába. Az épület nagy volt és nagyszerű, a herceg külön és mégis fenséges ízlésének szüleménye. Erős és magas fal övezte. A falban érckapuk. Amint begyült az udvar népe, kohókat állítottak, és súlyos pörölyökkel kovácsolták össze a keresztvasakat. Határozatba ment, hogy ne legyen se ki-, se bejárása a kétségbeesés és örület kiszámíthatatlan rohamainak. Az apátság dúsan el volt látva minden szükségessel. Ily óvintézkedések után az udvar fittyet hányhatott a ragálynak. A külső világ viseljen gondot magára, ahogy tud. Közben bolondság búsulni vagy töprengeni. A herceg gondoskodott a szórakozás minden lehetőségéről. Voltak ott bohócok, rögtönzők, és balett-táncosok, voltak muzikusok, volt szépség és volt bor. Ez volt a falakon belül: ez és a biztonság. Kívül - a vörös halál.

Visszavonulásának ötödik vagy hatodik havában, mialatt a pestis a legdühösebben tombolt odakünn, Prospero herceg szokatlan fényű álarcosbált adott ezer barátjának mulattatására.

Csodás pompa volt, kéjes jelenet, ez a masquerade.¹¹ De először hadd írjam le a termeket, ahol lejátszódott. Hét terem volt - királyi szobasor. Ám legtöbb palotában az ily egymásba nyíló csarnokok hosszú és egyenes allée-t¹² formálnak, míg a szárnyas ajtók jobbra-balra majdnem a falig kicsapódva alig gátolják az összes helyiségek áttekintését. Itt más volt az eset, mint azt a hercegnek a bizarr iránti előszeretettől várni is lehetett. A termek oly szabálytalanul sorakoztak, hogy a látás egynél többet alig ölelt föl egyszerre. Éles forduló várt minden húsz-harminc lépésre, s minden fordulónál új hatás. S minden fal közepén, jobbról és balról, magas és keskeny gótikus ablak nézett ki egy zárt folyosóra, mely a csarnoksor kanyargását követte. Üvegfestésű ablakok voltak, és színezésük változatosan illeszkedett az egyes csarnokok ornamentikájának uralkodó színeihez, ahova épp nyíltak. A keleti szélén fekvő terem falait például kék szín borította - és élénkkékek voltak az ablakai. A második szoba bíbor volt díszítéseiben és kárpitjaiban, s ott az ablaktábla is bíborszínű. A harmadik mindenestül zöld volt, s így zöldek ablakszárnyai is. A negyediknek bútorzata s világítása is narancsszín - az ötödiké fehér - a hatodiké lila. A hetedik terem fekete bársonykárpitok sűrűje takarta, végig csüggtek a mennyezetről, le a falakra, súlyos redőkben hullva a hasonló anyagú és színű szőnyegre. De ebben az egyetlen szobában az ablakok színe nem harmonizált a dekorációval. Az üvegtáblákat itt skarlát festette - mély tónusú vérszín. Mármost a hét terem egyikében sem volt lámpa avagy kandeláber, noha aranydíszek és dísz tárgyak pazar tömege hevert mindenfelé, s függött a falokról. Se lámpa, se gyertya nem árasztott fényt a szobasor területén belül. Hanem a folyosókon, melyek e szobasor mellett húzódtak, minden ablakkal szemben egy-egy hatalmas háromláb emelt tűzserpenyőt, mely sugarait bedobta a színes

¹¹ *masquerade* - álarcosbál (francia)

¹² *allée* - sétány (francia)

üvegen, s így ragyogóan megvilágította a csarnokokat. S ekként számos hökkentő és fantasztikus effektus keletkezett. S főleg a nyugati vagy fekete szobában volt ama vérszínű üvegtáblákon át a sötét függönyökre behulló tűzsugár hatása rendkívüli, s oly vad kifejezést festett minden belépő arcára, hogy a társaságból nagyon kevesen merészelték egyáltalán belépni ebbe a helyiségbe.

S épp ebben a szobában állt, a nyugati falnál, egy óriási ében óramű. Ingája tompa, súlyos, a percmutató megtette az utat a számlap körül, és ha az órát kellett jelezni, oly hang tört elő a gépezet érctüdejéből, amely tiszta volt, hangos és mély, és különösen zenei, de olyan hökkentő hanggal és hangsúllyal, hogy az orkesztra zenészei minden óraforduláskor pár pillanatnyi szünetet kényszerültek tartani produkciójukban, e hangra füelve; s így a keringőknek is be kellett szüntetni forgásukat; s az egész vidám társaságon rövid zavar szállt át; s amíg az óra harangja kongott, meg lehetett figyelni, hogy a legvadabb tobzódó is elsápad, s a legvénebbek s legnyugodtabbak homlokukhoz kapnak, mintegy zavart álmodozásban vagy tűnődésben. De mihelyt az órazengés ekhói elnémultak, egyszerre könnyű derűtség hatotta át a gyülekezetet; a zenészek egymásra néztek és elmosolyodtak, mintegy a saját idegességükön és bolondságukon, és suttogó fogadalmat tettek egymásnak, hogy a legközelebbi óraütés nem fog hasonló emóciót előidézni; s aztán, hatvan perc leforgása után - ami háromezer-hatszáz másodpercét tartalmazza a repülő időnek -, új órazengés jött, s ugyanaz a zavar, megretegés és eltűnődés követte, mint az előbbi.

De, mindezek ellenére, vidám és pompás multság volt ez! A herceget különleges ízlése jellemezte. Jó szeme volt színekhez és színhatásokhoz, s megvetette a pusztai divat dekórumát. Tervei tüzesek és merészek voltak, elgondolásai barbár fényben izzók. Vannak, akik örülnek gondolták volna. De udvara tudta, hogy nem örült. Hallani, látni, érinteni kellett, hogy az ember bizonyos legyen, hogy nem örült.

Nagy részben maga irányította a hét szoba alkalmi díszítését e nagy ünnepség céljaira; s az ő irányító ízlése szabta meg a jelmezek karakterét. Egy bizonyos: hogy groteszk volt valamennyi. Sok csillogás és tündöklés, és pikantéria és fantasztikum - sok, amit azóta a Hernani-ban láttunk. Arabeszkfigurák kicsavart tagokkal s váratlan kosztümben. Delíriumos elképzelések, mint beteg agyak szülöttei. Sok szépség, sok szeszély, sok különködés, valami ijesztő is, de semmi, ami undort okozhatott volna. Valóban e hét szobán át álmok raja lengett. Kígyóztak és kerengtek az álmok, keresztül-kasul, fölülte a termék színeit, s az orkesztra vad zenéje mintha csak lépteik visszhangja lett volna. És közben megkondul az ébenóra, mely a bársonycsarnokban áll. S akkor, egy pillanatra, minden elnémul és minden hallgat, csak az óra hangja zeng. Meredre fagyva állanak az álmok. Ám az óraütés ekhói elhalnak - csak egy pillanat volt -, és könnyű, félig elfojtott kacaj leng utánuk. És most megint földragad a zene, s az álmok megélednek, s vígabban kígyóznak erre-arra, mint valaha, színt kapva a tarka ablakoktól, melyeken beáramlanak a lángos háromlábak sugarai. De a legnyugatabbra fekvő terembe a hétből egyetlen maszka sem merészkedik; mert az éjszaka már végére jár; s a vérszínű üvegen rótebb fény ömlik be; s a gyászdrapériák feketesége sápaszt; s aki lábát az éjszönyegre teszi, annak fülébe ünnepélyesebb hangsúllyal küldi a közel ébenóra fátyolos zenéjét, mint bárkiébe jut, ki feledkezve élvezi más termék távolabbi vígságait.

De a többi termék sűrű nép zsúfolta, s bennük az élet szíve lázasan lüktetett. És a tobzódás örvénylett tovább, míg végre éjfél verése kezdődött az órán. S akkor a zene megszűnt, mint leírtam; s a keringők forgása megjuházott; s kellemetlen pauza állt be mindenben, mint az előbbi alkalmakon. De most tizenkettőt kellett ütnie az óra harangjának; és talán így történt, hogy e hosszabb idő alatt több méla gondolat lopózhatott eltűnődéseibe azoknak, akik a mulatók közül gondolkozóbb természetűek voltak. S talán így történt az is, hogy mielőtt az

utolsó óráútés ekhói elmerültek volna a csöndben, sokan akadtak a tömeg között, akik időt leltek észrevenni egy álcázott alak jelenlétét, melyen eddigelé egyetlen vendég figyelme sem pihent meg. S amint ez új jelenség híre suttogva elterjedt mindenfelé, végtére az egész társaságon moraj és zsidongás futott át, mely meglepetést és visszatetszést fejezett ki - sőt lassanként rémületet, borzalmat és undort.

Fantazmák gyülekezetében, amelyet lefestettem, el lehet gondolni, hogy ilyen érzéseket nem kelthetett közönséges tünemény. Valóban, a jelmezek megválasztásának szabadsága ez éjszakán majdnem határtalan volt; de a szóban forgó alak Heródesebb Heródesnél, s meghaladta még a herceg ízlésének szinte korlátlan korlátait is. Vannak húrok a legérzékletlenebb szívekben is, melyeket nem lehet érinteni, hogy az érintés emóciót ne keltsen. Még aki a legvégsőig jutott is, akinek élet és halál egyformán tréfa már, vannak dolgok, amikkel nem szeret tréfálni. Csakugyan, az egész társaság szemmel láthatólag érezte, hogy az idegen jelmeze és viselkedése túl van az ötlet és az illendőség határain. A jelenség sovány és magas volt, s tetőtől talpig a kripták öltözetébe burkolva. Az álca, mely az arcot takarta, oly tökéletes hűséggel utánozta egy megmeredt hulla arckifejezését, hogy a legtüzetesebb vizsgálat is nehezen tudta volna fölfedezni a csalást. De mindez talán még elnézésre, ha ugyan nem tetszésre lelt volna ez örült tomboló körében. A mimes merészsége azonban odáig ment, hogy egyenesen a vörös halál képét öltötte föl. Ruháját vér foltjai fecskendezték - és széles homloka, arcának minden vonásával, a skarlát iszony nyomait viselte.

Mikor Prospero herceg szeme e kísérteties alakra esett - aki, talán hogy jobban megmaradjon szerepében, lassú és ünnepélyes mozgással lépdelt ide-oda a keringő táncosai között -, látták, hogy az első pillanatban erős borzadás, rémület vagy undor borzadása vonaglik át rajta; de a következő percben homloka haragtól pirult ki.

- Ki merészkedik - kérdezte rekedt hangon udvaroncaitól, kik közelében álltak -, ki merészkedik ily istenkísértő gúnnyal sértegetni minket? Ragadjátok meg és rántsátok le álarcát, hadd tudjuk, ki fog függeni napkeltére a bástyaoromról!

Prospero herceg a keleti vagy kék szobában állt, amikor e szavakat mondotta. Hangja zengőn és tisztán szállt a hét termen át, mert a herceg erős és határozott jellemű férfi volt, és a zene egy intésére elhallgatott.

A herceg hát a kék szobában állt, s oldalán sápadt udvaroncok csoportja. Szavára először gyáva, tóduló mozgás indult e csoportból a betolakodó irányába, aki e percben szintén közel volt, és most céltudatos és meg nem ingó lépésekkel közeledett a beszélőhöz. De valami névtelen borzadály következtében, mellyel az álarcos örült jelmeze eltöltötte az egész gyülekezetet, senki sem nyújtotta ki kezét, hogy megragadja a vakmerőt; úgyhogy akadálytalanul közelítette alig egy-két lépésnyire a herceget; s mialatt az egész társaság, mintegy egyetlen impulzusra, a terem közepéből a falak mellé húzódott, ellenállás nélkül vette útját, meg nem állva egy pillanatra sem, de avval az ünnepélyes és kimért lépéssel, mely kezdettől fogva megkülönböztette, a kék teremből a bíbor terembe - a bíborból a zöldbe - a zöldből a narancsárgába - s ezen keresztül ismét a fehérbe - s még innen is a lila szobába, hogy föltartóztassa. De ekkor Prospero herceg, örülden a dühtől és pillanatnyi gyávaságának szégyenétől, vadul átrohant a hat csarnokon, noha senki sem követte, mert mindenkit halálos félelem lepett meg. A herceg kirántott tört vitt magasra emelt kezében, és eszeveszett rohanásában négy vagy öt lányira jutott a hátráló alakhoz, mikor ez, éppen a bársonyterem végébe érve, hirtelen megfordult, és szembenézett üldözőjével. Éles kiáltás hallatszott - s a tör csillanva hullott a holló szőnyegre, amelyre egy pillanat múlva holtan bukott le Prospero herceg. Akkor, összeszedve a kétségbeesés vad elszántságát, a tivornya vendégeinek egész tömege nyomult egyszerre a fekete terembe, és megragadva az álarcost, akinek magas alakja egyenesen és mozdulatlanul

állott az ébenóra árnyékában, kimondhatatlan borzalomban merevedtek meg, mikor észre vették, hogy a síri köntösök és hullaszerű álarc alatt, melyre oly vad erőszakossággal csaptak le, nem rejlik semmiféle tapintható forma.

S ekkor felismerték a vörös halál jelenlétét. Tolvajként jött az éjszakában. S egyre-másra estek össze a mulatók tobzódásuk vérharmatos csarnokaiban, s úgy lelték halálukat, ki-ki saját buktának kétségbeesett pózában. S az ébenóra élete kimerült a legutolsó tivornyatárs életével. S a háromlábak lángja kialudt. És sötétség és pusztulás és a vörös halál vette át korlátlan uralmát.

(Fordította: Babits Mihály)